

TÜRK
SOSYOLOJİSİNİN TANIĞI:
CAHİT TANYOL

Yazar

Doç. Dr. Ümmet ERKAN

© Copyright 2020

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-7275-98-9

Kitap Adı

Türk Sosyolojisinin
Tanığı: Cahit Tanyol

Yazar

Ümmet ERKAN

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

SOC026000

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
2. CAHİT TANYOL'UN HAYATI VE SOSYOLOJİ GÖRÜŞLERİ.....	15
2.1. Tanyol'a Göre Türkiye'de Sosyoloji.....	29
3. TANYOL'UN SİYASET VE TOPLUM GÖRÜŞLERİ.....	33
3.1. Tanyol'a Göre Osmanlı'dan Günümüze Siyaset ve Toplum.....	36
3.1.1. Sömürgeciliğin İlk Belgesi Tanzimat Fermanı.....	37
3.1.2.II. Abdülhamit Dönemi Reformlar ve Jön Türk Hareketi.....	40
3.1.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Atatürkçü Yönetim Anlayışı.....	46
3.1.4. Demokrat Parti Dönemi.....	52
3.1.5. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Yeni Anayasa Tartışmaları.....	55
3.1.6. 12 Mart Askeri Müdahalesi.....	60
3.1.7. 12 Eylül Askeri Müdahalesinden 2000'lere Türkiye'de Siyaset.....	63
3.1. Kürt Sorunu, Sosyalizm ve Demokrasi.....	68
3.2.1. Kürt Sorunu.....	68
3.2.2. Sosyalizm.....	70
3.2.3. Demokrasi.....	80
4. TANYOLA GÖRE DİN, AHLAK VE LAİKLİK.....	85
4.1. Din ve Büyü.....	87
4.2. Türkçe Ezan ve Türkçe İbadet.....	96
4.3. Din ve Demokrasi.....	98
4.4. Din ve Laiklik.....	100
4.5. Şeriat ve Teokrasi.....	103

İçindekiler

4.6. İrtica.....	106
4.7. Türban Bir Simge mi?.....	110
4.8. Örf, Adet ve Ahlak.....	113
5.1. Karataş Köyü Monografisi (1948).....	121
5. TANYOL'UN SAHA ÇALIŞMALARI	121
5.2.Elifoğlu Köyü Monografisi (1951-1964).....	122
5.3. Peşke Binamlısı Köyü Monografisi (1956)	124
5.4.Eylen Köyü Monografisi (1965).....	125
5.5.Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişimlerin Kontrolü (1950-1955).....	127
6.SONUÇ	129
EK-1	133
7.KAYNAKLAR.....	143

ÖNSÖZ

Türk sosyoloji kürsüsü dünyanın en eski sosyoloji kürsülerinden biridir. İstanbul Darülfünun'da ilmi içtimaiyat (sosyoloji) kürsüsünü kuran Ziya Gökalp'tır. Gökalp'in kurmuş olduğu sosyoloji kürsüsü bugün yüz yılı aşan bir geçmişe sahiptir. Gökalp'tan sonra bölümde sosyoloji derslerini Ahmet Şuayip sürdürmüştür. 1933 Üniversite reformu ile kapanan sosyoloji kürsüsünü yeniden kuran Hilmi Ziya Bey'dir. Hilmi Ziya Bey'in felsefe, teoloji ve sosyoloji bağlamındaki çalışmaları Türk sosyolojisine büyük katkılar sağlamıştır. Hilmi Ziya Bey tarafından felsefe kürsüsüne asistan olarak alınan Cahit Tanyol, kürsünün 1960 ile 1980 yılları arasına damgasını vurmuştur. Hilmi Ziya, Z. Fahri Fındıkoğlu gibi hocalardan ilham alan Tanyol, kendine özgü (sui generis-nevi şahsına münhasır) bir toplumbilimcidir. Onun hayatı Türk sosyolojisinin serencamını gösterir. Tanyol'u anlamak hem Türkiye'nin sosyal dokusunu hem siyasal gerilimlerini hem de din-devlet ilişkilerini anlama açısından hayati önem taşır.

Bu kitap Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde hazırlanmış Yüksek Lisans tezinin yeniden gözden geçirilip, özetlenmiş biçimidir. Daha rafine bir biçim kazanması için tekrara yol açan bölümler çıkarılmış, daha sade bir içerik elde edilmiştir. Bu çalışma aynı zamanda hocam olan Cahit Tanyol'un düşünce dünyasını anlamaya yönelik bir çabadır. 11 Ağustos 2020 tarihinde yitirdiğimiz bu değerli insanın çok az incelemeye konu olması bizi bu araştırmayı yapmaya sevk etti. Bu amaçla Tanyol'un arşivlerde kalmış yazıları bulunup gün yüzüne çıkarılmış, onun özel kütüphanesindeki bazı seçme eserlere ulaşılmıştır. Tanyol'la iki kez İstanbul Moda'daki evinde görüşme yapılmıştır. Bu görüşmenin transkripsiyonu kitabın sonuna eklenmiştir.

Bu kitap için her şeyden önce değerli hocam Cahit Tanyol'a ve onun çok kıymetli eşi Fethiye Hanım'a teşekkür ediyorum.

Önsöz

Onu yakın zamanda kaybettik. Ruhu şâd olsun. Bu kitabın hazırlanmasında tez danışmanlığımı üstlenmiş ve çok değerli bir insan olarak değerli katkılar sunmuş hocam Prof. Dr. Güliz ERGİNSOY'a teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca bu kitabı yakın zamanda kaybettiği kıymetli annem Semiye ERKAN'a ithaf ediyorum. Nurlar içinde yat annem. Tanyol'un bazı yazılarına ulaşmam için arşivlerini açan TÜTSAV vakfına da teşekkür ediyorum.

Bu kitabın hem Türk sosyolojisinin en uzun soluklu kürsüsü olan İstanbul sosyoloji kürsüsü hem de Türk sosyolojisinin belirli bir dönemini anlama açısından önemli katkılar sunacağını düşünüyoruz. Ülkemizin temel sorunlarını anlama açısından sosyolojinin sağlayabileceği katkılara olan inancımızı sürdürüyoruz.

Ümmet ERKAN

2020

Bartın

1. GİRİŞ

Türk sosyolojisi çağdaşları Fransa, Almanya, İngiltere gibi köklü bir geçmişe sahiptir. Dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsü olan İstanbul Sosyoloji, Türkiye'nin modernleşme çabalarının da yakından izlenebileceği bir akademidir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında başta Fransa olmak üzere Avrupada kurumsallaşan sosyoloji bilimi, çok hızlı biçimde Osmanlı aydınlarının radarına girmiş ve yakından izlenmiştir. Sosyolojinin Avrupada pozitivist bir temele dayanması ve toplumu doğal bir organizma gibi ele alıp, onu istenilen yönde değiştirebileceğine olan inanç, Osmanlı aydınlarının sosyolojiye yakın ilgi duymasını sağlamıştır. Yıkılmakta olan bir devleti sağlam temellerle yeniden yükseltme amacıyla olan Türk aydınları için sosyoloji, bir umut ışığı olmuştur.

Avrupada sosyolojinin doğuşu bazı devrimlere ve bu devrimlerin sosyal yapıda meydana getirmiş olduğu devasa değişimlere bağlanır. Sanayi devrimi, Fransız devrimi, bilimsel devrim, işçi devrimleri gibi. Sanayi devrimi üretimin yapısı, işleyişini değiştirmiş üretim sürecini yeniden yapılandırmıştır. Küçük üretim birimleri ve zanaatlar yerini büyük fabrikalara bırakmış, kardan kopup gelen köylüler kentlerde sanayi işçisine (proleterya) dönüşmüştür (Erkan, 2020: 38). Emeğini satarak geçinmek zorunda kalan proleterler, kent hayatında beklediği refah düzeyini yakalayamamıştır. Gelir dağılımında artan eşitsizlik burjuva

devletlerinde sınıf hareketliliğine neden olmuş, emek piyasasında sosyalist fikirler yayılmaya başlamıştır. 19 ve 20. Yüzyıla damgasını vuran sınıf çatışmaları sanayileşmenin doğal sonuçlarından biridir.

Üretim sürecinin baştan ayağı değişmesini sağlayan bilim ve teknolojideki gelişmeler olmuştur. İnsan gücü yerine makine gücünün kullanılması buhar gücünün sağladığı itki sayesinde mümkün olmuştur. Buhar gücünü elektrik enerjisi izlemiştir. Teknoloji sayesinde büyük buharlı gemiler, trenler ulaşım alanında devrim yaratmıştır. Uluslararası insan ve mal dolaşımı hız kazanmış, mesafe tarihe karışmıştır.

Batı Avrupa'nın yaşamış olduğu ikinci büyük devrim ise Fransız İhtilali'dir. Fransız İhtilali ile de üst yapı yani siyaset yeniden şekil almıştır. Feodal sistemin çözülmesi ile güç kazanmış olan merkezi krallıkların yerini meşruti monarşiler ve liberal burjuva devletleri almaya başlamıştır. Burjuvazi ve proleteryanın ittifakı ile devrilen eski rejimler yerini burjuvazinin egemen olduğu parlamenter ve anayasal rejimlere bırakmaya başlamıştır. Burjuvazi, siyasal sistemin rasyonel bir temel üzerinde işlemesini garanti altına almak için yasama yetkisini eline alarak devlet sistematiğini yeniden biçimlendirmiştir. Devletin rasyonel işlemesi için de yürütmeyi sağlayacak modern bir bürokrasi teşkilatı kurulmuştur. Weber'in formüle ettiği modern bürokrasi karmaşık iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde insanı bir "demir kafes" içerisine hapsetmiştir. Almanya'nın askeri idaresinden ilham alan Weber, formüle ettiği bürokratik yapı ile görev ve mesai saatlerinin sıkı denetim altına alınmasını sağlamıştır. Böylece rasyonalite modern devletin en temel karakteristiği haline gelmiştir.

Batı Avrupa'da başlayan sanayileşme, milliyetçilik, parlamenter demokrasi, uzmanlaşma, sınıf hareketleri, kentleşme, rasyonelleşme toplumun yapısının baştan aşağı yeniden düzenlemesine yol açmıştır. Sadece üretim süreci değişmekle kalmamış, insanların inanç, değer, yaşam tarzı ve gündelik alışkanlıkları da

değişime uğramıştır. Yaklaşık iki asra sığan bu değişimler sosyal hayatı istikrarsızlaştırmıştır. Yaşanan bu değişimleri ve ortaya çıkan sorunları anlayıp yorumlayabilecek ve uygun çözüm önerileri ile toplumsal istikrarı yeniden sağlayabilecek bilimlere ihtiyaç duyulmuştur. Bilime olan güven, bilimin insan ve toplum sorunlarını çözebileceğine olan inanç da bu öngörüğü desteklemiştir.

15. yüzyılda toplumun değişmez kanunları olduğunu belirten İbn Haldun sosyoloji bilimini kurmuştur. Umran bilimi adını verdiği bu bilim sosyal hayatı, toplumların yükselme ve çöküşünü belirli kurallara bağlamıştır. Asabiyet kavramını temel alan İbn Haldun, devletlerin yükseliş ve çöküşünde iktisadi düzen ve sosyal dayanışmanın önemli olduğuna vurgu yapmıştır (Erkan, 2017: 85-93). 18. yüzyılda ise toplumun felsefi (sosyal felsefe) analizi öne çıkmıştır. Ağırlıklı olarak filozof ve sosyal teknisyenlerin analizleri ile toplum belirli değişmez kanunlara bağlanmıştır. Montesquieu coğrafya, din, yasalar, yönetim ilkeleri, teamüller, değerler ve adetlerin toplum üzerindeki etkilerini değerlendirmiş fakat ağırlığı coğrafyaya vermiştir. Raymond Aron, Montesquieu'yü Auguste Comte'tan daha büyük bir sosyolog ve bu disiplinin en büyük kuramcılarında birisi saymıştır. Ona göre "Yasaların Ruhu" nun amacı tam anlamıyla sosyolojinin amacı ile çakışır. Bu amaç tarihin açıklanabilir kılınmasıdır. Durkehim da ondan sonra gelenlerin Montesquieu'nün kurduğu alana bir isim vermekten başka bir şey yapmadıklarını belirtmiştir (Aron, 2010: 25-27).

Sosyoloji ve sanayi toplumu kavramlarından ilk söz eden Saint Simon'dur (Aron; 2010: 54). S. Simon (1760-1825) modern toplumdaki mülkiyet ilişkilerine dikkat çekmiş, tüketici bir toplumdan üretici bir topluma geçildiğini, bu toplumun temelinde ise sivil toplumun yer aldığını belirtmiştir. Sağlıklı bir toplumu iyi işleyen bir organizmaya benzetmiştir. Parçalar arasındaki uyumun bu dengeyi sağlayacağını dile getirmiştir. Saint Simon toplumsal olguların doğal olgular gibi incelenmesi gerektiğini savunmuştur.

Condorcet (1743-1794), sosyoloji biliminde pozitivist yöntemin ilk taraftarlarından biridir. Toplum incelemesinde matematiksel yöntemin önemi üzerinde durmuştur. Ona göre doğadaki herhangi bir olguyu inceler gibi sosyal varlıkları da incelemek olanaklıdır. Tıpkı arı kolonisinin yaşamı gibi toplum yaşamının da dışarıdan objektif bir biçimde incelemenin ve kesin yanıtlara ulaşmanın olanaklı olduğunu savunmuştur. Toplumları diğer çağdaşları gibi belirli gelişim dönemlerine göre sınıflandırmaya çalışmıştır.

Sosyal hayatın gözlenmesi konusunda en yalın analizlerden biri de Fransız filozofu J. J. Rousseau (1712-1778)'ya aittir. Aydınlanma, akıl ve moderniteye yönelik eleştirel bir tutum izleyen Rousseau, halk yaşamını gözlemlemiş, onların çıkarısız, doğal yaşamlarına yakınlık duymuştur. Bu nedenle felsefi görüşlerinde de doğal yaşamı öne çıkarmıştır. T. Hobbes'tan farklı olarak doğal yaşamı, 'herkesin herkesle savaştığı bir kaotik dönem' olarak değil, özgürlük dönemi olarak düşünmüştür. Fakat özel mülkiyetin ortaya çıkması sınıfsal eşitsizlikleri doğurmuş ve devlet bir sözleşme (kontrat) ile ortaya çıkmıştır. Onun devleti herkesin kendi iradesini devrettiği bir tür 'ortak bilinç'tir. Buna Rousseau, "Genel İrade" demiştir.

Sosyoloji bilimini pozitif temellere dayalı olarak bir bilim haline getiren A. Comte (1798-1857)'tur. Comte, "toplumsal fizik" adını vermiş olduğu bu bilimle toplumun değişmez kanunlarına ulaşmayı amaçlamıştır. Teolojik dönemden pozitif döneme doğru toplumsal ilerlemenin kanunlarını araştıran Comte için toplum mekanik bir yapıdır. Toplumu statik ve dinamik olarak ikiye ayıran Comte, sosyal düzeni sağlamanın yanında onu geliştirmenin de yollarını aramıştır. A. Comte, 1853 yılında Osmanlı Sadrazamı Reşit Paşa'ya bir mektup yazmıştır. Bu mektup "*Asrımız, Avrupa'da Doğu politikasıyla Batı politikası arasında dikkate değer bir zıtlık arz ediyor. Toplumsal hareketleri idare eden aciz hale gelmiş Batılı otoriteler, sadece körü körüne baskı yapıyorlar*

ki bu da maddi düzenin derhal korunmasında zaruri olmasına rağmen devrim halini uzatıyor. Fakat gerçekten Doğulu şefler, her hükümetin “iyiliğe teşvik, kötülüğe mukavemet”le hülasa edilebilen çift görevlerini yapmaya çaba sarf ediyorlar.” (Akt. Sezal, 2010: 17) diyerek başlamaktadır. Comte mektubun devamında Reşit Paşa'nın bu uygun zamanda “Pozitif Felsefe Dersleri”ni okuyarak buradaki çözüm önerilerini düşünebileceğinden söz etmiştir.

Comte'a göre pozitivizm veya pozitif ilke insanlığın ulaştığı son evredir. İnsan zihni nasıl doğal olayları keşfedip gerisindeki temel yasaları keşfedebiliyorsa toplumsal yaşamın da gerisindeki ilkeleri hatta tek bir ilkeyi keşfedip ona üstünlük kurabilir. “Gördük ki pozitif felsefenin en esaslı özelliği bütün olayları değişmez tabii kanunlara bağlı saymasıdır. Bütün gayretlerimiz kesin buluşlara ve kanunları tek kanun haline getirmeğe yönelmiştir.” (Comte, 1966: 221).

Comte toplumsal hayatın evrimci bir yol izlediği gibi bilimlerin de tarihsel bir evrim sürecinde ortaya çıktığını savunmuştur. Ona göre ilk ortaya çıkan bilimler matematik ve astronomidir. Sonra fizik ve kimya boy göstermiştir. Ardından insanı konu edinen biyoloji ortaya çıkmıştır. Comte'un “toplumsal fizik” adını verdiği bilim, diğerlerinden daha sonra ortaya çıktığı için daha kompleks bir bilimdir. Her bilim kendinden önceki bilimlerin izlerini de taşır.

Sosyoloji biliminin pozitif temellere dayalı bir bilim haline gelmesinde Comte'tan sonra en büyük katkı Emile Durkehim (1858-1917)'a aittir. Comte'un pozitivist yöntemini kullanan Durkheim, modern toplumu bir arada tutabilecek olan iş bölümü ve uzmanlaşma üzerine yoğunlaşmıştır. Organik dayanışmalı toplum modeli ile toplumsal farklılıkları meczetmenin yollarını aramıştır. Toplumu canlı bir organizma olarak gören Durkehim, anomik hale gelmeye başlamış toplumu yeniden istikrarlı bir yapıya dönüştürmeyi amaçlamıştır.

Durkheim ilk amacı olan *sosyolojiyi bilimsel temellere oturtmak konusunda oldukça başarılı olmuştur*. Çıkarılmış olduğu “Anne Sociologique” (Sosyoloji Yıllığı) da bu amacın somut bir sonucudur. 1913 yılında Sorbonne üniversitesinde sosyoloji kürsüsü başkanlığına getirilmiştir. Bütün bunlar sosyolojinin bir bilim haline getirilmesinde göstermiş olduğu başarıların sonucudur. Durkheim, toplumsal olgu adını verdiği bireyin doğuştan hazır bulduğu ve kendi bilinci ve eylemleri üzerinde zorlayıcı bir güç olarak bulunan gücün varlığını sosyolojinin ilgi sahası haline getirmişti. Ona göre toplumsal olgular somut bir fenomen olarak varsa bu olguların nedeni de yine başka toplumsal olgulardır. Durkheim bu sayede sosyolojiye özgü bir konu bulmaya çalışmış ve onu psişik ve biyolojik etkilerden ayıklamaya çalışmıştır.

Fransız sosyolojisi içerisinde ihmal edilmemesi gereken isimlerden biri de F. Le Play (1806-1882)'dir. Kendisi aslen bir maden mühendisi olan Le Play'ın sosyolojik görüşleri özellikle Amerika'daki uygulamalı sosyoloji çalışmaları üzerinde etkili olmuştur. Ona göre sosyoloji toplumsal fenomenler (olgular) üzerine çalışan, pozitif bir bilimdir. Le Play tıpkı Comte gibi sosyolojiye bilimsel bir kesinlik kazandırma amacındadır. Ona göre sosyal fenomenler dizisi çok geniş ve incelenmesi olanaksız olduğundan bu olgular kümesinin küçük, yalın ve pür bir örneği üzerine çalışmak gerekir. O, Fransız toplumunun yapısal özelliklerini saptamak amacıyla Fransız işçi aileleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Le Play Avrupa'da başlayan istikrarsızlığın temelinde aile yapısındaki bozulmayı görmüştü. Aileleri üçe ayırdı. *Ataerkil aile, kök aile ve istikrarsız aile*. Ailenin dağılmadığı ve babanın işini devam ettiren bir çocuğun ailede gücü elinde bulundurduğu kök ailenin devamından yana olan Le Play bu konuda yanıldı. İstikrarsız aile adını verdiği çekirdek aile bütün Avrupa'da yayılma gösterdi.

19. yüzyılda Fransa başta olmak üzere sosyoloji önemli bir gelişme göstermiştir. Fransada Comte, Le Play, Durkheim gibi

sosyologların öncülük ettiği sosyoloji Almanya'da Karl Marks ve Max Weber, İngiltere'de Herbert Spencer tarafından temsil edilmiştir. Amerika'da ise özellikle deneysel sosyoloji alanında çalışmalar artış göstermiştir. 20. Yüzyılda Talcott Parsons, Herbert Mead gibi isimler Amerika'da yapısal işlevselcilik akımını kurmuş, toplumu canlı bir organizma olarak ele almıştır.

Karl Marks (1818-1883) tarih, siyaset, ekonomi üzerine çalışmaları ile sosyal sınıf, iktisadi sosyoloji ve tarih sosyolojisi alanlarına büyük katkı sağlamıştır. Toplumsal değişmeyi maddi (üretim araçları ve üretim düzeni) nedenlere dayandıran Karl Marks, kapitalizm eleştirisi yapmıştır. "Marx'a göre siyaset, ideoloji, toplum, kültür ve sanat gibi üst yapı ürünlerini maddi hayatın koşullarına bağlı olarak değerlendirmelidir. Bunları tayin eden, üretim biçimleri ve mülkiyet düzenidir. Egemen düzeni ayakta tutan toplumsal sınıflar kendi egemenliklerini kalıcı kılabilmek için ideolojik araçlara başvurup, sömürüyü gizlemeye çalışmaktadır." (Erkan, 2020: 37).

Kapitalizmin Marks'ı olarak gösterilen Max Weber (1864-1920) siyaset, tarih, iktisat ve sosyoloji üzerine çalışmalar yapmıştır. Weber Anglo-Fransız geleneğinin pozitivist metodolojisi yerine insan eylemlerini anlama ve yorumlamaya dayalı yeni bir yöntem geliştirmeye çalışmıştır. Temele tarihi alan ve tarihe değer merkezli yaklaşan Weber Alman idealizminden etkilenmiştir. İnsan eylemlerine dışarıdan bakılması gerektiği düşüncesi yerine insan eylemlerinin anlamlarına odaklanmıştır. Geliştirmiş olduğu ideal tiplerle tarihsel süreci belirli kalıplar çerçevesinde yorumlamaya çalışmıştır. Özellikle din gibi metafizik unsurların toplumsal bünye üzerindeki motive edici etkisi üzerinde durmuştur.

19. yüzyılda Türk aydınları sosyolojinin başta Avrupa olmak üzere kat ettiği mesafelerle yakından ilgilenmiştir. Alman sosyolojisinin idealist bakış açısı ve yorumsamacı yaklaşımı Türk aydını tarafından ilgi çekici bulunmamış bunun yerine doğa

yasaları gibi sabit pozitivist Anglo-Fransız sosyolojisi Türk aydınlarına cazip gelmiştir. Özellikle üç önemli Türk aydını Fransa'daki sosyoloji çalışmaların yakından takip ederek ülkemizin temel sorunlarına çözüm önerileri geliştirmeye çalışmıştır. Bu isimler Ahmet Rıza, Sabahattin Bey ve Ziya Gökalp'tır (Erkan, 2019). Ahmet Rıza Bey Jön Türk aydın kuşağının fikir babasıdır. Comte'un öğrencilerinden P. Latiffe ile tanışmış, ondan pozitivizm dersleri almıştır. "Yerçekimi kanunları gibi sabit" bir toplum yasası peşinde olan Ahmet Rıza için Comte'un pozitif felsefesi biçilmiş kaftandır. Ülkemizin sosyal sorunlarına yönelik bir çözüm denemesi olan pozitif sosyoloji, toplumu aydın sınıf ve bürokrasi önderliğinde üst yapıdan başlayarak dönüştürmeyi amaçlamıştır.

Ahmet Rıza (1858-1930) Jön Türklerin fikir babalığını üstlenmiş, merkezîyetçi ve üniter bir devlet tasarımı, toplumu yukarıdan aşağıya dönüştürmeyi amaçlayan toplumsal mühendislik fikri ile döneme damgasını vurmuştur. Jön Türklerin lideri olmuş, ilk Osmanlı Mebusan Meclisi başkanlığı görevini yürütmüştür. Fakat sonra gözden düşmüş, siyasetten uzak durmuştur. Onun düşüncelerinin gerisinde toplumu teolojik dönemden pozitif döneme doğru bir aydın bürokrat sınıf öncülüğünde dönüştürmek vardır. Halkı bir mamul gibi görmüş, onu değişmez, sabit, kesin kanunlarla ilerletmenin yollarını aramıştır. Ahmet Rıza Bey üst yapıda yapılacak reformlar (hatta devrimler) ile toplumu modernleştirmek amacındadır.

Osmanlı Devleti'ni yıkılmaktan kurtarma amacıyla olan diğer bir isim Sabahattin Bey (1879-1948)'dir. O, sadece üst yapıda yapılacak değişimlerin devleti kurtarmaya yeterli olmayacağını, toplumun baştan aşağı yenilenmesi gerektiğini savunmuştur. Sabahattin Bey'e göre Osmanlı devletinin geri kalmasının gerisinde cemaatçi toplum yapısı ve alt yapıda başlayan çürüme vardır. Particularist (bireyci) bir insan modelini ilerlemenin en önemli şartı olarak gören, bireycilik, özgür düşünce, serbest girişime

önem veren Sabahattin Bey'in fikirleri bizim aydınlarımıza birkaç boy büyük gelmiştir. Liberal düşünceler taşıyan, toplumun bireyi merkez alması ve eğitimden aileye kadar buna göre düzenlemesi gerektiğini düşünen Sabahattin Bey, dönemin ağır koşulları çerçevesinde yeterince anlaşılammıştır.

Ülkemizde sosyolojinin kurumsallaşmasında en önemli pay Ziya Gökalp (1876-1924)'a aittir. O, Durkheim sosyolojisinden yola çıkmış ve toplumu toplumsal dayanışma ve iş bölümü temelinde birleştirmenin yollarını aramıştır. Korporatizm adı verilen Gökalpçi sistem Türkiye Cumhuriyeti'nin de fikri temellerini oluşturmuştur. Gökalp'tan sonra ise Ahmet Şuayip, M. Ali Şevki Bey sosyoloji çalışmalarını sürdürmüştür.

Türkiye'de sosyoloji ilgiyle yakından takip edilmiş, Batı'daki toplumbilimcilerin görüşleri tercüme edilerek sosyoloji mesleği ülkemize adapte edilmeye çalışılmıştır. Dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsünün İstanbul'da kurulmuş olması da bunun kanıtıdır. Belki orijinal bir sosyolojik analiz yapılamamış olsa da dönemin güç koşulları sosyolojik görüşlerle çözümlenmeye çalışılmıştır. Tümüyle aynı olmasa da Avrupada sosyolojiyi doğuran koşullar Osmanlı Devleti'nde de sosyoloji mesleğinin gelişim çizgisini belirlemiştir. Fransa'da sosyoloji toplumsal yapıyı iş bölümü, dayanışma temelinde bir arada tutmayı amaçlıyordu. Fransız III. Cumhuriyet döneminde yaşamış olan Durkheim'ın amacı toplumsal düzeni yeniden sağlamak ve sosyalist olmayan ama bütünsel bir toplum yaratmaktı. Onun görüşlerini ülkemize tanıtan Gökalp'in da amaçlarından birisi buydu. Gökalp, Durkheim sosyolojisini Türk toplumuna adapte etmeye çalıştı. Le Play liberal bir toplum hedefliyordu. Birey odaklı sosyolojisi toplumun ihtiyaç duyduğu girişimci bireyi yaratmaya yönelikti. Onun bu görüşlerini E. Demolins sistematik hale getirmişti. Demolins'ten etkilenmiş olan Sabahattin Bey için de amaç birey merkezli, girişimci bir Türk orta sınıfı yaratmaktı. Comte'un amacı bilimsel temellere dayanan, düzen ve ilerlemeye dayalı, pozitif bir toplum

inşa etmekte. Ahmet Rıza ve onun yol gösterdiği Jön Türkler için de sosyolojiden beklenen toplumun düzen ve ilerleme ekseninde gelişmesine yardım etmekte.

Türk sosyolojisinin en önemli sorunlarından biri tıpkı modernleşme sürecimiz gibi aktarmacı olmasıydı. Bu durum 20. Yüzyılın ikinci yarısında da değişmemiştir. Ankara Üniversitesinde sosyoloji ve bunu takip eden diğer sosyoloji bölümleri (ODTÜ, Boğaziçi, Hacettepe gibi) düşünsel ilhamını yine farklı ülkelerdeki sosyolojilerden almıştır. Örneğin Ankara Sosyoloji Amerikan sosyoloji metotlarını kullanarak uygulamalı sosyolojiye yönelmiştir. Bazı sosyoloji bölümlerinde ise Marksist bir sosyoloji dili ve sistematığı gelişmiştir. İstanbul sosyolojisine özellikle Cahit Tanyol ve Baykan Sezer’le egemen olan “milli ve yerli sosyoloji” anlayışı ilham aldığı yabancı kaynaklara rağmen yerli olmaya ve bu ülkenin sorunlarına çözüm aramaya çalışmıştır.

Türkiye’de sosyoloji niçin kışkırtıcı bir düşünce olmuş ve Osmanlı/Türk aydınları bu bilime büyük bir hevesle sarılmıştır? Bu çok önemli bir sorudur. Bunda etkili olan en önemli faktör dönemin toplumsal, siyasal, iktisadi koşullarıdır. Sanayi devriminin neden olduğu kapitalist üretim biçimi ve bunu izleyen sömürgecilik Osmanlı iktisadi yapısını alt üst etmiştir. Sanayileşme ile emek yoğun Osmanlı küçük sanayisi, zanaatlar Batı sanayisi karşısında ağır bir yenilgi yaşamıştır. Bu yenilgi Osmanlı ekonomisinin iflası ile sonuçlanmıştır. Yabancı patentli mallar Osmanlı pazarlarını ele geçirmiştir. Yerli üretim durma noktasına gelmiştir. Osmanlı köylüsünün ürettiği tahıl, zeytin, incir, üzüm gibi geleneksel tarım ürünlerinin Amerika, Kanada ve Rusya topraklarının tarıma açılması ile tahıl fiyatları düşmüştür. Bunun sonucunda ise Osmanlı yoğun bir biçimde dış ticaret açığı ile karşılaşmıştır. Osmanlı iktisadi sisteminin iflası 1878 Muharrem Kanunnamesi ile Düyunu Umumiye’nin kurulmasına yol açmıştır. Osmanlı Dev-

leti ekonomik olarak iflas etmiştir. Ekonomik iflas her türlü siyasi soruna dışarıdan müdahale edilme olanağını da yol açmıştır. İktisadi bağımlılık siyasi bağımlılıkla sonuçlanmıştır.

İkinci bir neden ise 19. yüzyılda yükselişe geçen milliyetçilik akımıdır (Erkan, 2018). Fransız liberal milliyetçiliği özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında etnik ve Panmilliyetçiliklerin (Panslavizm, Pancermenizm gibi) yükselişe geçmesine yol açmıştır. Milliyetçilik iki yönden Osmanlı Devleti'ni tehlike altında bırakmıştır. Birinci olarak çok uluslu bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin etnik olarak bölünmesi, İmparatorluğun parçalanması anlamına gelmektedir. İkinci tehlike ise milliyetçiliğin anayasacılık, milli irade yönü ile ilgilidir. Bu ise monarşi karşıtı yönünü oluşturmaktadır. Britanya gibi ülkelerde meşruti monarşi ile bu sorun çözülmüş olsa da Fransâda yetkilerini devretmeye yanaşmayan kral devrilmiş ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Batı ile bütünleşik pazarlara yakın Balkan topraklarında başlayan milliyetçi ayaklanmalar Batılı ülkelerin de desteği ile hızlı bir biçimde imparatorluğun Balkanlardaki bütün topraklarını kaybetmesi ile sonuçlanmıştır.

Milliyetçiliğin yıkıcı etkisine karşı Osmanlı aydınları farklı çözümler önermiştir. Milliyetçilik siyasi yönden devleti zayıflatmış, iktisadi esaret ve artan savaş maliyetleri ve harcamalar devleti ekonomik bir bağımlılığa zorlamıştır. Osmanlı Devleti'nin kurumları ve toplumsal yapısı bu yeni duruma uyum sağlamakta zorlanmıştır. Bu durumda ne yapılması gerektiği ile ilgili çözüm önerilerine ihtiyaç duyulmuştur.

Osmanlı devlet adamları “ne yapılmalı?” sorusunu 18. yüzyıldan beri ciddiyetle ele almıştır. Yapılacak reformların hangi yönde ve nasıl olması gerektiği konusu tartışılıyordu. Bir reform ihtiyacı olduğundan kimsenin kuşkusu yoktur.¹ Sosyoloji bilimi

¹ III. Selim'in tahta çıktığı günlerde söylediği şu sözler dönemin manzarasını tasvir etmektedir: “Devletin îrad ve masrafı ve zâid sefaheti cümlelizin ma'lûmudur; eğer bana şimdilik kuru ekmeğe kani ol deseniz ben razıyım. Eğer birine taarruz eylesem pederi dahi böyle idi deyî lisan uzatacağız. Bana beyan edin Allah aşkına, devlet

19. yüzyılda toplumsal değişimi fizik gibi kesin kanunlarla açıklama amacına yöneldiğinde Osmanlı devlet adamları ve aydınlar için bir umut ışığı yanmıştı. Eğer bu kanunlar yerçekimi gibi sabit ve dünyanın her tarafında aynı şekilde işliyorsa Osmanlı sosyal yapısı için de kullanılabilirdi. Bu açıdan ilk sosyologlar Fransa'daki muadilleri gibi sosyolojiye siyaset yöneliminden bakmıştır. Onlar için öncelikli olan devletin kurtarılmasıdır. Bunun için ne gibi çarelerin düşünülebileceği sosyolojik araştırma ve incelemeler sonunda ortaya çıkacaktır. 20. yüzyılın başlarında hem Gökalp hem Ahmet Rıza hem de Sabahattin Bey kendi sosyolojik görüşlerini devletin kurtarılması için seferber etmiştir. Burada temel sorunlardan biri eldeki çözüm denemelerinin bir kalıp gibi düşünülmesidir. Başka bir toplumda, başka ihtiyaçlardan doğmuş çözüm önerileri bambaşka sorunlara uygulanmaya çalışılmıştır. Çünkü Avrupa'da ortaya çıkan durum sanayileşme ve modernleşmenin meydana getirdiği sorunlardır. Kırdan kente yoğun göç, nüfusun kent merkezlerinde yoğunlaşması, toplumsal bütünleşmenin hasar görmesi, aile ve toplum yapısında meydana gelen nakisalar, emek sömürüsü, sosyal adaletsizlik, yabancılaşma gibi. Oysa Osmanlı Devleti'nin sorunları yukarıda da söz ettiğimiz gibi bambaşkaydı. Sanayileşmeye henüz başlamamış bir ülkenin sanayileşmenin meydana getirdiği sorunlara yönelik çözümleri kendi ülkesine uydurmaya çalışması modern olmadan postmoderniteyi tartışan Türk aydınınının trajikomik durumuna benziyordu.

Cahit Tanyol'un Türk Sosyolojisi İçerisindeki Yeri

Birinci Dünya Savaşı başlarken dünyaya gelen Cahit Tanyol, bir İmparatorluğun çöküşü ve yenisinin kurulma sürecine tanıklık etmiştir. Antep'in efsanevi direnişine şahitlik etmiş, zorluklar altında ayakta durmaya çalışan bir milletin yeniden dirilişini izlemiştir. Tanyol, İlkokul öğretmeni olarak mesleğe başlamış, eğitimini İstanbul Felsefe Bölümü'nde sürdürerek akademiye adım atmıştır. Hilmi Ziya Ülken tarafından kürsüye asistan olarak alı-

elden gidiyor, sonra faide vermez; ben bildiğimi size ifade ettim, siz de devlet hissemendsiniz.” (Kaynar, 1991: 2).

nan Tanyol, kendini yetiştirmiş çok yönlü bir düşünce adamıdır. Felsefe, sosyoloji, edebiyat, sanat, tarih gibi alanlara ilgi duyan Tanyol, disiplinlerarası bir isimdir.

Tanyol, Osmanlı aydın kuşağı ile Türkiye Cumhuriyeti aydın kuşağı arasında bir köprüdür. Osmanlı Türk aydınlarının sosyolojiden beklediği kurtuluş reçetesi yerine sosyolojiye bir bilim olarak yaklaşmış, Türk toplumunun temel sorunlarına sahici çözümler aramıştır. Onun sosyolojik görüşlerinin temelinde *yerli ve milli bir sosyoloji arayışı* vardır. Bunu yaparken Doğu toplumlarına en uygun kalkınma hamlesi olarak gördüğü Doğu sosyalizmine vurgu yapmıştır. Bundan kastı devletin egemen olduğu, sınıf çatışmasının yaşanmadığı bir kalkınma biçimidir. Bir tür Leninizm olarak ifade edilebilir. Kemal Tahir, Baykan Sezer gibi isimlerin ülkemizde temsil ettiği yerli ve milli bir sosyalizm akımının önemli bir halkası da Tanyol'dur.

1962 Anayasasının hazırlanma sürecinde Anayasa Komisyonu Başkanı Sıddık Sami Onar'ın "Bütün medeni milletlerin anayasalarını inceliyoruz. Bize en uygun olanı alacağız." sözünü eski hastalıkların yeni sosyal bünyede devamı olarak görmüş olan Tanyol'a göre anayasa iktibas etmek yerine bizim sosyal bünyemize uyan, kendi tarihimizden ilham alan bir anayasa yapılması gerekmektedir. Ona göre Tanzimat sonrası sosyal bünyeyi ve devlet teşkilatımızı esaret altına alan bu aktarmacılık hastalığı Cumhuriyet döneminde de farklı biçimlerde sürmüştür.

Tanyol, Hilmi Ziya Ülken'in 27 Mart darbesi sonrası olayı ile İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanlığı'ndan uzaklaştırılmasından sonra umumi sosyoloji kürsüsü başkanlığına getirilmiş, Kösemihal'in ölümü ile de İstanbul Sosyoloji Bölümü ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Başkanlığı görevlerini 1982 yılında emekli oluncaya kadar sürdürmüştür. Onun açtığı yolu Baykan Sezer ve Korkut Tuna sürdürmüştür.

Tanyol çok yönlü bir düşünürdür. Sosyoloji, tarih, siyaset, din gibi temel alanlar dışında felsefe ve edebiyata da ilgi göstermiştir. Yaklaşık 70 yılı aşkın bir sürede onlarca kitap, makale, gazete yazısı kaleme almıştır. Bu çalışmanın en zor kısmı bütün bu külli-yatı bir araya getirmek olmuştur. Bunun için Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi gibi kütüphanelerde uzun saatler geçirilmiştir. Arşiv ve kaynak taraması yapılmıştır. Bunun yanında Tanyol'un Modadaki evine iki kez ziyaret gerçekleştirilmiş, bunlardan birinde onunla dönemin sorunları ve Türk sosyolojisine ilişkin bir görüşme yapılmıştır. Kendisinin kütüphanesinde bulunan bazı kaynaklara erişim sağlanmıştır. Bu sayede geniş bir çerçeveden Tanyol analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Bu kitap dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Tanyol'un biyografisi inceleme konusu yapılmıştır. İkinci bölümde ise Tanyol'un Türk siyasal yapısına ilişkin analizlerine yer verilmiştir. Tanzimat sonrası reform denemelerine ilişkin Tanyol'un değerlendirmeleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Tanyol'un örf, adetler, din ve ahlak konusundaki düşünceleri analiz edilmiştir. Özellikle Türkçe Ezan, laiklik, türban, şeriat gibi konularda Tanyol özgün görüşleri ile dikkat çekmektedir. Dördüncü bölümde ise Tanyol'un saha çalışmaları incelenmiştir. Özellikle Gaziantep civar köylerinde yaptığı bu çalışmalar alanında yapılan ilk monografik çalışmalar hüviyetindedir. Bölümün sonuna da Tanyol'la yapılan görüşmeye yer verilmiştir.

2. CAHİT TANYOL'UN HAYATI VE SOSYOLOJİ GÖRÜŞLERİ

Türk sosyoloji tarihinin bir dönemine damgasını vurmuş, çok yönlü bir düşünür olan Cahit Tanyol, I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılında Gaziantep iline bağlı Nizip ilçesinin Saha Mahallesi'nde doğmuştur (Solmaz, 1962: 231). Babası Mahmut Bey, annesi Refika Hanım'dır. Tanyol'un ailesi Nizip'in sayılı toprak sahiplerinden biridir. Altı kuşak önce dedeleri Nizip'e bağlı Hıyam köyünden Nizip ilçe merkezine yerleşmiştir. Tanyol'un babası Mahmut Bey, ihtiyat zabiti olarak Kermanşah'ta şehit düşmüştür (Uygun, 1982: 355). Tanyol'un aydın bir kişi olan babası onun eğitimi ile hususi olarak ilgilenmiş, dönemin müderrislerinden ders almasını sağlamıştır. Babası Mahmut Bey, tarihe meraklı biridir. Babasının şehadetinden sonra onun eğitim hayatıyla dedesi ilgilenmiş, yetişmesinde dedesinin büyük emekleri olmuştur. Tanyol'un dedesi tıbbı merak sarmış, Halep'teki incelemeleri sonrasında Nizip'te tıp ve eczacılık konusunda insanlara yararlı olmuştur.

Tanyol, İlkokulu Nizip'te Cumhuriyet İlkokulu'nda tamamladıktan sonra yaşını büyütürken 1926 yılında Adana Öğretmen Okulu'na kayıt yaptırmıştır. Tanyol, Adana Öğretmen Okulu'nda Türkçe öğretmeni Hilmi Güngör'den etkilenmiştir. Eski bir medrese hocası olan Güngör, Tanyol'a klasik şiirimizi sevdirmiştir. Onun edebiyat ve şiire olan ilgisi bu dönemde başlamıştır. Okulunun edebiyat hocaları arasında "Bayrak" şiirinin yazarı Arif

Nihat Asya da bulunmaktadır. Onu, dönemin şairleri ile tanıştıran da edebiyat öğretmeni Arif Nihat Asya olmuştur (Tanyol, 1985: 160). Tanyol'un ilk yazısı İsmail Habib Sevük'ün Adana Maarif Emini iken çıkardığı "Maarif" dergisinde yayınlanmıştır. Tanyol, bu şiirini ortaokul 2. Sınıf öğrencisi iken yazmıştır. Şiirinin başlığı ise "Taşbaştta Akşam"dır. Şiir hece vezniyle yazılmıştır (Solmaz, 1962: 232).

Tanyol, Adana Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra askerlik görevini Diyarbakır'da tamamlamıştır. 1936 yılında Yozgat Lisesi'ne edebiyat öğretmeni olarak atanmıştır. Bu okulda iki yıl görev yaptıktan sonra Çorum Ortaokulu'na tayin olmuştur. Bu okulda da bir yıl görev yaptıktan sonra 1938 yılında İzmir Merkez'de bulunan Karataş Ortaokulu'nda görevlendirilmiştir. İzmir'de bulunduğu sürede edebiyat öğretmenliği yanında dergi yayıncılığı ile uğraşmıştır. Kemal Bilbaşar'la beraber "Aramak" isimli bir dergi çıkarmıştır. Bu dergide İlhan İleri, Nurettin Ardıçoğlu ve Hilmi Atak gibi önemli isimler yer almıştır. Tanyol, bu dergide şiir tenkitleri yapmıştır. Aramak dergisinde Nurullah Ataç'la dil üzerine başlayan polemigi, onun İstanbul matbuatında tanınmasını sağlamıştır. Birçok gazete ve dergi şiir ve yazılarını iktibas etmiştir (Solmaz, 1962: 232). Aynı dönemde Nurettin Topçu İzmir'de "Hareket" dergisini çıkarmaktadır. Tanyol'a göre bu dergi, "mistik bir ideoloji dergisiydi." Dergi, Aramak gibi yaygın olmamakla birlikte etrafına bir cemaat toplamayı başarmıştı (Tanyol, 1999: 26).

Tanyol, 1940 yılında tayinini İstanbul'a istemiş, İstanbul Eyüp Ortaokulu'nda görevlendirilmiştir. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne kaydını yaptırmıştır. Felsefe bölümüne kaydolmasında Reşat isimli bir arkadaşının teşvikinin etkili olduğunu söylemiştir (Tanyol, 1985: 232). Tanyol, İstanbul'da da Necip Fazıl'la da tanışmıştır. Onun çıkardığı "Ağaç" dergisinde

yazılar yazmıştır. Tanyol, bir yandan da Celalettin Ezine'nin çıkardığı "Hamle" dergisinde yazmaktadır. Bu dönemde farklı görüşten şair ve yazarların buluşma yeri Nisuz Pastanesi'dir. Devrin önemli yazarları burada toplanmaktadır. Burası Beyazıt'taki "Küllük Kahvesi"nin devamı gibidir (Tanyol, 1999: 26).

Tanyol'un üzerinde önemli etkisi olan isimlerden biri Yahya Kemal'dir. Tanyol, Yahya Kemal'le tanışmasını şöyle anlatmıştır:

"1939-1940 yıllarında İzmir'de "Aramak" dergisini çıkardığım zaman içimde Y. Kemal ve Ahmet Haşim sevgisi dolaşmaktaydı... 1940'ta İstanbul'a geldim. İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümüne yazıldım. "Değirmen" diye bir dergi çıkarmıştım. Daha önce de Sabahattin Kudret Aksal ve Cavit Yamaç'la birlikte "Aramak" dergisinde de değişmeyen konuklarım bu iki kişiydi... Y. Kemal'le tanışmamıza bir yazı neden oldu. Yazı "Rintlerin Ölümü" adlı Y. Kemal'in bir şiiriyle ilgiliydi. Bu yazının ardından bana, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürü Halil Vedat Fıratlı bir mektup göndermişti. Yahya Kemal benim yazımı çok beğenmişti. Ve benimle görüşmek istiyordu. İlk görüşmemiz Park Otel'de oldu. Hayatım hakkında bir yığın sorular sordu. İzmir'de yayınlamış olduğum "Aramak" dergisinden, Nurullah Ataç'la olan tanışmamızdan, yazılarımı, şiirlerimi izlediği belliydi. Doğrusu hayret ettim." (Tanyol, 1985: 160-165).

Tanyol 1946 yılında Yahya Kemal'in de yer aldığı "Akademi" dergisini yönetmiştir. Dergide dönemin ünlü isimleri yer almıştır. Tanyol 1944 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden mezun olmuştur. Lisans tezi Von Aster gözetiminde hazırlanmış olan "Schopenhauer'in Ahlak Felsefesi" başlıklı tezidir. Tanyol, felsefe bölümündeki eğitimini tamamladıktan sonra Beyoğlu'ndaki Taksim Lisesi'ne felsefe öğretmeni olarak tayin edilmiştir. Daha sonra da Haydarpaşa Erkek Lise-

si'nde görev yapmıştır. 1946 yılında Hilmi Ziya Ülken tarafından İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde açılan asistan kadrosuna kabul edilmiştir. Tanyol 1949 yılında “*Ahlakta Haz ve Elemin Yeri*” isimli çalışmasıyla doktorasını tamamlamıştır.

Tanyol akademik kariyeri boyunca iki isimden etkilendiğini söylemiştir. Bunlardan biri, kendisini felsefe bölümüne alan Hilmi Ziya Ülken'dir. Çok yönlü bir akademisyen olan Ülken, felsefe yanında sosyoloji, dinbilim (teoloji) alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Ülken özellikle Doğu-Batı sentezi bağlamında Tanyol'u etkilemiştir. Tanyol, Ülken'in sol eğilimler taşıdığını fakat üniversitede solcu hocalara karşı soruşturmalar başlayınca bu görüşlerinden vazgeçtiğini ve odasına Durkheim'ın fotoğrafını astığını belirtmiştir. Tanyol, Ülken'in kendisine “İslam'da sosyalizm yok, komünizm var, evladım.” dediğini aktarmıştır (Ümmet Erkan, kişisel görüşme, Aralık 1998).

Tanyol'u etkileyen diğer isim ise Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur. Tanyol'a göre Fındıkoğlu'nun iki temel özelliği vardı: Biri si memleketimizde düşünce geleneği kurmak, diğeri toplumculuktu. Fındıkoğlu, kendinden önce sosyal bilimlerde unutulmuş isimleri arar bulur ve onları gün yüzüne çıkarırdı. Prens Sabahattin'i Türk sosyolojisine o tanıtmış, Ahmet Rıza'ya dikkatleri o çekmişti. Tanyol, kendisinin Sabahattin Bey'e ilgi duymasını sağlayanın Fındıkoğlu olduğunu belirtmiştir (Tanyol, 1976: 9). Tanyol'a göre Fındıkoğlu; sosyolojinin Gökalpçı kanadına yakın olmasına karşılık Sabahattin Bey'i Türk düşünce dünyasına tanıtmıştır. Fındıkoğlu demokrasi ve özgürlük düşüncelerinin yaşaması için devletin karşısında örgütlü bir toplumun, sosyal sınıfların şart olduğunu görmüştür. Özgürlükçü bir akademi isteyen Fındıkoğlu, “Öğretim Üyeleri Derneği” başkanlığı görevini üstlenmiştir. Bu dönemde üniversitelerde çok sesliliğe olabildiğince destek vermiştir. Tanyol, Fındıkoğlu'nu şöyle tanıtmıştır:

“Fındıkoğlu, kökeni Anadolu’ya bağlı aydınların prototipi idi. Davranışlarında, yürüyüşünde bir çeşit Anadolu aydını çelebililiği hissedilirdi. Ne Batı karşısında ezik ne Doğu içinde tutsaktı. O, Anadolu aydınının alafrangalaşmış bir temsilcisi ve hatta tepkisiydi. Kişisel hayatı yoktu, hayatını faaliyetlerine adamıştı. Bireyci yanını ancak öfkelenildiği zaman yakalamak mümkündü. Düşüncelerinde bir inanç katılığı, inançlarında bir düşünce zenginliği vardı. Çağdaşlarına karşı çoğu zaman duygusal olmasına karşılık, bir önceki kuşakların katılmadığı fikirlerine karşı dahi hoşgörülle bakardı. O, toplum sorunlarıyla uğraşan bir bilgin olmaktan çok, toplumcu bir insandı. Kendi düşüncelerini ve eylemlerini kişisel olarak değil, bir derneğin, bir sosyal kuruluşun ardından sufle ederdi. Fakat öyle sanıyorum ki onun bu görüşü ve inancı zamanla kendisini büyük bir hayal kırıklığına uğrattı ve işte o zaman Fındıkoğlu yeni çözüm noktaları ve çıkış kapıları araştırarak yerde katılaştı. Çünkü yorulmuştu; hayal kırıklığı kadar insanı yoran başka bir şey yoktur.” (Tanyol, 1976: 11-12).

Tanyol 1952 yılında “Örf ve Adetler Sosyolojisi Bakımından Sanat ve Ahlak” adlı kitabıyla doçent unvanını aldı. Tanyol bu dönemde akademik çalışmaları yanında dönemin matbuatında da düzenli yazılar yayınlamaktaydı. *Havadis*, *Yeni Sabah*, *Cumhuriyet* gibi gazetelerde köşe yazıları yazmaktadır. Ayrıca bu dönemde bazı monografik çalışmalar yapmıştır. Bu monografiler doğduğu şehir olan Gaziantep civarındaki köylerde yapılmıştır. Tanyol’un ilk monografi çalışması 1948 yılında Karataş Köyü monografisidir. Bu çalışmayı Hilmi Ziya Ülken ve Nurettin Şazi Kösemihal’le birlikte gerçekleştirmişlerdir. 1951 ve 1964 yılında gerçekleştirilen Elifoğlu Köyü Monografisi onun ikinci monografik çalışmasıdır. 1956 yılında Peşke Binamlısı Köyü Monografisi ile bölgenin sosyal dokusunu anlamaya yönelik bir monog-

rafik inceleme daha yapmıştır. 1965 yılında Kilis'in Eylen köyü monografisi, Tanyol'un dördüncü köy monografisidir. 1950-55 yıllarını kapsayan "Traktör 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü" başlıklı çalışmasında da Gaziantep'in Nizip ilçesinde gerçekleştirilmiştir. 1952-54 yıllarını kapsayan Gaziantep Barak Türkmenlerini ele alan "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları" da Barak kültürüne ait diğer önemli bir sosyolojik çalışmadır (Erkan, 2017: 2107).

Tanyol 1956-57 yılları arasında "İngiliz Toplumunun Sosyal Yapısı" üzerine araştırmalar yapmak üzere İngiltere'ye gönderilmiştir. Burada iki yıla yakın bir süre araştırma ve incelemeler yapmıştır. 1960 yılında ise "Sosyal Ahlak" başlıklı kitabıyla profesör olmuştur (Solmaz, 1962: 231).

Tanyol'un siyasi görüşleri üzerinde 27 Mayıs askeri darbesinin önemli etkileri olmuştur. 1962 Anayasası sendikal ve örgütlenme hakları açısından önemli reformlar taşıyordu. İş ve emek piyasası yeniden düzenleniyor, sivil toplum faaliyetleri anayasal güvence altına alınıyordu. Bu yıllarda etkisi gittikçe artan bir sosyalizm/Marksizm etkisi göze çarpmaktadır. Tanyol'un bu yıllarda Kemal Tahir'le tanışması, onun sosyolojik görüşleri üzerinde etkili olmuştur (Tanyol, 1977: 75).

Tanyol, bu dönemdeki yazılarında İslami sol bir düşünce inşa etmeye çalışmıştır. Buna bir tür Anadolu solu da denilebilir. Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı "Yön Dergisi"nde yazılar kaleme alan Tanyol'a göre İslam, sosyalizme mani değildir. İslam'ın özünde eşitlikçi olması, servet birikimine karşı çıkması onu sosyalizme yaklaştırmaktadır. Anti emperyalist ulusal kurtuluş hareketlerinin Asya ve Afrika'da başarıya ulaşması ve sömürge ülkelerin anti-Batıcı söylemlerinde dayandıkları dini semboller, Tanyol'un fikirleri üzerinde etkili olmuştur. Aynı dönemde Mısır'da Cemal Abdünnasır bir Arap sosyalizmi inşa etmeye çalışmaktadır. Arap nasyonal sosyalizmi, içinde İslami soslar da barındırmaktadır.

Orta Doğu coğrafyasında dinin sosyal ve siyasi hayatta etkisi buradaki anti-empyrist söylemlerin katı bir laiklik söylemi yerine dini de kapsayan bir terminoloji üretmesini sağlamıştır. Tanyol'un İslami sol söylemi de dinle çatışmayan, dinin temel inanç eksenini sosyalist düşüncelere eklemeye çalışan bir söylem olarak karşımıza çıkmıştır.

1960 askeri darbesi Tanyol'un akademik kariyerini de etkilemiştir. 27 Mayıs askeri darbesi sonrasında 147 öğretim üyesinin üniversitelerle ilişkisi kesilmiştir. Karar 27 Ekim 1960 yılında alınmıştır. Amaç, üniversiteleri yeniden yapılandırmaktır. Üniversiteden atılan isimler arasında ünlü siyaset bilimci Tarık Z. Tunaya da yer almıştır. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümünde Hilmi Ziya Ülken 147'ler içerisinde yer almış fakat Milli Birlik Komitesi'nden Muzaffer Özdağ'ın Hilmi Ziya'nın "Aşk Ahlakı" kitabını beğenmesiyle ismi listeden çıkarılmış fakat tenzili rütbe yapılarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne sürülmüştür. Ülken, başka üniversitelere tayin edilen 4 öğretim üyesinden biridir. Herhangi bir disiplin soruşturması veya yargı kararına dayanmayan bu hukuksuz uygulama 12 Nisan 1962 yılında iptal edilmiştir. Fakat hassas bir insan olan Ülken, bir daha İstanbul Üniversitesi'ne dönmemiştir.

Ülken'in Ankara Üniversitesi'ne zorunlu tayini Tanyol'un sosyoloji bölümü başkanlığına getirilmesini sağlamıştır. Fakat bölüm ikiye bölünmüş tecrübi (uygulamalı) sosyoloji başkanlığına Nurettin Şazi Kösemihal, umumi (genel) sosyolojinin başına ise Cahit Tanyol atanmıştır. Tanyol üniversiteden atılan hocalarla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Son tasfiye kanunu dolayısıyla adları 147'ye çıkan öğretim üyeleri hakkında bir hayli şeyler söylendi, birçok yazı yazıldı. Ama kimse işin gerçeğine dokunmadı. Üniversitede bir tasfiyeye ihtiyaç vardı; fakat biz o kanaatteyiz ki, bu tasfiye insanlardan çok, zihniyetleri hedef tutmalıydı. Asıl

suçlu olanlar, bu zihniyeti savunanlar ve bu yanlış, yıkıcı, ayırıcı zihniyetin yeni Anayasa prohesinin 119. Maddesine geçirilmesini sağlamaya çalışanlardır.” (Tanyol, 1961: 2).

Bu dönemde Tanyol, Turhan ve Ayda Yörükan'ın iddiaları yüzünden sıkıntılı günler geçirmiştir (Yörükan, 2003). Üniversiteden atılan bu iki ismin Tanyol'a karşı başlattığı karalama kampanyasına Tarık Buğra, Esin Talu, Bedii Faik, Sabiha Deren gibi isimler de müdahil olmuştur. Bedii Faik, Tanyol'un Atatürkçülük maskesini kullanarak akademik yetersizliğini örtmeye çalıştığını belirten bir yazı kaleme almıştır (Faik, 1961: 1-5). Tanyol bu iddialara şöyle yanıt vermiştir:

“1. Sosyoloji kürsüsünden atılan iki asistanla benim münasebetim hukuken aynı kürsüde bulunmaktan ibarettir... Asistanlar hakkında rapor vermek, onları yetiştirmek, onlara görev vermek işe yaramıyorsa çıkarmak yetkisi üniversiteler kanunu gereğinde kürsü başkanına aittir. Diğer öğretim üyelerinin sadece mütalaaları sorulur. Bunu herkes bilir.

2. Akademik kariyerde kaznılan unvanlar, gazete şantajlarıyla ne verilir ve ne de alınır. Bir asistanın işe yaramayacağını da, o kürsüyü yönetime memur olan öğretim üyesi tayin eder. Adı geçen asistanların sosyoloji kürsüsüne nasıl ve ne yolda alınmış olduklarını ve niçin çıkarıldıklarını öğrenmek isteyenler, sosyoloji kürsüsü başkanlığına müracaat edebilirler.

3. Örf ve Adetler Sosyolojisi Bakımından Sanat ve Ahlak adlı eserime gelince, bu eserin birçok eksiklikler içerdiği, kitabın önsözünde söylenmektedir. Aceleyle yayınlanmış olması buna sebep olmuştur. Ama alanında tektir.

4. Diğer kitaplarımla ilgili iddialara gelince; bu zavallıların onları anlayacak kabiliyette olduklarını sanmam. Ben onların yerinde olsaydım, başkalarının kin ve ihtiraslarına aracılık yapacağıma, bir ahlak çöküntüsünü belirtmekten

başka bir işe yaramayan bu broşürü kaleme almaz, kıymetli vaktimi ciddi ilmi araştırmalara yapmaya ayırırdım.” (Tanyol, 1963: 2)

Tanyol bu dönemde birçok dernek ve sivil toplum kuruluşunda da görevler üstlenmiştir. Bu dernekler arasında; Muallimler Birliği, Darüşşafaka, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, Yahya Kemal'i Sevenler Derneği, Türk İngiliz Kültür Cemiyeti, Edebiyatçılar Derneği, Türk Folklor Derneği ve Sosyalist Kültür Derneği sayılabilir. Tanyol, 1960 yılından 1970 yılına kadar Sosyoloji Enstitüsü Müdürlüğü görevini de üstlenmiştir. İstanbul sosyoloji bölümünün duayen isimlerinden Nurettin Şazi Kösemihal'in 1972 yılında vefat etmesi ile birlikte sosyoloji kürsüsü tek bir kürsü olarak birleştirilerek başına Tanyol geçmiştir. Tanyol öğretim üyeliği döneminde İstanbul sosyoloji bölümünde; İslam Felsefesi, Levy Bruhl'e Göre Adetler, Adetler Sosyolojisi, Sanat Sosyolojisi, Örf ve Adet Araştırmaları Sosyolojisi, Sosyal Problemler, Türkiye'de Sosyoloji Problemleri, Günümüz Sanat Problemleri, Dini Hayatın İptidai Şekilleri, Ahlak Terbiyesi, Tecrübi Sosyoloji dersleri vermiştir (Ümmet Erkan, kişisel görüşme, Aralık 1998).

Tanyol'un hayatında bir diğer dönüm noktası 12 Mart muhtırası olmuştur. Bu müdahaleyi doğru analiz edebilmek için 1960 sonrası siyasi atmosferi ve figürleri biraz yakından tanımak yararlı olur. Türkiye'nin 1960 sonrasında uygulamaya çalıştığı ithal ikameci iktisadi politika işçilerin yaşam koşullarında düşüşe yol açmıştır. Emek sömürüsü üzerinden işleyen ithal ikameci montaj sanayisi, işçi ücretlerini düşük tutarak kârlılığı arttırmayı hedeflemiştir. Bunun doğal sonucu olarak işyerlerinde grevler artmış, işçi hareketleri çeşitlilik kazanmıştır. Bunda 1962 anayasasının dernek, sendika ve diğer sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini kolaylaştırıcı düzenlemelerin de etkisi olmuştur. Türk İş'ten ayrılan bir grup işçi Şubat 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunu (DİSK) kurmuştur. 1968'de Fransa'da

başlayan topyekun eylemlerin artçı dip dalgaları Türkiye'ye de ulaşmıştır. Amaç, beklenti ve yönelimleri farklı da olsa sokaklar hareketlenmiş, üniversitelerde eylemler başlamıştır.

1961 yılında kurulan Adalet Partisi'nin başına emekli bir asker olan Ragıp Gümüşpala getirilmişti. Gümüşpala'nın Haziran 1964 yılında ölümü üzerine partide bir liderlik sorunu başladı. Partinin başına genç bir mühendis olan Süleyman Demirel geçti. Demirel köylü geçmişini ustaca kullanarak, kentlerin banliyölerinde yaşayan alt kesim için bir rol model olmayı başarmıştı. Onlara "içerinden biri" görünüyordu. Özellikle kırsal kesimden ve gecekondulardan oy alıyordu. 1965 Ekim ayında yapılan seçimlerde Süleyman Demirel'in başında bulunduğu Adalet Partisi oyların yüzde 52.9'unu alarak tek başına iktidar olmayı başardı (Ahmad, 2002: 177).

Diğer merkez partisinde ise olağanüstü gelişmeler yaşanıyor-
du. Bülent Ecevit, "Ortanın Solu" söylemi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel sekreteri olmuştu. Diğer taraftan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 1965 genel seçimlerinden başarısız olunca partinin başına 27 Mart muhtırasının "kudretli albayı" Alpaslan Türkeş geçti. Partinin yeni ideolojisi Türkeş'in "Dokuz Işık" doktriniyle hayata geçti (Zürcher, 2004: 374). 1969 yılında ise partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirildi. Milliyetçi Hareket Partisinin sadece adı değil söylemlerinde de belirgin bir değişme görülmeye başlandı. Partideki laiklik söylemi yerini Anadolu milliyetçiliğine bırakmaya başlamıştı.

Diğer taraftan muhafazakar görüşleri ile öne çıkan Necmettin Erbakan Odalar Birliği Başkanlığı görevinden sonra siyasete atıldı. Adalet Partisi'ne sistematik eleştiriler yönelten Erbakan, muhafazakar siyasetin kalesi olan Konyadan bağımsız milletvekili seçilerek meclise girmeyi başardı. Erbakan, iki bağımsız vekili de yanına alarak Milli Nizam Partisi'ni kurdu. Erbakan, sol kesimin geleneksel tabanı olan işçi, esnaf, zanaatkar gibi toplumun alt tabakasına hitap ediyordu. Katı laiklik politikalarına karşı çıkıyor, ahlaki çöküntüye son verme, ağır sanayi hamlesi

başlatma vaatlerinde bulunuyordu. Erbakan'ın sözcülüğünü yaptığı ve filizlenme aşamasında olan Anadolu sanayisi büyük sermaye tarafından; İmam Hatip Okullarının sayısını arttırma, kuran kurslarına ağırlık verme, dini cemaatlerin çalışmalarını kolaylaştırma gibi söylemler asker ve onun yedeğindeki laik kesimler tarafından endişe ile izleniyordu.

Adalet Partisi'nin eski gücünü kaybetmesi, MHP, MNP gibi partilerin ağırlıklarını hissettirmesi ile merkez partiler güç kaybetmeye başladı. Muhalefet partileri iktidarla uzlaşmaya yanaşmıyordu. Ekonomik durum hızla kötüleşmeye başlamıştı. Üniversitelerde öğrenci eylemleri eğitimi felç etmiş, fabrikalar grevlerle işlemez hale gelmişti. Ülkede artan tansiyon silahlı kuvvetler içersinde hareketlenmelere yol açmıştı. Ordunun siyasete müdahale edebileceği dillendirilmekteydi. 1971'de durum daha da kötüleşmeye başlamıştı. Adam kaçırmalar, banka soygunları artmıştı. Şehirde gerillalar hüküm sürüyordu. Zayıf kalan kolluk güçleri duruma el koymakta zorlanıyordu (Ahmad, 2002: 206). Bu koşullar altında 12 Mart 1971'de Cumhurbaşkanı Sunay, Meclis ve Senato başkanları, Silahlı Kuvvetler adına Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının imzasını taşıyan bir muhtıra yayınlandı. Silahlı kuvvetler beklenen reformların hayata geçirilmesi için güçlü bir hükümet istiyordu. Başbakan Süleyman Demirel istifa etti.

Tanyol için 12 Mart askeri müdahalesi tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Mecliste temsil edilen Türkiye İşçi Partisi (TİP) kapatılmış, sosyalist faaliyetler yasaklanmıştır. İşçilerin sendikal etkinlikleri askıya alınmıştır. 12 Mart sonrasında Tanyol, Doğu-Batı ayrımı bağlamında Marksizm'in Maoist ve Leninist yorumlarını inceleme konusu yapmıştır. Türkiye'ye özgü bir sosyalizm tipini belirlemeye çalışmıştır. Tanyol bu dönemde Yeni Sabah, Milliyet, Çalışan Adam, Musiki Mecmuası gibi gazete ve dergiler yazılarını ve aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü başkanlığını da sürdürmüştür.

Tanyol'a göre 12 Mart, 31 Mart vakasından daha yıkıcı olmuştur. Ona göre 31 Mart gelip geçici bir irtica kalkışmasıydı, çıktığı yerde söndürüldü. 12 Mart ise terörü kalıcı hale getirmiştir. Üniversite ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun (TRT) anayasa güvencesi altında bulunan özerkliği kaldırılmıştır. Sorgusuz sualsiz tutuklamalar, hukuksuz gözaltılar olağan hale gelmiştir. Üniversite öğretim üyelerinin evlerine yapılan baskınlarla hocaların evleri aranmış, kitapları toplanmış, gözaltılar yaşanmıştır (Tanyol, 1990: 92).

Bu soruşturmalardan Tanyol da nasibini almıştı. Rüştü Napioğlu isimi bir subay, Tanyol'un Sultançiftliği'ndeki evinin kapılarını kırarak evde arama yaptırmıştır. Evde komünizm propagandası yapılan kitaplar aratmıştır. Bu olay Mahir Çayan ve arkadaşlarının Kartal Cezaevi'nden kaçtığı gün gerçekleşmiştir. Aynı gün Mümtaz Sosyal yazmış olduğu bir kitap dolayısıyla tutuklanmıştır. Tanyol'a yöneltilen suçlama, evinde komünizm propagandası yapan kitapları bulundurmadır. Tanyol, kendisinin sosyoloji bölümü hocası olduğunu ve mesleği gereği bu kitapları okuduğunu belirtmiştir. Verdiği tüm yanıtlara rağmen tatmin olmayan subay, "niçin rakı içtiğini" sormuştu. Tanyol bu subayın 12 Mart muhtırasında askerlerin hazırlamak istediği anayasa komisyonu başkanlığına getirildiğini üzülenek anlatmıştır (Tanyol, 1990: 96).

Tanyol'un bu dönemde yazılarında İslam sosyalizmi savunuyor olmasının soruşturmaya uğramasında etkisi olmuştur. Doğan Avcıoğlu'nun çıkarmış olduğu Yön dergisindeki yazıları yer alan Tanyol'un bu yazıları ileride daha geniş bir biçimde analiz edilecektir.

1980 askeri darbesine giden yolda Türkiye önemli iç çatışmalardan geçirmekteydi. Zayıf koalisyon hükümetleri ekonomik reformları hayata geçirememişti. Gittikçe artan tedhiş eylemleri ülkeyi istikrarsızlaştırmıştı. 1 Mayıs 1977 yılında Taksim'de düzenlenen gösteride açılan ateş sonucu meydana gelen izdiham

34 kişinin ölümüne neden olmuştu. Sanki gizli bir el ülkeyi içinden çıkılmaz bir iç savaşa doğru itiyordu. Siyasi cinayetlerin son halkası 1 Şubat 1979'da Milliyet gazetesi baş yazarı Abdi İpekçi'nin öldürülmesiydi (Ahmad, 2002: 217). Sokaklar sağ ve sol gruplar arasında bölünmüş, üniversiteler çatışma alanı haline getirilmişti.

Ülkede döviz kıtlığı had safhaya ulaşmıştı. Yokluk artmış, karaborsacılık vakai âdiyeden hale gelmişti. Bu durumda ekonomide radikal tedbirler alınması gerekiyordu. Bu görev Süleyman Demirel tarafından Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşar Vekili Turgut Özal'a verildi. Özal'ın açıklamış olduğu ekonomik program (24 Ocak Kararları) Türkiye'nin Batı ile bütünleşmesi amacını taşıyordu. Serbest piyasa ve pazar ekonomisine geçişi amaçlayan bu program ülkenin 1980 sonrası başlayan liberalleşme sürecini de başlatmıştı. Özal 1980 sonrasında Türk siyasetine de damgasını vuracaktı.

Bu ağır koşullar altında iç ve dış konsensüs sağlanınca ülke yeni bir askeri darbe ile karşılaştı. 12 Eylül 1980 darbesi ülkede anayasayı rafa kaldırıp, siyasi partileri kapattı. Siyasi liderler göz altına alındı. Askeri darbe sonrasında gözaltı, işkence ve idamlar birbirini izledi. Darbeden sonraki 1 yıl içinde 122 bin kişi tutuklanmıştı. Tutuklananlar içerisinde sadece eylemciler değil siyasi kanaat önderleri, aydınlar, gazeteciler ve sendikacılar da vardı (Zürcher, 2004: 408).

Tanyol için 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi de bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Askerlerin hazırladığı anayasayı beklentileri karşılamaktan uzak olarak gören Tanyol, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) kurulmasını da eleştirmiştir. Ona göre 12 Eylül sonrası hazırlanan anayasa, anarşiyi bahane ederek bütün sosyal kontrol kuvvetlerini tahrir etmiş, YÖK gibi kuruluşlarla üniversiteleri felçli bir hasta haline getirmiştir. YÖK'ün amacının üniversiteleri ve hocaları kontrol etmek olduğunu belirten Tanyol, bunun kaldırılması gerektiğini savunmuştur (Tanyol, 1990: 175).

12 Eylül anayasasının irticaya prim verdiğini de savunan Tanyol, İmam Hatip Liselerinin sayısının ihtiyaçtan daha fazla artırıldığını, her tarafta yeni cami ve mescitlerin yapıldığını söylemiştir. Ona göre bu durum irticayı hortlatmıştır. 12 Eylül sonrası siyasetçilerden Turgut Özal'ın politikalarını da eleştiren Tanyol, Özal'ın liberal açılımlarının ülkede devlet otoritesi ve devletin saygınlığını bitirdiğini savunmuştur. 12 Eylül sonrasında Tanyol'un yazılarındaki ağırlıklı temalar; irtica ve gericilikle mücadele, devlet otoritesinin zayıflaması, Alevi/Türk-Sünni İslamı, tarikatlar, Türk Müslümanlığı konuları olmuştur.

Tanyol 1 Ağustos 1982 tarihinde İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanlığı ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü görevinden emekliye ayrılmıştır. Emekli olsa da Tanyol yeni kitaplar yayınlamaya, ders vermeye devam etmiştir. 1991 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde "Misafir Profesör" olarak ders vermeyi sürdürmüştür. 2002 yılına kadar süren derslerinde Sosyolojide Düşünce Analizleri, İslam ve Çağdaşlaşma, Selçuklu ve Osmanlı Toplum Yapısı, İnsan ve Ulus Hakları dersleri vermiştir. Tanyol bu dönemde Güneş, Cumhuriyet, Milliyet, Pazar Postası gibi gazetelerde; Cem, Türk Henkel, İşmont gibi dergilerde yazmayı sürdürmüştür.

Tanyol'un eşi Fethiye Hanım edebiyat öğretmendir. Tanyol, "Çankaya Dramı" isimli kitabını eşi emekli öğretmen Fethiye Tanyol'a ithaf etmiştir: "Bu kitabımı Silahsız Ordu'nun emekçisi eşim Fethiye Tanyol'a armağan ediyorum." (Tanyol, 1990: 3) Fethiye Hanım, Cahit Tanyol'un en büyük destekçisidir. Tanyol ailesinin iki çocuğu vardır. Bilgehan ve Tuğrul Tanyol. Bilgehan Hanım Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde İngilizce okutmanlığı yapmış ve buradan emekli olmuştur.

Cahit Tanyol'un oğlu Tuğrul Tanyol ise hem edebiyat hem de düşün dünyasının yakından tanıdığı bir isimdir. Saint Joseph ve

Kabataş Erkek Lisesi'nden mezun olan Tuğrul Tanyol, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan Tuğrul Tanyol, Marmara Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. Varlık, Somut, Türkiye Yazıları, Gösteri gibi dergilerde şiirleri yayınlanmıştır. Üç Çiçek ve Poetika adlı şiir dergilerinin kurucuları arasındadır. Tuğrul Tanyol'un yayımlanmış şiir kitapları şunlardır: Elinden Tutun Günü (1983), Ağustos Dehlizleri (1985), Sudaki Anka (1990), Oda Müziği (1992), İhanet Perisinin Soğuk Sarayı (1995). Ağustos Dehlizleri isimli kitabıyla "Necatigil Şiir Ödülü"nü kazanmıştır.

2.1.Tanyol'a Göre Türkiye'de Sosyoloji

Tanyol'a göre her milletin kültür ve düşüncesinde bir disiplinin ağırlığı vardır. Bazı milletlerde edebiyat bazılarında felsefe ve tarih ağırlıklı bir yer tutar. (Tanyol, 1973a: 2). Batı toplumlarında sosyal bilimlerin ve özellikle sosyolojinin temelinde devlet felsefesi vardır. Bizde ise genel felsefe olmadığı için devlet felsefesi de yoktur. Batı'da felsefenin oynadığı rolü bizde tarih oynamıştır. Batı'da sosyoloji, pratik felsefenin toplum sorunlarına eğilmesinden doğmuştur. Kaynağı felsefeye dayanan sosyoloji, sosyal doktrinlerden yola çıkarak olması gerekeni de araştırmıştır. Tarih var olanı inceler. Onun pratiği teori ve ideoloji değil hukuktur (Tanyol, 1973a: 2).

Tanyol'a göre Almanya'da sosyoloji, felsefeye bağımlıdır. Hegel, Marks, Fichte gibi felsefeciler, sosyoloji biliminin gelişmesini sağlamıştır. Fransa'da sosyoloji adını veren Comte ise de sosyolojinin gerçek kurucusu Emile Durkheim olmuştur. İngiliz sosyoloji akımı ise deneycidir. Amerikan sosyolojisi pragmatiktir. Sosyoloji Amerika'da Amerikan hegemonyasının gelişmesine hizmet etmek için kullanılmıştır.

Tanyol'a göre bizde sosyoloji felsefi arka plana dayanmadığı için sağlam bir zemine oturtulamamıştır. Bizde öncelik verilen alan tarih olmuş ve siyasal yönü ağır basan bir sosyolojik dü-

şünce gelişmiştir. Sosyolojiden beklenen, devletin kurtarılması olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde tarihçi Ahmet Cevdet Paşa ve Mizancı Murat Bey'ler sosyolojinin habercileridir (Tanyol, 1973b: 429-430). Ona göre II. Meşrutiyet sonrasında başlıca iki temel sosyoloji akımı ortaya çıkmıştır: Bunlardan biri Durkheim sosyolojisini ülkemizin temel sorunlarına uygulamaya çalışan Ziya Gökalp diğeri ise Le Play sosyolojisinden ilham alan Sabahattin Bey'dir. Bu dönemde herkes bir filozofun eteğine yapışarak ülkeyi kurtarma düşüncesindedir. Gökalp tarihe ve üst yapı değerlerine, Sabahattin Bey ise ekonomik ve sosyal yapıya önem vermiştir (Tanyol, 1973b: 430).

Tanyol, İstanbul Sosyoloji kürsüsünün kurucusu olan Gökalp hakkında şunları söylemiştir:

“O, memleketimizde sistemli düşünceyi bir mezhep haline getiren adamdır. Onunla düşünce Doğu dünyasının geleneklerinden sıyrılarak bir bütün haline geldi. Türkiye’de onun kadar yerli kalmış, aynı zamanda onun kadar Avrupalı olmuş kaç kişi gösterilebilir? Gökalp’ta bilginlik, ahlak kahramanlığı iç içedir. Onun kuru ve katı yazılarının gerisinde bile bir mürşit sıcaklığı, iman coşkunluğu sezilir.” (Tanyol, 1954: 8-9).

Tanyol’a göre Gökalp’in kurmuş olduğu sosyoloji kürsüsü Türk kültür ve medeniyetinin oluşmasına büyük katkılar sağlamıştır. Gökalp, Türk toplumunun karşı karşıya olduğu iktisadi, sosyal, politik sorunların çözümüne çalışmış, yeni bir ulus ve ulusal kültür inşasına çalışmıştır. (Tanyol, 1966d: 268).

Tanyol, Sabahattin Bey’le ilgili olarak; toplumun onun önerdiği çözümleri anlayamadığını belirtmiştir. *“Onun fikirleri “demagoji ve şarlatanlığa yatkın değildi. Dolayısıyla kolay şöhret, kolay servet arasında koşanlar ona derhal düşman oldular.”* (Tanyol, 1949: 146). Tanyol’a göre Sabahattin Bey’in Türk düşünce tarihinde beklenen etkiyi yapmamasının ikinci nedeni, fikirlerinin

toplumda kök salması için gerekli olan sabrı gösterememesidir. Üçüncü faktör ise “*Prens Sabahattin günlük düşünen bir toplum-bilimci değildir. O, yüzyıllardır memleketimizin gerçeklerini görmüş, ciddi çareler düşünmüş ve bu uğurda hiçbir gösteriş yapmamış, hiçbir menfaat beklememiştir.*” (Tanyol, 1949: 146).

Tanyol’a göre İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ülkemizde Amerikan sosyolojisinin etkisi altında mikro sosyoloji görüşü yaygınlaşmıştır (Tanyol, 1973: 432). Gökalp sosyolojisini ise Ziyaeddin Fahri Fındıkoğu ve Hilmi Ziya Ülken sürdürmüştür. Tanyol’a göre Amerikan sosyolojisinin yaygınlaşmasında Türkiye ile Amerika arasındaki yakınlaşmanın etkisi olmuştur. Ona göre Amerikan sosyolojisi kültürler arası farklılıklar, çelişkiler, kaynaşmalar ve bunların değişimlerine egemen olan öğeler, yönetim ve denetim sorunlarını ele almıştır. (Tanyol, 1985: 7). Tanyol, Amerikan sosyolojisini “pragmatist” bir sosyoloji olarak tanımlar. Amerika’da sosyoloji toplumun kaynaştırılması için kullanılmıştır. Amerikan sosyologları adı altında bazı istihbarat çalışanları da yer almış ve dünyanın farklı köşelerinde sosyolojik çalışmalara imza atmıştır. Ona göre yabancı uzmanların teşvik ve yardımlarıyla çeşitli sosyal yapı araştırmaları yapılmıştır. Bu araştırmalar sosyolojiye milli bir kimlik kazandırmamıştır (Tanyol, 1985: 7).

Tanyol, 1960 sonrasında Marksist sosyolojiye ilgi duymasının nedenlerini de şöyle açıklamıştır:

“Ben Marksizm’e, bir dine veya mason locasına girer gibi girmedim. Benim için önemli olan Türk toplumunun ve Türk insanın mutluluğudur. Benim için önemli olan ülkenin çağdaş uygarlık düzeyindeki gereken yerini alması ve devletin Ortadoğu ulusları içindeki tarihi misyonunu idrak etmesidir. Bunun için Marksizm benim ülkeme uygulanan bir kalıp değil, yolumu aydınlatan bir ışık, halkımın kurtuluşu için bir metot olarak önemlidir. Onun aydınlığında

sosyal, ekonomik ve politik tarihimizin diyalektik oluş zincirini görmek, onun aydınlığında genç kuşakları yeni bir atılıma, yeni bir idealizme kavuşturmak beni Marksizm'e itmiştir.” (Tanyol, 1970: 10).

Tanyol'a göre Marksizm insan emeğine ve üretim vasıtalarına uygulanan bir metottur. Plan, program ve politik kuruluş hepsi bu metoda dayanır. Her metot gibi Marksist metodundan uygulama alanı sosyal ve ekonomik gerçektir. Sosyal ve ekonomik gerçekler her toplumda ayrı ayrı olduğuna göre Marksçı metodun uygulanmasında da farklı sonuçlar ortaya çıkacaktır (Tanyol, 1962: 6).

3. TANYOL'UN SİYASET VE TOPLUM GÖRÜŞLERİ

Tanyol “Türk Toplumunda Devlet Felsefesi” başlıklı makalesinde milletlerin tarih ve evren görüşü ile devlet yönetim biçimleri arasında sıkı bir bağ olduğunu savunmuştur. Ona göre tarihte büyük devletler kurmuş Türklerin devlet ve toplum anlayışları ile dini yaşayışları ve evren görüşleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Türk devlet felsefesinin gerisinde Şaman mitolojisi yer alır. Batı devlet felsefesinin gerisinde ise Antik Yunan mitolojisi vardır. Antik Yunan mitolojisinde doğaya hâkim bir düzen vardır. Bu düzeni tanrılar panteonu temsil eder. İnsana hemen hiçbir rol tanınmaz. Antik Yunan felsefesinde ne mistik bir yan ne de insan iradesine yönelik bir vurgu yer alır. Doğada tam bir determinizm egemendir. Türk mitolojisinde ise tanrılar devletin egemenlik aracıdır ve onun emrine boyun eğerler. Şamanlar büyü ile bütün üstün varlıkları ve ruhları devlete boyun eğdirirler. Hükümdarla tanrılar arasındaki ilişki bir baba oğul, bir soyluluk ilişkisidir. Bütün Türk devletlerinde halkla devlet ilişkisi bu biçimde gerçekleşmiştir (Tanyol, 1989b: 438).

Tanyol’a göre Yunan mitolojisindeki tanrılar site tanrısıdır. Türk dininde ise devlet tanrılarıdır. Yunan mitolojisinde doğa, Türk mitolojisinde ise insan ve toplum ağır basmaktadır. Şamanizm’in etkisi Türkler Müslüman olduktan sonra da tamamen silinmemiş, İslamiyet içerisinde yaşamayı sürdürmüştür. Türkler bu mitolojiden kendi devlet felsefelerini geliştirirken yararlan-

mıştır. Şaman mitolojisinde önemli olan topluma ve insanlara egemen olmaktır. Doğa kuvvetleri bile bu amaçlar için seferber edilmiştir.

Tanyol'a göre şaman mitolojisi doğayı canlı bir varlık olarak görür. Toprağın, suyun, nehirlerin ve ormanların koruyucusu olan ruhlar vardır. Şamanizm bunlara "yersu" adını vermiştir. Doğayı canlı bir varlık olarak gören Şaman mitolojisinde doğada ata ruhları yaşar. Türklerde toprağın kutsal olması Şaman mitolojisine dayanır (Tanyol, 1989b: 57). Tanyol'a göre Şamanizm'de evren üç tabakaya bölünmüştür. Gök, yer ve yer altı. Gökte Ülgen ve onun oğulları yer alır. Yerde insanlar ve yer altında ise Kara Han ve onun oğlu Erlik Han bulunur. Şamanlar tanrılarla insanlar arasında aracılık rolü oynarlar. İslamiyet sonrası Türk devletlerinde Şamanların yerini veliler almıştır. Fatih Sultan Mehmet'in bir yanında medreseyi temsil eden Molla Gürani, öbür yanında ise Akşemseddin yer alır. Tanyol'a göre Akşemseddin, İslamiyet içerisinde sızmış şamanlardandır.

Tanyol başka bir makalesinde ise Kemal Tahir, Baykan Sezer gibi isimler tarafından formüle edilen "kerim devlet" anlayışından söz eder. Kemal Tahir, Türk toplum yapısını ele alırken Doğu toplumlarında Batı'daki gibi sınıf çatışmalarının yaşanmadığını savunmuştur. Marksistlerin Doğu toplumlarının ekonomik çözümlemesi için geliştirmiş oldukları Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) görüşünü de reddederek bizdeki devlet idaresinin kökenlerini "kerim devlet" görüşü ile dile getirmiştir. Tanyol'a göre de kerim devlet anlayışında hükümdar tebaasına karşı adil ve hürmetkar olmakla yükümlüdür. Devletle reaya arasındaki ilişki bir baba oğul ilişkisine benzer. Bu ilişkiyi en yalın formüle eden Yusuf Has Hacıptir (Tanyol, 1994: 96-97).

Tanyol'a göre bizde devlet güçlüyse toplum da güçlü olur. Batı'da sosyal sınıflara dayanan sistemlerden farklı olarak bizde toplumu belirleyen her zaman devlet olmuştur. Devlet yozlaşır

toplum sürü haline gelir. Bizde Tanzimat sonrası yapılan reformlar bunu görmezden gelip Batılı kurumları ikame etmeye yönelik olduğu için başarısız olmuştur. Tanyol'a göre halk devletten adalet ister. Kendine karşı kerim, cömert olunmasını bekler. Devletin görevi de halkın bu beklentilerini karşılamaktır. Devlet halka cömertlik gösterir, adil davranır.

Tanyol Osmanlı devlet yönetiminin de analizini yapmıştır. Ona göre Osmanlı devleti üç ana sınıf üzerine bina edilmiştir. Bu sınıflar; ilmiye, seyfiye ve kalemiyedir. Bu üç sınıf Osmanlı devlet nizamını ayakta tutmuştur. Bu kurumlar, görevini yerine getirince devlet de güçlü olmuştur (Tanyol, 2003: 130). Tanyol'a göre Orhan Bey zamanında teşkilatlanan Yeniçeri Ocağı sultana koşulsuz bir bağlılık göstermiştir. Fakat zamanla devlet nizamı bozulmuş, ordu sultanların tahta çıkışlarında etkili bir güç olmuştur. Duraklama ve gerileme dönemlerinde ocağa ehil olmayanlar alınmaya başlamış, ocak bir arpalık haline gelmiştir. Ordunun en büyük destekçisi ulema sınıfı olmuştur. Bunlar zaman zaman aralarına esnafı da alarak çeşitli kalkışmalarda bulunmuştur. Bu ayaklanmalarda sultanlar, vezirler değiştirilmiş fakat buna rağmen hiçbir yeniçeri veya ulema kendini sultan namzedi olarak düşünmemiştir (Tanyol, 1990: 26-27).

Tanyol Osmanlı devletinin sömürgeci bir devlet olup olmadığı sorularına da yanıt aramıştır. Ona göre Osmanlı devleti sömürgeci bir devlet olmamıştır. Osmanlı devleti “soygun” üzerine kuruludur. Sömürgecilik bir sermaye birikimi sağlamış, üretimin yapısını değiştirmiştir. Osmanlı devleti ise üretim sistemine müdahale etmemiş sadece var olan artı değere el koymuştur. Tanyol'a göre Osmanlı devleti Türkleri aşağılamış, onların yaşam biçimlerinde belirgin bir iyileşme sağlayamamıştır (Tanyol, 1981: 15).

“Osmanlı Devleti'nde halk yoktu, tebaa vardı. Millet yoktu, zümre vardı. Osmanlı kesimi bir devlet kadrosu idi;

ama vatani yoktu, milleti yoktu. Amacı “Devleti kurtarmaktı.” Kadrosu melezdi, bir devşirme artığı idi. Ülküsü yoktu, sadece çıkarıcı idi. Üreten değil tüketen, giydiren değil soyandı. Kişi ve zümre çıkarıcılığı üstünde başka bir kaide tanımıyordu. Devlet, onun için sadece soyan, sömüren bir varlıktı. Halk, onun nazarında kaba bir sürü idi... Bütün münasebetleri efendi-kul münasebetleriydi. Derebey değildi ama bir derebey şuuruna sahipti. Halkı sevmez, sever gibi görünürdü. Halka bir efendinin kölesine acıdığı gibi acırdı. Çıkarından başka hiçbir şeye inanamaz ve güvenmezdi.” (Tanyol, 23 Mayıs 1963: 5).

Tanyol Osmanlı devletinin Türk devlet geleneklerine bağlı olarak “kerim devlet” iddiasını da tam da yerine getiremediğini, ne Batılı anlamda bir sömürgeci olabildiğini ne de bir artık değer üretebildiğini söylemiştir. Ona göre Osmanlı devleti sadece halkı soymuş, eline geçirdiği bu artı değeri de yerinde kullanıp, servet birikimi sağlayamamıştır. Devletin bekasını öncelikli gören bu devlet anlayışı krize girdiği zamanlarda ise çeşitli hal çareler düşünmüş, içine düştüğü durumdan çıkış yolları aramıştır. Tanyol’un da belirttiği gibi Osmanlı yönetimi 19. Yüzyıla kadar devşirme bir bürokrasi ile yönetilmiştir.

3.1.Tanyol’a Göre Osmanlı’dan Günümüze Siyaset ve Toplum

Tanyol, Türk siyasal tarihini Doğu-Batı ekseninde ele almış, dönemin siyasi gelişmelerini yerli-millî bakış açısı ile dışarıdan sosyal bünyeye monte edilmeye çalışan çözüm önerileri arasındaki karşıtlık bağlamında ele almıştır. Ona göre Tanzimat’la başlayan Türk modernleşmesi kökü dışarıda çözüm denemelerinin uygulama alanı olmuştur. Sosyal ve siyasal sisteme dışarıdan yapılan müdahaleler devletin iç işleyiş düzenini bozmuş, siyasal ve toplumsal düzen arasında derin yarıklar meydana getirmiştir.

Bu yarılma zaman içerisinde Türk modernleşmesinin en büyük handikaplarından biri de dönüşmüştür.

Bu alt bölümde Tanyol'un Tanzimat'la başlayan Türk modernleşmesi, siyasal düzenlemeler ve bunların toplumda yarattığı kırılmalar ele alınacaktır. İki asra yaklaşan Türk modernleşmesi, dışarıdan ithal çözüm denemeleri, anayasa yapım süreçleri, kanun iktibasları Türk siyasetini daha derin açmazlara sürüklemiştir. Tanyol bütün bu süreci ve bu süreçlerin yarattığı travmaları farklı yazılarında ele almıştır. Türk devlet felsefesinin devleti öne çıkaran özgün yapısını vurgulayan Tanyol, modernleşme süreci sonunda bütün bu değişimleri yorumlamıştır.

3.1.1.Sömürgeciliğin İlk Belgesi Tanzimat Fermanı

Tanzimat Fermanı, Sultan I. Abdülmecit tarafından 1839 yılında ilan edilmiştir. Bu ferman Osmanlı Devleti'nin veya devlet ricalinin yönünü tayin eden bir belgedir. Tanzimat Fermanı Osmanlı tebaasının can, mal ve ırz emniyetini sağlayan bir ferman olarak görülse de sonuçları çok daha kapsamlı olmuştur. Tanzimat Fermanı sonrasında devlet kurumları hızla Batı'dan iktibaslara girişmiş başta hukuk, eğitim, sağlık, siyaset olmak üzere devlet düzeninde topyekûn değişimler yaşanmıştır. Fermanla beraber Osmanlı ricalinin devlet yönetimi üzerindeki etkisi artmıştır. Osmanlı bürokrasisinin can, mal emniyeti sağlanmıştır.

Tanyol'a göre Tanzimat Fermanı sömürgeci güçlerin, yabancı çözüm önerilerinin içimize sokulduğu ilk belge olma özelliğini taşır: "Tanzimat ekonomik alanda sömürgeleşmenin, öğretim ve eğitim alanında yabancılaştırmanın bir belgesi ve Batı emperyalizminin uygarlık ve ilerencilik maskesi altında sunduğu bir afyon alışkanlığının başlama noktasıdır." (Tanyol, 1982: 164). Tanyol'a göre Tanzimat'la birlikte Osmanlı Devleti alt yapıda reformlar yapmak yerine üst yapıya yönelmiş ve çözümünü üst yapıyı değiştirmekte aramıştır. "III. Selim'den itibaren başlayan yenileşme

hareketlerinin amacını değiştirdi. Alt yapıda başlayan yenileşme hareketlerini üst yapıya kaydırды, daha açık bir deyişle sanayi alanında Batı'da başlayan yenilikleri alma girişimini köstekledi.” (Tanyol, 1982: 164).

Tanyol'a göre Tanzimat tabana yansıyan bir sosyal reform olmamış, bunun yerinde üst yapıda bazı değişiklikler yaratmıştır. Eski Osmanlı kapıkulu kadrosunun yerini memur kadrosu almıştır. Toplumsal yapıda istenilen değişiklikleri yaratmak bir yana devlet içerisinde ikiliklerin doğmasına neden olmuştur (Tanyol, 1971: 2). Eski ve yeni kurumlar arasında görülen bu ikilik diyaletik bir sürece dönüşmemiş, kurumlar birbirinin altını oymaya başlamıştır. Ayrıca daha önemlisi Tanzimat'la beraber ülkemizde yabancı fikirlerin taraftarları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yabancı fikirlerle Türkiye'nin toplumsal gerçekliği açıklanmaya çalışılmış, aydınlar ve devlet adamları topluma yabancılaşmıştır. Devletin zayıflamasının sosyoekonomik nedenleri aranmak yerine din ve şeriat suçlanmıştır. Batı'yı körü körüne taklit eden bir aydın kuşağı ortaya çıkmıştır. Bütün bunların Batı emperyalizminin yeni bir oyunu olduğu ise fark edilmemiştir.

Tanyol'a göre Tanzimat sonrasında ortaya çıkan bir diğer sorun da devletin ağır bir iktisadi yıkımla karşı karşıya kalmasına neden olan kapitülasyonlardır. 1838 yılında imza altına alınan Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi ile önce İngilizlere sonra da diğer Batılı devletlere iktisadi avantajlar sağlayan kapitülasyonlar verilmiştir. Bu sayede dış mallar ülkeye serbestçe girip Osmanlı iktisadi hayatını baskı altına almıştır. İthal malların daha ucuz olması içerideki üreticinin iflas etmesine neden olmuştur (Tanyol, 1982: 167-168). Kapitülasyonların sağlamış olduğu avantajlardan yararlanmak isteyen gayrimüslim nüfus Avrupa vatandaşlığına geçmeye başlamıştır. Devlet ağır bir iktisadi buhranla karşı karşıya bırakılmıştır. Tanzimat'la beraber yabancıların Osmanlı ülkesinde toprak satın alabilmelerinin yolu açılmıştır. Yani özetle Tanzimat hem fikri yönden Türk aydınlarının kendi toplumuna

yabancılaşmasına neden olmuş hem de Osmanlı devletinin borç batağına saplanması yoluyla Avrupa finans kapitalinin elinde oyuncak haline getirmiştir.

Tanyol'a göre Tanzimatçılığın sosyal bünyede yol açtığı bütün bu sorunlar Cumhuriyet döneminde bir bir kapı dışarı edilmiştir. Mustafa Kemal kapitülasyonları kaldırmış, yabancı şirketler devletleştirilmiş, yabancıların mülk edinmesi yasaklanmış, Düyunu Umumiye kapı dışarı edilmiş, devlet eliyle bir kalkınma hamlesi başlatılmıştır. Yani Tanyol'a göre Tanzimatçılıkla Cumhuriyet'in yönetim biçimi birbirine tamamen zıttır. Birisi milli ve yerli iken öbürü beynelmilel ve Batı Avrupa iktisadi ve sanayi kapitalizminin elinde bir oyuncaktır.

Tanyol'a göre Tanzimat Fermanı'nın bir başka zararı devlet kurumları arasındaki muvazenenin (dengenin) bozulmasıdır. Osmanlı sacayağını oluşturan ilmiye, kalemiye ve seyfiye kurumları arasındaki hassas denge Tanzimat'la beraber bozulmuştur. Özellikle de ilmiye bu süreçten ağır yara almıştır (Tanyol, 1989a: 445). Bu süreçte ordu öne çıkmış ve diğer kurumlardan daha etkili bir güç haline gelmiştir. Bu da devlet yönetimi üzerinde ordunun gücünün artmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal ordunun karşısına meclisi koyarak dengeyi sağlamaya çalışmıştır.

Tanzimat sonrasında Tanyol'un da belirtmiş olduğu gibi ilmiye güç kaybetmiş onun yerini laik okullardan yetişen aydınlar almaya başlamıştır. Yargılama yetkisi de kısmen laik mahkemelere kaydırılmış böylece ulemanın yargı gücü de sınırlandırılmıştır. Bu süreçte gücünü arttıran diğer bir kurum bürokrasi olmuştur. Tercüme Odası'ndan yetişen yeni bir bürokrat/aydın kuşağı Osmanlı modernleşmesinin yönünü tayin etmiştir. Yeniçeri Ocağı yerine kurulan ordu ise laik bir asker sınıfının yetişmesini sağlamıştır. Bu okullarda okutulan dersler, öğrendikleri yabancı dille Batı'yı tanımaya çalışan yeni kuşak aydın ve bürokratlar Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için yeni çare arayışlarına girmiştir.

Tanyol başka bir makalesinde de Tanzimat reformlarının dil ve edebiyat üzerindeki etkilerine değinmiştir. Tanyol'a göre Tanzimat sonrasında halkın dili ile devletin resmi dili arasındaki uçurum azalmıştır (Tanyol, 1994e: 17-19). Roman, tiyatro, hikaye gibi edebi biçimlerle beraber edebiyat gündelik hayatı konu edinmeye başlamıştır. Divan edebiyatının abartılı mazmunları, istiareleri yerini gerçekçi bir edebi dile bırakmıştır. Üçüncü olarak da daha önceki yorumcu gelenek yerini analiz-sentez biçiminde açıklanabilecek yeni bir yönetime bırakmıştır. Böylece şeylerin gerisinde Tanrısal bir irade olduğu fikri yerine olayların doğal bir düzen içerisinde gerçekleştiği fikri yerleşmeye başlamıştır. Böylece düşüncede bir laikleşme eğilimi başlamıştır.

Özetle Tanyol Tanzimat ve sonrasındaki reformların köksüz bir Batılılaşma hamlesi başlattığını, sosyal yapıda gerekli dönüşümler sağlamak yerine bu reformların sadece üst yapıyı değiştirmeyi hedeflediğini, devletle toplum arasında bir bölünme yarattığını belirtmiştir. Ona göre Tanzimat'la beraber Osmanlı sosyal düzeni bozulmuş fakat bunun yerine yenisi konulamamıştır. Osmanlı devleti eskiyi yıkmakla beraber yeni bir sosyal düzen kuramadığı için taklitçilikten öteye geçememiştir.

3.1.2.II. Abdülhamit Dönemi Reformlar ve Jön Türk Hareketi

Tanyol, II. Abdülhamit yönetimini incelerken, devletin içine düşmüş olduğu acziyet karşısında büyük bir mücadele veren bir sultan portresi çizmiştir. Ona göre Osmanlı devletini ayakta tutan kurumlar çürümüştür, devlet acziyet içerisinde. Kendi çıkarlarını Batı'ya bağlamış bir Osmanlı bürokrasisi ortaya çıkmıştır. Sultan bunlara karşı mücadele vermiştir. Devletin yıkılmasında en az suçu olanlardan biri II. Abdülhamit'tir (Tanyol, 2003: 136). O, devleti "himaye" politikaları yerine "denge" politikası ile ayakta tutmaya çalışmıştır. Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarını kullanmıştır. Tarafsız bir bürok-

rasi yetiştirmeye çalışmış fakat bunda başarılı olamamıştır. Devleti kaos ve anarşiden kurtarmak istemiştir. Azınlıkların çıkarlarını koruyan Kanunu Esasi'yi yırtıp atmıştır. Onun bu çabalarına rağmen kendine “Kızıl Sultan” denilmiştir.

Tanyol'a göre II. Abdülhamit gücü eline alarak devlete çeki düzen verdi. Yavuz Sultan Selim'den beri neredeyse hiç kullanılmayan hilafeti siyasi bir güç olarak kullanmaya çalıştı. İç ve dış gelişmelerden haberdar olmak için haber alma teşkilatı kurdu. Uygulamış olduğu siyaset, Batılı devletlerin onun aleyhine dönmesine yol açtı. Tanyol'a göre II. Abdülhamit'in evhamlılığı ve keyfilikle otoriter yönetimi birbirine karıştırması asker ve sivil muhalefetin ona karşı birleşmesine yol açtı (Tanyol, 1990: 75).

Ona göre Osmanlı muhalefet hareketlerinden Genç Osmanlılar (Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa) gerçekte sultana değil sadrazam Âli Paşa'ya düşmandılar. Devlet içerisinde bu tür hizip çatışmalarına hep rastlanırdı (Tanyol, 1990: 58). Tanyol'a göre Genç Osmanlılar kuşağı gerçek bir muhalefet unsuru olmaktan uzaktı. Ona göre Jön Türkler arasında da bir birlik yoktu. Onların bildiği/bulduğu tek çözüm sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirmektir. Bunun ötesinde bir konuda fikirleri yoktu. Bir “hayalperest” diye belirttiği Tevfik Fikret “Sis” gibi şiirleri ile sultanın hallini desteklemiş sonrasında ise bir münzevi olarak köşesine çekilmiş, alkış yağmuruna tuttuğu İttihatçılar da el ele vererek ülkeyi paramparça etmiştir (Tanyol 2003: 40).

Tanyol, II. Abdülhamit dönemi muhalif Jön Türk aydın kuşağını da değerlendirmiştir. Ona göre Jön Türkler üç hizbe ayrılmıştı. Birinci grup Ahmet Rıza Bey ve ekibi. İkinci grup liberal ve İngiliz sosyolojisini temsil eden düşünceleri ile tanınan Sabahattin Bey ve ekibi, üçüncü grup ise içlerinde öne çıkan en ilginç ismin Hoca Kadri Efendi olduğu tarafsız bir gruptu. Ona göre Ahmet Rıza ve ekibi Sultanın tahttan inmesinin bütün sorunları çözeceğini düşünüyordu. Abdülhamit'in uygulamış olduğu

baskı ortadan kalktığında bütün sorunlar serbestçe tartışılıp çözülebilecekti. Onlar II. Abdülhamit'e karşı reaksiyon gösteren bir tepki hareketiydi. "Devlet ve toplum sorunları üzerinde hiçbir sağlıklı fikirleri olmadığı için, özgürlük kavramı içi boş bir balon gibi havalandı ve söndü." (Tanyol, 1994: 99).

Tanyol Jön Türk aydınları içerisinde özellikle Sabahattin Bey'e yakın bir ilgi göstermiştir. Osmanlı muhalefetinin iki önemli grubundan birinin liderliğini yapan Sabahattin Bey, Tanyol'a göre Türkiye'de kıymeti yeterince bilinmemiş bir Türk aydınıdır. Sabahattin Bey, Fransa'da Le Play sosyolojisinden ilham alan P. Latiff'e dersler almıştı. Le Play sosyolojisinin temelinde sosyal yapı ve aile çözümlenmeleri yer almıştı. P. Latiff'e göre de Anglo-sakson toplumlarını ileriye götüren asıl neden bunların bireyci aile yapılarında aranmalıydı (Erkan, 2019: 81).

Tanyol'a göre bizde Sabahattin Bey'in yeterli ilgiyi uyandırmamış olmasının gerisinde birkaç neden yatıyordu (Tanyol, 1949: 146). Toplumun düşünce seviyesi onun fikirlerini anlamada yeterli değildi. Onu görüşleri yapısal reformlar içeriyordu. Gündelik kazanç ve demagoji peşinde olanlar ona düşman oldular. O, Osmanlı devletinin siyasal çözümler dışında yapısal bazı düzenlemeler olmadan hayatta kalmasının mümkün olmadığını savunuyordu. Diğer bir neden ise onun beklemeye ve düşüncelerinin olgunlaşmasına tahammülü olmamasıydı.

Tanyol'a göre Sabahattin Bey önceleri diğer Jön Türkler gibi Abdülhamit idaresinin devrilmesine odaklanmışken P. Latiff'e tanışması sonrasında düşünceleri değişmiş, Osmanlı toplumunun cemaatçi yapıdan bireyci yapıya evrilmeden, aile ve eğitim sisteminin buna uygun biçimde düzenlenmeden bir çözüm beklemenin hayal olduğunu anlamıştır (Tanyol, 4 Temmuz, 1951). Tanyol'a göre Jön Türk muhalefetinin peşinde olduğu burjuva devriminin bir sosyal sınıfa, bir burjuva sınıfına dayanmadan yaşayamayacağını düşünen Sabahattin Bey, liberal bir toplum

yaratma arayışında olmuştur. Diğer türlü yapılacak bir devrimin, sosyal sınıflara dayanmadan ayakta kalamayacağını görmüştür. Fakat onun düşünceleri ağır bir baskı altında ve yıkılma tehlikesi geçiren bir dönemde yeterince anlaşılamamıştır. Onun düşüncelerinin İmparatorluğu daha ağır bir yıkıma götüreceği düşünülmüştür.

Jön Türk muhalefeti içerisinde Ahmet Rıza gibi pozitivist ve merkezîyetçi bir toplum fikrinde olanlar, Sabahattin Bey gibi liberal ve ademi merkezîyet yanlısı görüşte olanlar dışında üçüncü bir grup daha göze çarpmaktadır. Bu grubun en önemli isimlerinden biri Hoca Kadri Efendi'dir. Tanyol, Hoca Kadri Efendi ile ilgili ilk yazısını 26 Mayıs 1956 tarihinde "*Tanımadığımız bir Türk İdealisti, Hoca Kadri Efendi*" başlığı ile yayınlamıştı. Yazının yayınlanmış olduğu tarih de önemlidir. Çok partili hayatın çatırdamaya başladığı, Menderes iktidarına karşı müesses nizamın harekete geçtiği bir tarihte bu yazı kaleme alınmıştır. Tanyol, Hoca Kadri Efendi ile ilgili 1959 yılının Mart ayında bir yazı dizisi kaleme almıştır. Hoca Kadri Efendi'nin fikirlerinin özeti olan "partisiz parlamento" düşüncesi dönemin matbuatında önemli bir ilgi uyandırmıştır. Ahmet Emin Yalman bu konu hakkında bir başmakale yayınlamıştı.

Tanyol, Hoca Kadri Efendi'yi kendisine tanıtan ismin Yahya Kemal olduğunu belirtmiştir. Yahya Kemal, Hoca Kadri Efendi için; "onun faziletin ta kendisi olduğunu" söylemiştir (Tanyol, 1 Mart 1959). Tanyol ise Hoca Kadri Efendi için şunları söylemiştir: "O, Koniçe kırlarında koyunlarını otlatan Boşnak bir çoban idi. Bir gün sürülerini bıraktı şehre indi. Millet'in fazilet çobanı olmak istedi. Yarım asırdan uzun bir süre sürgünde yaşadı. Koyun çobanı iken yediği ak ekmeği bulamadı. Kurtlar sürüye çoban oldu. Bağırды, sövdü. Paris'te aç öldü. Adını bilen, mezarını gören olmadı." (Tanyol, 3 Mart 1959).

Hoca Kadri Efendi V. Murat'ın tahta çıkmasından birkaç ay önce İstanbul'a gelmiş ve Türkçe öğrenmiştir. 26 yaşında Öğret-

men Okulundan diploma almış, 16 sene rüştiyede hocalık yapmıştır. Arapça, Farsça, Fransızca, Türkçeyi 20 yaşından sonra öğrenmiştir. II. Abdülhamit yönetimine karşı Mısır'a firar etmiş ardından Paris'e gitmiştir. Burada kaldığı yıllarda Jön Türk muhalefetinin etkili isimlerinden biri olmuştur. 1910 yılında "Sarayıh" isimli bir kitap yayınlamıştır. Tanyol'a göre Hoca Kadri Efendi Osmanlı Devleti'nin nihai olarak yıkılacağını öngörmüş, kendi modelini "partisiz parlamento" fikri ile ortaya atmıştır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra Paris'teki muhaliflerden çoğu ülkeye dönmesine rağmen o, Paris'te kalmıştır. 1918 yılında Türk bir kundura tamircisinin evinde ölmüştür.

Tanyol'a göre Hoca Kadri Efendi'nin önerdiği reformlar şunlardır:

"Hilafetin kaldırılması, saltanatın meşru olmaması, medreselerin reforme edilmesi ve tekkelerin kapatılması, kılık kıyafet devrimi, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi, efendi, paşa, bey gibi unvanların kaldırılması, şeyhülislamlık kurumunun sadece dini alanda söz sahibi kılınması, vakıfların kaldırılması ve gelirlerin Maarif Vekaletine devredilmesi, partisiz parlamento, ayan meclisinin (senato) kaldırılması, milletvekili maaşlarının seçilmiş olduğu bölge halkı tarafından ödenmesi, meclis başkanlığı unvanının kaldırılarak meclise sıra usulü başkanlık edilmesi, tek eşli evlilik, boşanmanın yargı kararına dayandırılması, eksi edebiyatın okutulmasının yasaklanması vb." (Tanyol, 2003: 48).

Tanyol, sıralamış olduğu bu reform programının Mustafa Kemal devrimleri ile hayata geçirildiğini ve hatta Mustafa Kemal'in 1910 yılında Paris'te iken Hoca Kadri Efendi ile tanıştığını iddia etmiştir. Elindeki bir fotoğrafın da bunun kanıtı olduğunu belirtmiştir. Yani ona göre Mustafa Kemal'in düşünce dünyasının gerisinde Hoca Kadri Efendi vardır (Tanyol, 2003: 44). Benzer tezlerin Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzâde Hakkı gibi Ba-

tıcı Osmanlı aydınları tarafından da dile getirilmiş olduğu unutulmamalıdır. Örneğin Kılıçzâde Hakkı Bey, İctihat dergisinde yayınlamış olduğu bir yazıda fesin kaldırılması gerektiğini, kadınlara diledikleri gibi giyinme hakkı tanınacağını, tek eşliliğin zorunlu kılınacağı ve türbelerin yasaklanacağını, okulların modernize edileceğini dile getirmişti. (Kılıçzâde Hakkı Bey, 21 Şubat 1328).

Hoca Kadri Efendi'nin önerilerinin devleti yeniden imar etmeyi amaçlayan, büyük ölçekli bir reform çabası olduğu muhakkaktır. Tanyol'a göre Hoca Kadri Efendi bu görüşlerini geliştirirken tamamen yerli bir duruş sergilemiştir. Batı Avrupa meclislerinden örnekler vermek yerine bizim kendi toplumumuza ve siyaset biçimimizi baz almıştır. Tanyol'un Hoca Kadri Efendi ile ilgili vurgulamış olduğu bir diğer konu da onun laikliğe vermiş olduğu önemdir. Hoca Kadri bütün iktidarı meclise indirgemiş, din adamlarının da meclis iradesi ile seçilmesini şart koşmuştur. Din adamlarının siyasetten uzak durması gerektiğini de belirtmiştir.

Tanyol'a göre Hoca Kadri Efendi saltanatın yerine meclisi ika-me etmeyi amaçlamıştır. Meşruiyetini kaybeden ve dönemin koşulları içerisinde yaşama şansı kalmayan saltanat yerine meclis iradesi konulmalı ve böylece devlet otoritesi muhafaza edilmelidir. Meclis içerisinde partilerin olmaması da meclisteki bölünme ve parçalanmayı, hizip ve çatışmaları önleyecektir. Elbette böyle bir fikrin otoriter bir yönetim olacağı ve muhalefete de izin vermeyeceği ortadadır. Bu tür bir idare Komünist veya Faşist yönetim modellerini çağırıştırılmaktadır. Tanyol, bu noktada da Batı ile bizi kıyaslayarak Batı'da siyasi partilerin gerçek ihtiyaçlardan doğduğunu, bu partilerin gerisinde bir sınıf hareketleri yer aldığını belirtmiştir (Tanyol, 2003: 23). Bizde ise sosyal sınıflar oluşmadığı veya bir sınıf hareketi gelişmediği için partiler belirli bir toplumsal sınıfı temsil etmemiş, ülkede istikrarı bozucu ve yıkıcı

bir işlev görmüştür. Ona göre burjuvası olmayan bir ülkede bir burjuva devrimi veya bir burjuva özlemi duymak bizi nasıl yıkma götürdüyse çok partili demokrasi de bizi yıkıma götürecektir.

Tanyol, oluşacak meclisin sadece kendi bölgesini temsil eden vekillerden oluşacağını, bu vekillerin maaşlarının kendi seçim bölgesi tarafından ödeneceğini ve böylece vekilleri parti liderleri veya hiziplerinin emir kuluna dönüşmesinin engelleneceğini belirtmiştir.

Tanyol'un ülkemize tanıtmış olduğu Hoca Kadri Efendi ve onun parlamentosu bugün için artık gözden düşmüş olsa da o dönemde kısmen ilgi uyandırmış, çok partili sisteme alternatif bir çözüm arayışı için gündeme gelmiştir. Tanyol'un desteklemiş olduğu Hoca Kadri Efendi parlamentosu partisiz, hizipsiz, lidersiz bir meclis tasavvuruna dayanmaktadır. Ayrıca meclis yasama, yürütme ve yargı erklerini elinde bulunduracak, tıpkı Cumhuriyet öncesindeki kurucu meclis gibi "kuvvetler birliği" esasına dayanacaktır.

Tanyol özetle Jön Türk muhalefetini milli olmamakla suçlamaktadır. Onlar, Abdülhamit'in baskıcı idaresine kızarak devlete savaş açmış ve farklı komitelerle padişahı devirme planları yapmıştır. Elleriinde belirli bir program olmayan ve sadece Abdülhamit düşmanlığı üzerine anlaşabilen bu isimler sonrasında devleti ağır bir uçuruma sürüklemiştir. Tanyol, asker in II. Abdülhamit'i devirme planları yapması ve bunun için Selanik'te örgütlenmesini de etkileri günümüze kadar uzanan askeri cuntacılığın ilklerinden biri olarak görmüştür. Devlet II. Abdülhamit sonrasında sivil ve askeri cuntaların eline geçmiş, Enver Paşa gibi hayalpe-restler devleti Cermen Emperyalizminin kuklası haline getirmiştir (Tanyol, 1990: 78).

3.1.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Atatürkçü Yönetim Anlayışı

Tanyol'a göre I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa, Osmanlı devletini Avusturya Macaristan gibi bir kadro devleti olarak

görüyordu. Devlet yıkılınca altından bir millet çıkmayacağını sanmıştı. Oysa Osmanlı devletinin gerisinde Türk milleti vardı. Anadolu'daki yerel direnişler ve Kurtuluş Savaşı bunu gösterdi. Sömürge haline getirilen ülkeler içerisinde bir tek Türk milleti kurtuluşu için savaştı. Bu savaşa önderlik eden de Mustafa Kemal'di.

Tanyol'a göre Kurtuluş Savaşının mimarı Mustafa Kemal hakkında üretilen mitoslar onun bir insan olarak algılanmasını zorlaştırmıştır. Atatürk'ü ilk olarak Adanada bir ortaokul öğrencisi iken gördüğünü belirten Tanyol, onu şöyle betimlemiştir: "Açık sarı saçları, madeni mavi gözleri, bende esatir bir tesir bıraktı. Sesini yakından duydum, konuşurken yüzünün hatlarını ve jestlerini hafızama kazıdım. Onu görmek, sesini duymak sevinci ruhumda kıskanılır bir nesil olduğum duygusu yarattı. Daha sonradan birçok defa dinlediğim, yollara düşerek görmeye yüzünü görmeye çalıştığım bu gönül adamı ile şimdi bazı yazarları telkin etmek istediği Atatürk arasında hiçbir benzerlik görmüyorum." (Tanyol, 10 Kasım 1953: 2).

Tanyol'a göre Atatürk'ün incelerken şu üç kritere bağlı kalmak gerekir.

1. Onu incelerken önceden varılan bütün yargılardan kaçınmak
2. Onu yalnız düşünce ve eylemleri içinde ele almak
3. Düşüncesiyle eylemi, özü ile sözü başka bir deyimle, yaptıkları ile söyledikleri arasında nasıl bir denge var, onu bulmaya çalışmak (Tanyol, 1981: x1).

Tanyol, Atatürk'ü bir düşünce insanı, bir lider olarak tanımayacağı ihtiyacımız olduğunu belirtmiştir. Ona göre liderlere tapınmak ilkel toplumlarda görülebilecek bir adettir. Bizim "kurtarıcı liderlere değil kurtarıcı fikirlere ihtiyacımız vardır." (Tanyol, 1981: xiv). Atatürk bir tabu olmaktan çıkarılmalıdır. Çünkü her tabu birtakım yasaklar etrafında işler ve yasaklar insanlarda korku oluşturur. Atatürk'e yapılacak en büyük ihanet de budur: Onu bir korku unsuru haline getirmek. "Atatürk bağnazlığın en bü-

yük düşmanı idi. Ona yapılacak en büyük düşmanlık onu bağınazlığa konu yapmaktır. Bu onu amaç olmaktan çıkarıp araç haline getirir.” (Tanyol, 1981: 179). Tanyol’a göre Atatürk’ü koruma kanununa bir madde daha ilave edilmeli, Atatürk onu istismar edenlerden kurtulmalıdır (Tanyol, 10 Kasım 1953: 2).

Tanyol, tıpkı dini bir dogma haline getirip bütün yeniliklere karşı çıkanlar gibi bazı Atatürkçülerin onun düşüncelerini bir kalıp, bir dogma haline getirdiğini, Atatürkçülüğü bir gelişim süreci olarak görmek yerine onu nihayete ermiş bir düşünce gibi dondurduğunu belirtir. Bunu yapanların dini bir tabu haline getirip donuklaştıranlardan farkı yoktur. Amaçları kendi düşünceleriyle Atatürk’ü birleştirmek, onu bir kalıp düşünce haline getirmektir. Bu kimseler; “Her şey Atatürk devrimlerinde çözümlenmiştir ne sağa ne de sola gitmeye gerek vardır.” (Tanyol, 1994: 254) görüşündedirler. Tanyol’a göre liberaller Atatürk’ün kendi liberal düşüncelerinin bir parçası olarak sunmakta, Marksistler onun düşüncelerinden Marksizm’e ulaşmakta hatta Faşistler ve gericiler bile Atatürkçülük ile bir irtibat kurmaya çalışmaktadır. Bütün bunlar Atatürk’ün gerçekte kim olduğu ve onun düşüncelerinin neler olduğunu anlamayı bir kat daha zorlaştırmaktadır.

Tanyol’a göre Kemalist fikrin kuramcısı Mahmut Esat Bozkurt’tur. Onun sistematize ettiği Kemalizm bir tür “milli sosyalizm”dir. Kemalizm’i bir alternatif olarak sunanlardan biri de Niyazi Berkes’tir. Ona göre ne liberalizme ne de sosyalizme ihtiyaç vardır. Kemalizm’i uygulamak Türk milletini medeni uluslar seviyesine çıkarmaya yetecektir (Tanyol, 1981: 34). Devamında Tanyol, Atatürk’ün bir sosyalist olup olmadığının yanıtlarını aramıştır. Ona göre Atatürk bugünkü anlamıyla bir sosyalist değildi. O, bir devrimci, emperyalizme karşı savaşıyan bir ulusun önderiydi. Sömürü ve emperyalizme karşıydı. Fakat sosyalist değildi. Sosyalizmi Türk toplumunun ihtiyaçlarını karşılayacak bir sistem olarak görmüyordu. Onun sosyalizmden anladığı ise Lenin Bolşevizm’iydi (Tanyol, 1981: 37).

Tanyol'a göre Atatürk devrimlerinin temelinde yatan şey halkçılıktı. Halkın desteği olmasaydı ne kurtuluş savaşı ne de devrimler başarılabilirdi. Fakat bundan bihaber bazı Atatürkçüler halkı aşağılamakta, Atatürk devrimlerinin özü olan halkçılığı göz ardı etmektedir (Tanyol, 30 Ekim 1953: 2). Ona göre Atatürk yaptığı her şeyi halka mal etmeye çalışmıştı. Onun devrimlerinin özü “*Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir.*” düsturu ile açıklanmıştı. Devrimler bir araçtı, amaç halk egemenliğiydi. Halkçılık dışında devrimcilik ve devletçilik Atatürk devrimlerinin diğer iki önemli ilkesiydi. O, sadece üst yapıyı değiştirmek değil, alt yapıyı da değiştirme niyetindeydi. Bunu da halkı yönetime ortak ederek yapma niyetindeydi. Milleti dışında dayanabileceği bir kadro kurmayı başaramadı. Onun etrafında yer alan Osmanlı aydınları, devrimleri yozlaştırdılar, devrimleri halktan ve milletten uzaklaştırdılar (Tanyol, 7 Ekim 1981: 8-9).

Tanyol, Atatürk ile Atatürkçülüğü (Kemalizm'i) birbirinde ayırmış, Atatürk etrafında ortaya çıkan tartışmaları kafa karıştırıcı olarak değerlendirmiştir. Atatürk devrimlerinin özünün halk devrimi olduğunu düşünen Tanyol, sonraki idareci ve aydınların bunu anlamadan halka tepeden bakarak, halktan uzaklaşarak gerçek Atatürk yerine kafalarındaki şablonlarla Atatürk'e yaklaştıklarını belirtmiştir. Bunu yapmaktaki amacı Kemalizm arkasına gizlenen bazı çıkar çevrelerini deşifre etmek ve ayrıca halkı Atatürk idealinden uzaklaştırmak isteyenlere engel olmaktır. Fakat onun çizmiş olduğu Atatürk portresi de son derece muğlaktır. Halkçılık, devletçilik ve devrimcilik olarak özetlenen Atatürk reformlarında devletçilik, 1929 buhranı sonrasında uygulamaya konulmuştur. Gerek İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ve gerekse de sonraki dönemde izlenen ekonomi politikaları liberal yönelimlidir. Atatürk liberal ekonomiye taraftar olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayesine hasım bu-

lunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz çok vâsidir. Çok say ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayan-ı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sâyimize ve servet-i sabitemizde inzımam etsin. Bizim için ve onlar için faydeli neticeler versin, fakat eskisi gibi değil.” (Atatürk, 1997: 109).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar da bu yöneydi. Kongrede alınan kararlar arasında yabancı sermayenin girişine izin verilmesi de vardı (İnan, 1989: 19-22). O günün koşulları çerçevesinde yatırımlar için ihtiyaç duyulan sermaye ancak dışarıdan temin edilebilirdi. Bir Türk burjuvazisi yaratma amacında olan Cumhuriyet idaresi, henüz emekleme aşamasında iken 1929 buhranına yakalanmış, bu da dışarıdan sermaye girişine darbe vurmuştur. Bunalımdan çıkış yolu olarak da liberal ekonomiden devletçi bir ekonomiye geçilmiş, devletin yatırımları yönetmesi ve piyasaya müdahil olması kararlaştırılmıştır. Bu da göstermektedir ki Mustafa Kemal'in kafasında öncelikle devletçi bir ekonomi yoktur. Tanyol, devletçilikten belki de devletin önceliğini kastetmiş olabilir. Nitekim başka bazı yazılarında Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı devletinin bir devamı olduğunu ve esas amacının halkı korumak olduğunu belirtmiştir (Tanyol, 7 Ekim 1981: 8-9). Ona göre devlet, Batı'da sınıf mücadelelerine dayanmıştır. Devleti ele geçiren sınıflar arasında bir rekabet alan olan ve belirli sosyal sınıflara dayanan devlet, bizde halka güvenlik sağlamak, onu korumak işlevini üstlenmiştir. Tanyol'a göre Atatürk, saltanatı kaldırırken de Âli Osman'a karşı bir kişisel düşmanlığı yoktu. Sadece zamanı dolmuş bir yönetim biçimini tasfiye etmek niyetindeydi.

Tanyol'a göre Atatürk'ün siyasi düşüncesinin gerisinde Hoca Kadri Efendi gibi partisiz bir parlamento fikri vardı (Tanyol, 1990: 102). Partisiz parlamento sınıf çıkarları ve parti hizipleri-

nin yaratacağı bölünmelerin ötesinde halkın temsil edildiği bir meclisin ülke idaresinde tek söz sahibi olmasıdır. Güçler Birliği idealine dayanan bu sistemde bütün yetkiler mecliste toplanmıştır. Tanyol'a göre Atatürk halk idaresine dayalı bu yeni yönetim için iki büyük tehdit olduğunu söylemiştir. Bunlardan biri Kanunu Esasi, öbürü ise askerın siyasete müdahale etmesidir. Kanunu Esasiden kastı Teşkilatı Esasiye'ye dayanan ilk anayasanın kaldırılması ve güçler ayrılığı ilkesinin getirilmesidir. Tek parti yönetimini izleyen çok partili siyaset Tanyol'a göre Teşkilatı Esasiye'nin ilga edilmesidir. Sosyal tabana dayanmayan siyasi partiler ülkemizde çeşitli çıkar çevrelerinin temsilcisi haline gelmiştir. Ona göre Atatürk'ün kurmuş olduğu halk devletine ikinci büyük tehdit askeri darbelerdir. Atatürk asker üniformasını çıkarıp siyaset yapmasına rağmen, askerler 1960 yılında sivil siyasete müdahale ederek rejimi istikrarsızlığa sürüklemiştir. Fakat Türk ordusu diğer ülkelerdeki orduların aksine uzun süre iktidarda kalmayı tercih etmemiş, yeni anayasayı yaparak yönetimi yeniden sivillere bırakmıştır.

Tanyol'un Türk ordusunun askeri darbe geleneğinin diğer Doğu toplumlarının aksine geçici bir durum olarak görmesi, darbeleri meşru gördüğü anlamına gelmez. Askeri darbe süreçlerinde evi aranmış, kovuşturmaya uğramış biri olarak askerın sivil siyasete müdahalesine hep karşı çıkmıştır.

Tanyol'un Atatürk'ün siyasi yönetim modeli olarak gördüğü temel halkçılık ve halkın temsil edildiği meclis hükümeti sistemidir. Meclisi milletin iradesinin yansıması olarak gören Tanyol, bunun siyasi partiler tarafından sulandırıldığını, bazı partilerin milletvekillerini el kaldıran, onaylayan bir pozisyona indirgeyerek, onları bir tür emir erine dönüştürdüğünü söylemektedir.

Özetle Tanyol'a göre Atatürk bir "yalnız adam"dı. Onun düşüncelerini sulandırmak isteyen kadrolar, ondan sonra Atatürk'ü bir tabuya dönüştürdü. Halkı merkeze alan Atatürk devrimleri-

nin yerini halka tepeden bakan kadrolar aldı. Halk, Atatürk'ten soğutuldu ve Atatürkçülük sürekli istismara uğradı. Herkes kendi siyasi görüşüne uygun bir Atatürk portresi çizdi. Bunun arasında Atatürkçülük kaybolup gitti. Atatürk yalnızlaştırıldı ve sonunda onun düşünceleri yozlaştırıldı.

3.1.4. Demokrat Parti Dönemi

Türk demokrasi tarihinde çok partili siyaset CHP'den kopan 7 milletvekili tarafından kurulan Demokrat Parti ile başlamıştı. Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü Demokrat Parti'yi kurmuştu. Türkiye 1946'dan itibaren askeri darbe dönemleri hariç olmak üzere partilerin siyasal sistemde mücadele ettiği bir çoğulcu yapıya kavuşmuştu. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminden memnun olmayan geniş bir kitlenin koalisyonuydu. Bir tür merkeze karşı bir çevre hareketiydi (Mardin, 1990: 50). Cumhuriyet Halk Partisi halka ulaşmakta başarılı olamamıştı. Devrimler halka inememişti. Bir memur bürokrasisi yaratılmıştı. Kırsal alanda eşrafın varlığına dokunulmamış, toprak reformu yapılmamıştı. II. Dünya Savaşı yıllarında artan yoksulluk halka CHP'ye karşı güçlü bir tepki oluşmasına neden olmuştu.

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde tek başına iktidara geldi. Her mahallede bir milyoner yaratılacağı vaat edilmişti. Güçlü bir liberalleşme politikası izlemeyi taahhüt ediyordu. Halkın alım gücü yükselecek, Türkiye "küçük Amerika" haline getirilecekti. Demokrat Parti 1951 yılında Halk Evleri'ni kapattı. CHP'yi hatırlatan her şeyden nefret eden Demokrat Partililer, onu büsbütün silmek hedefindeydi. Marshall yardımları sayesinde tarımda başlayan modernleşme, ekilebilir arazilerin artması görece bir ekonomik rahatlık yaratmıştı. Demokrat Parti gücünün doruğundaydı. Ne bürokrasi ne de ordunun kendi iradesini sınırlayabileceğini düşünüyordu. Menderes gücüne o

kadar güveniyordu ki, “odunu bile vekil yaparım”, “meclis hilafeti bile getirebilir” beyanatlarında bulunmuştu.

Tanyol, Demokrat Parti’yi eleştirmeden önce CHP’nin halka inemediğini, taşrada eşrafla ittifak yapıp feodal düzenin devamını sağladığı ve kurmuş olduğu memur oligarşisi ile halktan uzaklaştığını belirtmiştir (Tanyol, 15 Temmuz 1966: 29). Ona göre bizde sosyal sınıflar olmadığı için CHP bütün yetkileri elinde toplamıştı. Bu da Osmanlı sisteminin bir devamıydı. Sonuç olarak CHP dönemi, devlet ile partinin bütünleştiği bir tek adam ve tek parti dönemi olarak kalmıştı (Tanyol, 18 Mayıs 1955: 2). Köylerde kapıkulu memurların yerini CHP yönetiminin memurları almıştı. Halk, çaresizdi ve bundan CHP yönetimini sorumlu tutmuştu (Tanyol, 7 Mayıs 1954: 2).

Tanyol’a göre Demokrat Parti, İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi karşıtlığını kullanmıştı. Tıpkı “II. Abdülhamit giderse her şey düzelir” fikrinde olan Jön Türkler gibi, halka da “İnönü giderse her şey düzelir” denilmişti. Bu kitlesel tepki Demokrat Parti’yi iktidara taşımıştı. Halka tebaa muamelesi yapan CHP, Osmanlı yönetimini tekrar diriltmişti. Demokrat Parti ise halktaki bu devlet düşmanlığını kullanmıştı. Demokrat Parti iktidarda olduğu zamanda bile tıpkı bir muhalefet partisi gibi davranmıştı. Devlet düzeni ve bu düzenin halkı ezen yanlarını hedef haline getirmişti (Tanyol, 9 Temmuz 1965: 16). Tanyol’a göre Demokrat Parti devleti ele geçiremeyip muktedir olamayınca “onu haysiyetsiz hale getirmeye çalıştı.” Böylece yeni filizlenmekte olan demokrasi kesintiye uğradı.

Demokrat Partinin başarısı halkta biriken CHP düşmanlığını kullanmasıydı. Müesses nizamın baskıcı politikalarına, dini ve sosyal hayatı baskı altına almasına karşı halka kısmen de olsa özgürlük sağlamıştı. Dini hayat yeniden canlanmıştı. İmam Hatip okullarının sayısı hızla artış göstermişti. Yer altına inen dini hayat yeniden görünür hale gelmişti.

Tanyol, Demokrat Parti döneminde alınan dış borçların ülkeyi yarı sömürge ve pazar haline getirdiğini ve ülkeyi Batı sermayesinin arka bahçesine dönüştürdüğünü de dile getirmiştir. Alınan dış yardımlarla, borçlarla ülkede suni bir refah yaratılmış fakat gerçekte ülke Amerikan ve Batı Avrupa emperyalizminin yarı sömürgesi haline gelmişti (Tanyol, 17 Eylül 1965: 12). Demokrat Parti, Mustafa Kemal'in meclisini keyfi idare ve baskının bir aracı haline getirmişti. Vekiller bir "odun" mesabesine indirgenmişti. Şiddet kanunları, tahkikat komisyonları, cepheleşmeler ülkede bir gerginlik ortamı yaratmış, muhalefet susturulmuştu. İktidar partisine oy vermeyen şehirler kasaba seviyesine indirilmişti (Tanyol, 1990: 84). Ayrıca üniversite hocaları "kara cüppeliler" olarak tanımlandı. Ordu küçümsendi, iktidarın her şeyi yapabileceği düşünüldü. Meclisteki parti çoğunluğu mutlak egemenlikle karıştırıldı. Aydınlar ve basın küstürüldü.

Tanyol, Demokrat Parti dönemini eleştirirken partinin gücünü kullanarak, tıpkı CHP'nin yaptığı gibi bunu bir baskı aracı olarak kullandığını ve böylece geçmişin bir tür intikamını almaya çalıştığını belirtmiştir. Devletin kurumlarını kendine bağlamış, kendisi gibi düşünmeyenleri ise yok saymıştır. Bütün bunları meclis aritmetiğindeki gücünü kullanarak yapmaya çalışmıştır. Tanyol'un başka bir suçlaması ise Demokrat Parti'nin Türkçe ezanı Arapçaya çevirerek din sömürüsü yani irticaya prim verdiği iddiasıdır (Tanyol, 1994: 31). Tanyol, halkın inancı ile ilgili yapılan bir düzenlemeyi irticaya prim vermek olarak yorumlamıştır. Demokrat Parti döneminde dini hayatın yeniden canlanması ve bazı cemaat/tarikatların yeniden görünüm kazanması Tanyol'u rahatsız etmiştir. Tanyol sonraki dönemde yapılan din istismarları yanında bunun çok basit kaldığını da belirtmiştir.

Tanyol, Demokrat Parti döneminde artan refah düzeyinden memurların faydalanmadığını, özellikle de üniversite personelinin acınacak bir hale getirildiğini söylemiştir (Tanyol, 20 Eylül 1956: 2). O zamana kadar halkla kıyaslandığında refah düzeyi

yüksek olan memur, hoca ve askerlerin maaş düzeyindeki düşüş hayal kırıklığı yaratmış, devlet kadrolarında Demokrat Parti karıştlığını beslemiştir.

Özetle Tanyol'a göre Demokrat Parti, halkta CHP'ye karşı olan muhalefeti kullanmış, onlara refah, zenginlik ve özgürlük vaat etmiş, memurların yönetim üzerindeki iktidarını sınırlandırmıştır. Fakat meclis içindeki gücüne aşırı güven duyarak hem muhalefet partisini hem de devleti karşısına almıştır. Dini alanda başlayan hoşgörü, bastırılan dini tarikat ve cemaatlerin görünür olmasını sağlamıştır. Memur ve ordu içerisinde başlayan endişe ise Demokrat Parti iktidarının devrilmesinde etkili olmuştur.

3.1.5. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Yeni Anayasa Tartışmaları

Tanyol, 27 Mayıs askeri darbesine yönelik ilk yorumunu NATO dergisinde yayınlanan bir makalede dile getirmiştir (Tanyol, 25 Haziran 1960: 2). Bu yazısında Tanyol, Türkiye'de askerin siyasete müdahalesini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ona göre Türkiye'deki askeri darbeler Latin Amerika, Afrika gibi geri kalmış ülkelerdeki askeri darbelerle karşılaştırılmamalıdır. Türkiye'de ordu tarafsız bir kurum olarak siyasi hayata müdahale etmiştir. Türk ordusu siyasete yeni bir dizayn verip yeniden kışlasına çekilecektir. Nitekim Osmanlı devleti döneminde de Yeniçeri Ocağı medrese ile ittifak yaparak padişahları/paşaları değiştirmiş, sonra kışlasına dönmüştür. Hiçbir Yeniçeri padişah olmak gibi niyet taşımamıştır. Bu geleneğin devamı olarak ordu, üniversitenin de desteği ile siyasete müdahale etmiştir. Esasında bu geleneğin modernize olmuş bir yeni biçimidir. Asker, yeni anayasa yaptıktan sonra tekrar kışlasına çekilip, sivil siyasete izin vermeyi düşünmektedir.

Tanyol, askeri darbeye diğer birçok yazısında karşı olmakla beraber, ihtimaldir ki yeni yapılacak anayasa için beklenti içe-

risine girmiş, beklediği değişiklikler olmayınca da askeri darbeyi eleştirmeye başlamıştır. Ona göre bizde önce pratik ortaya çıkmış sonra ise bunun teorisi yapılmaya çalışılmıştır. 27 Mayıs askeri darbesi de bir pratik olarak doğmuş, üniversiteler ise şimdi bunun teorisini yapmaya çalışmaktadır (Tanyol, 13 Haziran 1960: 2).

Tanyol, “Ekmek” başlıklı bir yazısında ise devrimleri halk devrimleri ve askeri darbeler olarak ikiye ayırmıştır (Tanyol, 11 Mayıs 1962). Halk devrimleri, halka aydın sınıfın yol gösterdiği devrimlerdir. Halk, aydını takip eder ve onun gösterdiği yolda ilerler. Bunlar ne anayasa ne kanun ne de ordu dinler. Gelir ve ihtilali yapar. Eğer ihtilale aydın sınıf önderlik etmezse sonuç anarşi olur. Devrim yozlaşır. Tanyol, Mustafa Kemal’in halkı da arkasına alarak bir devrim yaptığını söyler. Tanyol, 27 Mayıs askeri darbesini bir devrim olarak görmediğini açıkça belirtmiş, bu müdahalenin gerisinde bir aydın sınıfın yol göstericiliği olmadığını ve bu nedenle de anarşiye yol açabileceğini söylemiştir.

Tanyol, 27 Mayıs askeri cuntasının yanlış yapmamak adına üniversitelere başvurduğunu, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar’ın başkanlığında bir komisyon kurularak yeni anayasa yapım sürecinin başladığını belirtmiştir. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ilgili bir anısını paylaşmıştır. Tanyol, ahbabı olan Velidedeoğlu’na anayasa yapım sürecinde görüp, kendisine anayasa yapım sürecinin nasıl gittiğini sorduğunu, Onun ise kendisine “Uygar ülkelerdeki bütün anayasaları elden geçiriyoruz, ideal bir anayasa yapmaya çalışıyoruz.” şeklinde yanıt verdiğini söylemiştir (Tanyol, 1989: 33). O da buna karşılık ideal bir anayasa olmadığını, anayasaların ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda farklı biçimler alması gerektiğini belirttiğini söylemiştir.

Tanyol başka bir yazıda ise üniversitelere özerklik verileceği ile ilgili basına sızan anayasa maddesini konu edinmiştir. Üniversite özerkliğine karşı çıkan Tanyol, bunun üniversite içerisinde bir zümre iktidarına ve böylece beklenen özerklik yerine daha güçlü bir akademik baskıya neden olabileceğini belirtmiştir (Tanyol, 13 Mart 1961: 2). Ona göre bunun yerine anayasaya “Bir öğretim üyesi fikir, kanaat, söz, yazı ve beyanlarından dolayı mahkemeler dışında hiçbir idari tatbikata maruz kalmaz.” cümlesinin eklenmesinin yeterli olacaktır. Bu sayede üniversiteden istenen kürsü özgürlüğü sağlanacaktır. Tanyol bu görüşlerini anayasa komisyonu başkanı Sıddık Sami Onar’a da ilettiğini belirtmiştir.

Diğer önemli bir konu tarihe 147’ler hadisesi olarak geçen, 147 öğretim üyesinin üniversite ile ilişkisinin kesilmesi ile sonuçlanan tasfiye kanunudur. 28 Ekim tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 114 sayılı yasayla 147 öğretim üyesi üniversiteden atılmış, dördünün ise görev yeri değiştirilmişti. Atılanlar 6 ay içerisinde yeni bir göreve atanmazlarsa, otomatik olarak emekli edilecekti. İstanbul, Ege, Ankara, Atatürk ve İstanbul Teknik gibi üniversite hocalarının yer aldığı bu tasfiye kanunu dönemin matbuatında ve hocalar arasında eleştiri konusu olmuştur. Bu tasfiyede neyin ölçü alındığı ve bu hocaların hangi kriterlere göre görevden el çektirildiği tartışılmıştır. Tanyol, bu olayı değerlendiren yazısında 147’lerin tasfiyesini doğru bulduğunu fakat bu tasfiyenin aslında hocalara değil zihniyetlere karşı yapılması gerektiğini söylemiştir (Tanyol, 17 Nisan 1961: 2). Bu tasfiye ile İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü başkanı Hilmi Ziya Ülken Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne gönderilmiştir. Boşalan bölüm başkanlığına ise kürsü ikiye bölünerek Nurettin Şazi Kösemihal ve Tanyol atanmıştır. Bu tasfiyenin bir yönüyle Tanyol’un önünü açtığı söylenebilir.

Tanyol, yeni anayasa yapım süreci tamamlanıp, içerik belli olunca, bu yeni anayasaya karşı tutum almıştır. Eleştirilerinin odak noktasında bu anayasanın Mustafa Kemal'in "halk devrimi" ve "halk devleti" ilkelerini ortadan kaldırdığı, meclisin iradesini sınırladığı ve parti, hizip kavgalarına zemin hazırladığı yönündedir.

"27 Mayıs'tan sonra memleketin gerçeklerine aykırı ne kadar eğreti kalıp varsa onları benimsedik. Ve ordunun müdahalesini meşru hale getirecek şartları hazırlamak için ne lazımsa onu yaptık; inanmadığımız bir oyunu zorla oynamaya kalktık. Bugün dahi milletin kayıtsız, şartsız bir egemenliğini düşünecek yerde dört elle parti kavgalarına sarıldık. Sadece iktidara nasıl gelinirin hesabını yaptık. Yanlış hesap Bağdat'tan döner." (Tanyol, 13 Nisan 1962: 2).

Tanyol, 1962 Anayasasının özgür üniversite, özgür basın, özgür meslek dernekleri, özgür sendika ve özellikle özerk ve bağımsız Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) düşüncesinden yola çıktığını, bu anayasaya özellikle sağ partilerin karşı çıktığını belirtmiştir. Onlara göre bu anayasa hükümetleri iktidarsız bırakmış, bir yönetme krizi doğurmuştur (Tanyol, 1990: 91). Başka bir değerlendirmesinde ise bu anayasanın Mustafa Kemal'in anayasasının temeli olan "Devrimcilik" ve "Devletçilik" ilkesi yerine "Demokratik" ve "Sosyal Hukuk Devleti" ilkelerini getirdiğini ve bu yönüyle de ülkeyi kapitalist ülkelerin safına ittiğini belirtmiştir. Ona göre bu anayasa sola kapalı, sağa ise açıktır (Tanyol, 1981: 111).

Tanyol, 1962 Anayasası değerlendirdiği diğer yazılarında benzer gerekçeler sıralamayı sürdürmüştür. Ona göre 27 Mayısçılar Atatürk'ün yaptığı anayasa dururken başka ülkelerin anayasalarını model almışlardır. Tanyol'a göre yeni anayasaya ilave edilen iki madde büyük tehlikelere yol açmıştır. Bunlardan birisi Diyanet İşleri Başkanlığı'na resmi bir statü verilmesi ve onun

anayasal bir kurum haline getirilmesidir. Öbürü ise Cumhurbaşkanının adi suçlardan yargılanabilmesinin önünün açılmasıdır (Tanyol, 1989: 35). Tanyol'a göre bunu sağlayan 16. Madde anayasaya eklenmiş ve böylece devletin ve devlet idarecilerinin gücü sınırlandırmıştır. Devletin halk üzerinde gücü ve iktidarını önceleyen Tanyol için bunlar tehlikeli girişimlerdir. Batı Avrupa ülkelerinden esinlenerek yapılan bu anayasa ile özgürlükler güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Tanyol, bu düzenlemelerin Türkiye gerçeklerine aykırı olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu tür bir yola gidilmesinin gerisinde bizim aydınlarımızın, hukukçularımızın aşağılık duygusu yatmaktadır. Kendi toplum gerçeklerini tanımayan ve başka "medenî" milletlerin kurumlarını taklit ve uyarlamayı yeterli sayan bu aydınlar, sürekli bir utanma duygusu içerisinde. Hayranlıkla başlayıp kendine düşmanlıkla sona eren bu aşağılık duygusu Türk aydınlarını esir etmiştir (Tanyol, 29 Eylül 1950: 2).

Tanyol adeta olacakları önceden öngörmüştür. Anayasa ile belirlenen özgürlüklerin herhangi bir sosyal tabanı bulunmayan siyasi partilerin ve özgür üniversite ve basın teşkilatının ülkede meydana getirebileceği kaos kısa bir süre sonra gerçeğe dönüşmüştür. Devletin yetkilerini sınırlandırıp, sendika, üniversite ve örgütlü toplumu güçlendiren anayasa kısa bir süre sonra ülkede sürekli bir kaosun nedeni olmuş, devlet iş göremez hale gelmiştir. Üniversite ve basına sağlanan özgürlük ortamı da bir ölçüde askeri darbeyi desteklemenin diyeti olmuştur. Çünkü 27 Askeri darbesine giden yolda üniversitelerin ciddi desteği olmuştur. Bu darbe bir tür Osmanlı devletindeki "ilmiye ve seyfiye" ortaklığının ürünüydü. Asker anayasa yapım sürecini üniversite hocalarına devrederek üniversiteye olan güvenini göstermiştir.

1962'de halk oyuna sunulan anayasa yüzde 40 Hayır oyuna rağmen kabul edilmişti. Yeni anayasa ile Milli Güvenlik Kurumu (MGK) kurulmuştu. MGK'nın yetki sınırları çok geniş tutulmuştu. Sanayileşme ve kalkınma politikaları içinse Devlet Planlama

Teşkilatı (DPT) kuruldu. Askerlerin düşen refah düzeylerini sağlamak üzere subayların maaşlarından yapılacak kesinti ile Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) kuruldu. Sanayileşme politikası, köyden kente göçün artması ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerle beraber Türkiye’de yükselen bir sol hareket de bu dönemde göze çarpmaktadır. Türkiye İşçi Partisi (TİP) özellikle genç entelektüellerden destek alarak meclise girmişti. Mehmet Ali Aybar, Behice Boran gibi isimler TİP’in tanınmış, entelektüel yüzleriydi.

Özetle 27 Mayıs askeri darbesi Türkiye’de bir dönemin kapanması ile sonuçlanmıştı. Orta Doğu’da başlayan Nasırcılık, Afrika ülkelerinin bağımsızlaşması süreci (dekolonizasyon), Bağlantısızlar Hareketinin yükselişi dünyada yeni gelişmelerin habercisiydi. Türkiye bu koşullar altında özellikle memnuniyetsiz bürokrasi, sanayi burjuvazisi, üniversiteler ve müesses nizamın bekçisi ordu tarafından bir askeri darbe sürecine itildi. Yapılan yeni anayasa Türkiye’yi 1980 yılına kadar sürece görece çatışmalı ve belirsiz bir ortama itti. Bu özgürlüklerin Türkiye için fazla olduğu özellikle sağ kanat siyasetçileri tarafından dile getirildi.

Tanyol ise bu anayasa yapım sürecini milli ihtiyaçlar ve Atatürk anayasasının kurucu ilkeleri gözetilmediği için eleştirmiştir. Üniversite özerkliğine karşı çıkmış, kürsü dokunulmazlığının hocalar için yeterli bulmuştur. Türkiye’nin bu demokratik anayasa ile yönetilemeyeceğini öngörmüş, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığının anayasal statü kazanmasının irticaya prim vereceğini savunmuştur.

3.1.6. 12 Mart Askeri Müdahalesi

12 Mart askerin siyasete muhtıra yoluyla müdahalesine beklendiği gibi Tanyol, çok sert tepki göstermiştir. Daha önce de anlatıldığı gibi bu süreçte Tanyol, kovuşturmaya uğramış, evi aranmış ve sorgulanmıştır. “12 Mart 1971 askeri darbesiyle hem 1961 anayasasının bütün kazançları, hem de Atatürk’ün “Teşkilatı Esasiye Kanunu” Alemdağ Kışlasında tutuklu gençlerle aynı koşuğa atılmıştı. Gözetimine de Rüştü Naipoğlu adında yaman

bir subay tayin edilmişti.” (Tanyol, 1990: 92). Askeri müdahaleye karşı olması sadece uğradığı takibat nedeniyle değildir. Aynı dönemde pek çok aydın hakkında soruşturma açılmış, bazı aydınlar ise hapse atılmıştır. Bunlardan biri de Mümtaz Soysal’dır. Askeri önlemler artmış, ülke yarı açık cezaevine dönüşmüştür.

Bütün bu olaylara sebep olarak da 1962 anayasası gösterilmiştir. Daha sonra yapılan düzenlemelerle bazı özgürlükler askıya alınmış, TİP ve Milli Nizam Partisi (MNP) kapatılmıştır. 1968’de Fransa’da başlayan öğrenci ayaklanmaları hemen her ülkede sokakları hareketlendirmiştir. 1968 Gençliği adı verilen kitlesel sol gösteriler ülkemizde de Amerikan 6. Filosunu protesto eylemlerinde kendini göstermiştir. Kıbrıs’ta Rum çetelerinin yaptığı katliamlar, Amerikan Başkanı Johnson’un Türkiye’nin adaya askeri müdahalesini önlemek için yazdığı saygıdan uzak mektup ülkede Amerikan karşıtlığını yükseltmiştir. Sokaklar, okullar, işyerleri hareketlenmiş, Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK) gibi işçi örgütleri kitlesel gösteriler düzenlemeye başlamıştır.

Devletin yetkilerinin sınırlandırıldığını savunan sağ kanat için bu müdahale beklenen bir girişimdi. Nihat Erim hükümetinin yaptığı düzenlemeler sağdan destek de görmüştür. 44 Maddede düzenleme yapıldı. Üniversite ve TRT’nin özerkliği kaldırılıp, basına sınırlamalar getirildi. Anayasa Mahkemesi’nin yetkileri kısıtlandı (Zürcher, 2004: 378).

Tanyol’un bu döneme ilişkin eleştirilerinden biri askeri darbenin ülkeyi emperyalizme açmış olmasıdır.

“Sosyal adaleti savunan bütün solcular gerçekte emperyalizmin ekmeğine yağ sürmekte birleşirler. Bu bakımdan bizde burjuva demokrasilerinin liberal kanadını temsil eden Adalet Partisi ile sol kanattaki CHP ve TİP sloganları ne olursa olsun aynı ölçüde emperyalizme hizmet etmektedir.” (Tanyol, 1970: 264).

12 Mart askeri müdahalesi ordunun sivil siyaset üzerindeki gücünü bir kez daha göstermişti. Tanyol’a göre dönemin Genel-

kurmay Başkanı Memduh Tağmaç kendini tek otorite olarak görüyordu. İsmet İnönü'nün asker kışlasına çekilsin taleplerine direniyordu. İnönü'nün muhalefetine rağmen anayasada özerklik verilen bazı kurumların özerkliğinin kaldırılmasına karar verilmişti. Ardından da sıkı yönetim ilan edilmişti (Tanyol, 1990: 99). Tanyol'un eleştirmiş olduğu diğer bir konu üniversitelerinin özerkliğinin kaldırılmasıdır. 1961 anayasasının yapım sürecinde üniversite özerkliğini tehlikeli bir girişim olarak gören Tanyol, özerkliğin kaldırılması kararına da karşı çıkmıştır. Üniversite özerkliğinin üniversite içerisinde bir zümre diktatöryası ile neticelenebileceği (Tanyol, 13 Mart 1961: 2) eleştirileri yöneltmişken, şimdi de üniversite özerkliğinin kaldırılmasını tehlikeli bulmuştur (Tanyol, 1990: 99). Belli ki Tanyol'un görüşleri değişmiştir. Belki de Tanyol 12 Mart muhtırasının hedefinin özgür düşünce ve özgür bilim olduğunu görmüş ve geçmişteki görüşlerini değiştirmiştir.

Tanyol'un askeri darbeleri ve diğer otoriter denemeleri reddetmesi Tanyol'un 1960'lar sonrasındaki siyasal fikirlerindeki değişimle de ilgilidir. Tanyol, 1960'ların ortalarında başlayarak Türkiye'nin yegâne kurtuluşunun sosyalizm de olduğu fikrine yönelmiştir (Tanyol, 30 Temmuz 1965: 7). Tanyol'un sosyalizmle ilgili görüşlerine ileride geniş bir biçimde yer verilecektir. Ordu içerisinde beklenen sosyalist cuntanın oluşmaması, ordunun Amerika ve NATO gibi örgütlerinde güdümünde kalması, Türk sosyalistleri açısından hem 12 Mart hem de 12 Eylül'ün hayal kırıklığı ile sonuçlanmasına neden olmuştur.

Özetle Tanyol, 12 Mart askeri müdahalesini doğru bulmamış, anayasada yapılan yeni düzenlemelerin ülkeyi daha karanlık bir döneme sürüklediğini düşünmüştür. Dernek ve sivil toplum kuruluşları, sendika ve basın üzerinde başlayan kısıtlamalar, üniversite ve TRT'nin özerkliğinin kaldırılması ve TİP'in kapatılması sol kesimde muhtıranın kazananın sağ kesim ve özellikle de Demirel olduğu inancını doğurmuştur. Devletin yönetilemez

kılındığı eleştirileri dikkate alınmış ve özgürlükler daraltılmıştır. Bu durum da ülkede aydınların darbeye karşı tavır almasına neden olmuştur. Tanyol'un evi aranmış, sorgulanmış ve kitapları incelenmiştir. 1961'de hocalara saygılı davranan askerler bu sefer "tehlikeli" buldukları hocaları da karşılarına almıştır. Tanyol'un sosyalist düşüncelerinin evinin aranması ve takibata uğranmasında etkili olduğu açıktır.

3.1.7. 12 Eylül Askeri Müdahalesinden 2000'lere Türkiye'de Siyaset

12 Eylül'e giden yol daha önce de değindiğimiz gibi Turgut Özal'ın 24 Ocak 1980'de almış olduğu ekonomik liberalizm kararları ile başlamıştı. Ülkede artan döviz kıtlığı, dışa bağımlılık, ithal ikameci ekonomin iflası ve petrol krizinin yansımaları yokluk, kuyruklarla kendini göstermişti. Siyasi partiler arasında sürüp giden polemikler, cumhurbaşkanı seçimi konusunda uzlaşma sağlanamaması, sokağın anarşiye teslim olması askeri harekete geçirmişti. 12 Eylül askeri darbesinin başında Kenan Evren yer alıyordu. 27 Mart'ın aksine askeri darbe bir emir komuta zinciri çerçevesinde işlemişti. Asker NATO ve diğer yükümlülüklerine bağlı olduğunu ilan etmişti.

Tanyol, 12 Mart askeri muhtırasında olduğu gibi bu darbeyi de şiddetli biçimde eleştirmiştir. Eleştirilerinin dozu, 12 Eylül'de zirve yapmıştır. Bunun sebepleri arasında; Türkiye'nin 1980 sonrası izlemiş olduğu liberalleşme politikalarının ülkeyi Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika'nın yarı sömürgesi haline getirdiği iddiaları ilk sırada yer alır. Kendisi bir Marksist olan Tanyol, liberalleşme politikalarının ülkede devlet otoritesini zayıflatacağı eleştirisinde bulunur. Tanyol'un bu eleştirilerinin odağında 12 Eylül sonrasının kilit ismi Turgut Özal'dır. Tanyol'a göre Amerika birçok ülkede "sömürge" yerine "nüfuz alanı" kavramını kullanmaya başlamış ve her nüfuz alanında kendi belirlediği politikaları cesaretle uygulayabilecek birine, bir "keyman"e (kilit adam)

ihtiyaç duymuştur. Türkiye için belirlenmiş olan “keyman” Turgut Özal vardır (Tanyol, 2003: 33-35).

Tanyol’a göre Özal, Türkiye’yi bir Amerikan sömürgesi yapmak amacıyla iktidara getirilmiştir. Tanyol’un ikinci eleştirisi ise 12 Eylül ve sonrasında uygulanan dindarlığın kamusal görünümünün artırılması, İmam Hatip Okulları ve dini yaşam üzerindeki baskıların azaltılmasıdır. Ona göre 12 Eylül’de Atatürk’ün partisi olan CHP kapatılmış, dil ve tarih kurumları, sendika ve derneklerin kapısına kilit vurulmuştur. Faaliyetlerine yasaklama getirilmeyen tek kurum ise İmam Hatip Okulları ve irtica yuvalarıdır (Tanyol, 1990: 102). Belli ki Tanyol, İmam Hatip Okulları, kuran kursları gibi kurumları siyasi faaliyette bulunan kurumlar olarak görmektedir. Oysa ki bu okullar da resmi müfredatın uygulandığı ve Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullardır. Teknik, askeri, endüstri, hemşirelik gibi diğer mesleki alanlar için bu bölümler siyaset yapıyor denilemezse imam hatip okullarının artmasını da siyasetin dindarlığa teslim olduğunun kanıtı olarak temellendirmek abartılı bir yaklaşımdır.

12 Eylül’ün yasaklı ortamında FETÖ gibi bazı ihanet çetelerinin faaliyetlerini serbestçe sürdürdüğü savunulabilir. Bunun da nedeni 2016’daki askeri darbe girişiminde net biçimde görülmüştür. Amerika’nın 12 Eylül’le beraber ileride kendisi için kullanışlı bazı dini yapıları desteklemeye başladığı gözden kaçırılmamalıdır. Tanyol’un asıl odak noktası bu tür Amerikan destekli ve dini görünümlü, devlet düşmanı çeteler olmalıdır. İhmal edilmemesi gereken noktalardan biri de aynı dönemde Amerika’nın Afganistan’da Sovyetler Birliği işgaline (1979) karşı Suudi Amerikan sermayeli ve önderliğini, Usame b. Laden gibi isimlerle iş tuttuğudur. Yani dönemin genel eğilimleri içerisinde sosyalizme karşı İslam ülkelerinde dindar bazı kesimlerin desteklenmiş olduğu da bir vakadır.

Tanyol, benzer eleştirileri yaptığı bir diğer yazısında 12 Eylül’le beraber bütün çağdaş kurumların kapatıldığını, yerini ya-

vaş yavaş tarikat ve cemaatlerin aldığı belirtmiştir (Tanyol, 4 Eylül 1988: 5). Tanyol bu dönemde fikir, sanat ve felsefe yayınları azalmasına rağmen dini yayınlarda muazzam bir artış yaşandığını söylemiştir. Ona göre bu durum laik kesimlerin yerini dindarların almaya başladığının da bir işaretidir. Devlet, 12 Eylül'den sonra Türk devrimlerinin arkasında durmaktan vazgeçmiştir. Onu kendi ayakları üzerinde durmaya mahkûm etmiştir. Aradan 60 sene geçmesine rağmen bu devrimler toplumda kök salmayıp benimsenmediyse bunun askeri darbe, ceza kanunları ve diğer önlemlerle desteklenmesini beklemek Tanyol gibi bir toplumbilimci açısından da anlaşılması güç durumlar yaratmaktadır. Dindarlığın görünümünün artması da 1980 sonrası liberalleşme politikalarının bir yansımasıdır. Bu durum sadece kendini dindarlaştırma biçimlerinde veya kurumlarında değil üniter siyasete tepki olarak görülen Kürt ayrılıkçılığında da göstermiştir. Yani 1980'ler hem dünyada hem de ülkemizde bir yandan neo-liberalleşme adı altında yeni sağın serpildiği, bir taraftan da postmodernite adı altında alt kimlik ve yeni kültürel taleplerin arttığı bir dönemdir. Olaylar makro çerçevede analiz edilirse bunun sadede ülkemize özgü olmadığı görülebilir. 1979'da İran'daki İslam devrimi de dönemin dinin siyasallaşmasında etkili olmuştur. Bu devrim kendi ideolojisini bölge ülkelere ihraç etme yolunu izlemeye başlamış, ülkedeki bazı dini kurumlara maddi ve manevi destek sağlama yoluna gitmiştir.

Tanyol başka bir gazete yazısında ise Diyanet İşleri Başkanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı'nı karşılaştırmış, devletin Diyanete ayırdığı bütçenin eğitimi geçtiğini belirtmiştir (Tanyol, 8 Şubat 1992: 14). Ona göre devlet laik olduğu için dini eğitime son vermeli, zorunlu din derslerini kaldırmalıdır. Tanyol, din görünümü bütün etkinlik ve gelişmeleri laikliğe aykırı olarak görmektedir. Tanyol'un din, dindarlık ve laiklik konusundaki görüşleri sonraki bölümde ayrıntılı olarak analiz edilecektir.

Tanyol'un Özal dönemine yönelttiği eleştirilerden biri de devlet gücünün tahrip edilmesi ve devletin saygınlığının yitiril-

mesidir. Tanyol'a göre Özal getirdiği "Kıyak Emeklilik Kanunu" (Tanyol, 15 Nisan 1995: 6) ile devlet bütçesini tahrip etmiş, rüşveti olağanlaştırmış ve ailesi, çocukları ve hanedanlığı ile gücünü kötüye kullanmıştır. Ona göre devlet olmadan demokrasi olmaz (Tanyol, Ocak 1994: 16-24). Ona göre pazar ekonomisi "uç kağıtçılık" ve "dolandırıcılığa" dayalı bir ekonomidir. Amaç ülkeyi emperyalizmin kol gezdiği bir sömürge haline getirmektir. Ülkede dış borçlarla suni bir büyüme yaratılmış, dış borca dayalı bir tüketim ekonomisine geçilmiştir. Benzer eleştirilerin daha önce Demokrat Parti için de yapılmış olduğu unutulmamalıdır.

Tanyol'un bu dönem ki eleştirilerinde bilimsel bir tutumun yerini siyasi fanatizm almaya başlamıştır. Tanyol, bütün bir liberal ekonomiyi hiçbir gerekçe göstermeden (veya önceki yazılarına göndermede bulunarak) "uç kağıtçı ve dolandırıcılıkla" itham etmiştir. Oysa 1990'larda iki kutuplu dünyanın yıkılması ve kurulan "New World Order" (Yeni Dünya Düzeni) ile beraber sosyalist ekonomi iflas etmiş ve bütün dünyada piyasa ekonomisi uygulanmaya başlamıştır.

Tanyol aynı dönemlerde popüler bir mesele haline gelen türban konusuna da girmektedir. Ona göre türban bir irtica simgesidir (Tanyol, 7 Mart 1992). İnsanların kamusal alanda ne giyeceklerine devlet karar verir. Dini inançları bahane ederek buna karşı çıkmak, zamana göre değişen giyim kuşam alışkanlıklarını dine dayandırmak bir irtica hareketidir. Tanyol, Refah Partisi lideri Erbakan'a da dini siyasete alet etmekle suçlamış, Atatürk hayatta olsaydı, onu da İskilipli Atıf gibi astıracağını belirtmiştir (Tanyol, 1989: 134). Tanyol, bu ve benzer görüşleri ile 28 Şubat postmodern muhtırasının da fikri altyapısına destek sağlamıştır. Tanyol, Refah Partisi'nin kapatılmasını açıkça desteklemiş, onun yerine kurulan Fazilet Partisi'nin de yasaklanmasını istemiştir.

Görülüyor ki Tanyol bu dönemde din ve dindarlık adına her türlü girişimi irtica olarak görmüştür. Ona göre bu girişimlerin amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin laik yapısını ortadan kaldırmak-

tır. Belli ki Tanyol, Türkiye'nin 1980 sonrası artan yeni dindarlığını ve yeni neslin taleplerini görmezden gelmiş bu kesimleri yeterince analiz edememiştir. Tanyol'a göre başörtüsü talebine onay verilirse bunun peşinde çarşaf giyilmesi, Arap alfabesinin geri getirilmesi, sarık takılması gibi talepler gelecektir.

Tanyol, Fazilet Partisi'nin kapatılması, o zaman İstanbul belediye başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'a siyasi yasak getirilmesi kararlarını da desteklemiştir (Tanyol, 2003: 9-10). Erdoğan'ın "fikirsiz fikir suçundan" mahkûm edildiğini belirtmiş, siyasi yasaklı olmasına rağmen yurt dışı gezileri yapan Erdoğan'ı eleştirmiştir. Yargıtay savcısı Sabih Kanadoğlu'nu ise cumhuriyeti korumaya çalıştığı gerekçesi ile övmüştür.

Sonuç olarak Tanyol'un özellikle 1980 sonraki dönemde eleştirilerinin odak noktası dinin siyasete alet edilmesi ve liberalleşme politikaları olmuştur. Ona göre bu girişimler devletin laik ve otoriter politikalarına darbe vurmuş, devletin saygınlığı zedelenmiştir. Eleştirilerinin dozu 1990'ların sonuna doğru iyice artış göstermiştir. Dönemin yüksek gerilimli atmosferi de Tanyol'u böyle sert bir üsluba yöneltmiştir. Sonuç olarak Tanyol'un siyasi hayatının bitirilmesini istediği Erdoğan, Türkiye'nin başbakan ve cumhurbaşkanı olmuştur. Türban serbest bırakılmış fakat Adalet ve Kalkınma Partisi Arap alfabesinin geri getirilmesi, kadınlara zorla çarşaf giydirilmesi, erkeklerin sarık takmak zorunda kalması gibi öngörülerinin gerçekçi olmadığı ortaya çıkmıştır. Tanyol'un hesap etmediği belki de Türkiye'de yeni ortaya çıkan bir orta sınıftır. Okur yazarlığın ve yüksek öğrenim görme düzeyinin cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyeye ulaştığı bir dönemde kentli orta sınıf, bir taraftan dini özgürlükleri desteklerken öbür yandan da çağın gerektirdiği yenilikleri takip etme iradesini taşıdığını göstermiştir. Bu yeni kentli orta sınıf kendini İslam ülkelerine değil Avrupa ve Amerika'ya yakın hissetmektedir. Üniversite eğitimi için İran veya Suudi Arabistan'ı değil Amerika ve Avrupa'yı seçmektedir. Yani esasında Türkiye'deki dindarlığın

rejim için bir tehlike değil bilakis onu tahkim eden bir durum olduğu açığa çıkmıştır.

3.1. Kürt Sorunu, Sosyalizm ve Demokrasi

Tanyol, Türkiye'nin en önemli gündemlerinden biri olan Kürt sorunu, sosyalizme duyulan ihtiyaç ve sosyalist bir dünya görüşünün temel dayanakları ve Türkiye'de demokrasi düşüncesi ile ilgili görüşlerini çeşitli gazete, dergi ve kitaplarında dile getirmiştir. Bul alt bölümde onun Kürt sorunu, sosyalizm ve demokrasi konusundaki analizlerine yer verilecektir.

3.2.1. Kürt Sorunu

Tanyol Kürt meselesi hakkındaki görüşlerini kapsamlı olarak "Türkler ve Kürtler" isimli kitabında dile getirmiştir. Tanyol'a göre Kürt sorunu ve terörün gerisinde bu olayı istismar etmek isteyen dış güçler vardır (Tanyol, 1999: 8). Ona göre Osmanlı tarihi boyunca vuku bulan Kürt ayaklanmalarının gerisinde iki neden vardır: "Aşiret çekişmeleri ve beylik kavgası." Yani Kürt ayaklanmaları rakip aşiretler arasında devletin nüfuzunu kullanma mücadelesine dayanır.

Tanyol'a göre Türkiye Cumhuriyeti'nin İtilaf devletleri ile barış görüşmeleri yürüttüğü Lozan'da bazı itilaf devletleri Kürtlere bir azınlık statüsü tanınmasını istemiş, bu teşebbüsteki art niyeti sezen Lozan heyeti başkanı İsmet İnönü, onlara "TBMM'nin Türkler kadar Kürtlerin de meclisi olduğunu" söylemiştir (Tanyol, 1999: 51). Tanyol'a göre Türkiye hem Türklerin hem de Kürtlerin vatanıdır. Kürt kimliğine sahip insanların Türkiye'de kendilerini yabancı hissetmediklerinin en büyük delili olarak da Doğu ve Güneydoğu'da Kürtlerin göç ettiklerinde/ettirildiklerinde Kuzey Irak'a değil, Türkiye'nin Batı illerine gitmelerini göstermiştir.

Tanyol, Kürt sorununun gerisinde bölgenin feodal yapısı, geri kalmışlık ve eğitim sorunlarını görmüştür. Ona göre bu sorunlara süratle el atılır ve bölgenin geri kalmışlığı çözülebilirse terör

olayları da azalacaktır. Dış güçlerin yeni bir Sevr hayaliyle destek verdiği bu olaylar yatışacak ve bölge insanından beklediği desteği bulamayacaktır. Ona göre Kürtlerin devletin herhangi bir kademesinde görev almasını engelleyen herhangi bir yasa veya engel yoktur. Kürtler de Türkler gibi bu ülkede vekil olabilir, başbakan ve cumhurbaşkanı olabilirler. Parlamento da pek çok Kürt kökenli vekil vardır.

Tanyol bölgede yaşanan sorunların nedenlerinden biri olarak da koruculuk sistemini görmüştür (Tanyol, 1999: 10). Ona göre köy korucuları devletten aldıkları yetkiyi kötüye kullanmakta, halka terör örgütü ile beraber zulmetmektedir. Halk, iki ateş arasında kalmıştır. Bir tarafta köy korucularının keyfi tutumları, öbür tarafta ise terör örgütünün uygulamış olduğu baskı vardır. Tanyol'a göre halkın "devlet ajanı" olarak gördüğü köy koruculuğu sisteminin bir an evvel kaldırılması gerekir.

Tanyol'a göre Kürt sorununun gerisinde bir diğer neden, devletin bölgedeki gücünün azalması yatmaktadır. Bölgede devlet güçlü olduğu vakit düzen sağlanmış, devlet zayıflayınca ise bölge halkı kendini koruyacak başka güç arayışına girmiştir. Osmanlı devletinin güçsüzleşmesi bölgede feodal yapıyı güçlendirmiş, 1950 sonrası çok partili siyasi hayat ve parti kavgaları da bölgede devletin yeterince etkin olmasına mâni olmuştur.

Tanyol'un Kürt sorunu ile ilgili atfı yaptığı konulardan biri de 22.10.1983 yılında çıkarılmış olan Türkçe dışında dillerin konuşulmasını yasaklayan yasadır. Bu yasa kadük kalmış, kimse nin bu yasadan haberi olmamıştır. Turgut Özal 12 Nisan 1991 yılında böyle bir yasa olduğunu dosta düşmana ilan etmiş ve bu yasayı kaldırdığını belirtmiştir. Avrupa devletleri böyle bir yasa olduğunu duyunca dehşete düşmüştür. Ona göre böyle bir yasa olduğunu ilan eden Özal, Avrupalı devletlerin eline koz vermiştir (Tanyol, 1999: 11).

Tanyol, Kürt sorunu ile ilgili değerlendirmesinde Ziya Gökalp örneğini vermiştir. Kendisi bir Kürt olmasına rağmen Türk milliyetçiliğinin teorisyeni olmuş, Türklerle Kürtler arasında bir kardeşlik bağı tesis etmeye çalışmıştır. Tanyol, onun şu sözlerini aktarmıştır: “Kürtleri sevmeyen bir Türk varsa Türk değildir, Türkleri sevmeyen bir Kürt varsa Kürt değildir.” (Tanyol, 1999: 48).

Tanyol, sadece ülkemizde değil bölgemizde büyüyen bir soruna dönmüş Kürt meselesini devlet tezleriyle ele almış, sorunu sadece alt yapı (feodal yapı, eğitimsizlik, cehalet vb.)da görmeye çalışmıştır. Devletin güçlü olduğunda bölgeye egemen olacağını belirtmiştir. Bazı empati cümleleri ile iki toplumu bir araya getirmeye çalışmıştır. Bunun nasıl olacağı, yıllardır süren terörün nasıl sona ereceği, Kürt toplumunun taleplerinin nasıl karşılanacağı, bölgede demokratik bir siyasetin geleceği vb. konuları görmezden gelmiştir. Zaten onun önerdiği yöntemler yıllardır denenmektedir. Bu açıdan Tanyol’un cephesinde Kürt sorunu ile ilgili yeni bir çözüm önerisi yoktur. Tanyol hala Kürtlere beylik, rüşvet, servet vererek sorunu çözeceğini düşünmektedir. Bunlar nesnel gerçeklikten yoksun olsa olsa ancak iyi niyetli çözüm önerileri olarak görülebilir. Tanyol, liberalizme ve demokratik siyasete kuşkuyla yaklaştığı için de bu konuda herhangi bir demokratik reform önerisinde bulunmamıştır. Bu tür sorunları sürekli Sevr denemesi olarak sunmak, sorunları kendimiz çözebilecek irade sergilememize de engel olmaktadır.

3.2.2. Sosyalizm

Tanyol, 1960 yılından başlayarak görüşlerinde sosyalist metodolojiye ağırlık vermiştir. Bu görüşlerini de Doğan Avcıoğlu’nun çıkarmış olduğu Yön dergisindeki yazılarında kaleme almıştır. Tanyol’un sosyalizmi bir dünya görüşü olarak tercih etmesinde hem dönemin sosyalizmi tartışma konusu haline getiren koşulları hem de Tanyol’un sosyalizmi Doğu toplumları için uygun bir çözüm yolu olarak görmesi yatmaktadır.

Tanyol'un esas itibariyle sosyolojik görüşlerinin temelinde Doğu-Batı karşıtlığı vardır. Ona göre Batı'da demokrasi, sivil toplum, ekonomik yapının geçirdiği dönüşümlerle Doğu'da göstermiş olduğu dönüşümler farklıdır. Batı'da ortaya çıkan burjuvazi, sanayi devrimi ve işçi sınıfı Doğu toplumlarında ortaya çıkmamıştır. Batı'da devlet belirli sınıfların tekelinde gelişme gösterirken Doğu'da (özellikle de Osmanlı devletinde) bu durum söz konusu olmamıştır. Batı'da esas itibariyle bireycilik gelişmiştir. Bunun temelinde ise sahip olduğu serveti koruma güdüsü yatar (Tanyol, 17 Eylül 1965: 12). Kendi çıkarlarını koruma güdüsü hareket edenler bir sınıf teşekkül etmiştir. John Locke'un ortaya koyduğu teoriler ise bu sınıfın çıkarlarını koruma amacıyla geliştirilmiştir.

Tanyol'a göre Doğu'da var olan şey sömürü değil talandır. Talan, sömürünün aksine belirli ilke ve kurallara dayanmaz. Sömürü sürekli faydalanmayı esas alır. Bunun için de bölgenin ekonomik düzenini yeniden planlar. Talan ise haraca dayalıdır ve süreklilik göstermez. Talan sürekli devam etmediği için de bir yerden sonra duraklama gösterir. Osmanlı devleti sömürgeci bir devlet değil olsa olsa soyguncu bir devlettir. Anadolu'da devam eden ilkel tarım üretimi arttıramamış, özel mülkiyetin olmaması sınıf bilincini geliştirmemiştir. Devleti yöneten kapıkulu ordusu da düzeni değiştiremediği sadece ranta ortak olabildiği için burjuva sınıfına evrilmemiştir.

Ona göre Batı Avrupada köleci bir tarım ekonomisi ortaya çıkmış ve köleler tamamen toprağa bağlı olarak kullanılmıştır. Osmanlı devletinde ise köle değil kullar vardır. Devlet bu insanlar üzerinde angarya yüklememiş, onlara toprağı kiraya vermiştir. Karşılığında ise kâra ortak etmiştir. Köylü istediği zaman topraklarını terk edebilir veya bir başkasına devredebilir. Kendisi ölünce toprağın işletilmesi oğluna kalır. Eğer erkek evladı yoksa açık artırma usulü ile bir başkasına devredilebilir.

Tanyol saydığı bütün bu ekonomik analizleri Osmanlı devletinde bir feodalite olmadığını dile getirmiştir. Osmanlı devletinde toprak özel mülkiyet olmadığı için pazara yönelik üretim veya bir artı ürüne hükmeden toprak sahipleri oluşmamıştır. Bunun sonucunda ise Osmanlı devletinde bir burjuvazi ortaya çıkmamıştır. Ancak bu fazla ürünü pazarlayan küçük bir komprador sınıf görülmüştür (Tanyol, 31 Ekim 1962: 7).

Tanyol'a göre talana dayalı Osmanlı devleti Batılılaşma çabası ile beraber dış borç almaya başlamış, aldığı bu borçları da var olan sosyoekonomik düzeni değiştirmek, ekonomik reformlar yapmak yerine saray ve bürokrasinin ihtiyaçları için harcamıştır. Devlet bir memur devleti haline gelmiştir. Bu alınan borçlar, devleti dış müdahaleye açık hale getirmiştir.

Tanyol, Batı ile Osmanlı devleti arasındaki farkları şöyle özetlemiştir:

- a. *Batıda sınıf devleti vardır, biz de kapıkulu devleti.*
- b. *Batıda devlet ve tebaa arasındaki bağlantı başkadır biz de başka.*
- c. *Batı bireycidir, biz ise toplumcuyuz.*
- d. *Batıda üretim araçlarına sahip olan tüm devlete sahip olur.*
- e. *Batıda mülkiyet başka türdür, biz de başka.*
- f. *Batıda sosyalizme geçiş ancak bir kanlı devrimle mümkün olabilir, biz de ise ancak bir halk devleti olabilir* (Tanyol, 17 Eylül 1965: 12).

Tanyol'un Osmanlı toplumunu analiz ederken kullanmış olduğu Asyatik çözümleme modeli bir başka sol düşünür Behice Boran'la aralarında bir polemik yaşanmasına neden olmuştur. Boran, yazısında Tanyol'un sosyalizmi bir metot olarak kullanmadığı, sosyal olayları analiz ederken Marksçı metotların dışına çıktığını belirtmiştir. Ona göre Tanyol, tarihi Marksçı yöntemle analiz etmek yerine sosyal olayları bir tarihçi gibi analiz etmeye çalışmaktadır.

“Prof. Tanyol bir tarihçi gibi davranıyor. Gerek “Osmanlı İmparatorluğu feodal bir toplum değildir ve bugün Türki-

ye'de burjuvazi yoktur" derken gerekse "İngiltere, Almanya, Fransa gibi memleketlerde dahi bugün artık Marks'ın yaşanmış olduğu devirdeki burjuva tipini bulmaya imkân yoktur. Ne burjuva ne işçi değişmez bir tip değildir." derken çok dar anlamda tarihsel görüşten hüküm veriyor." (Boran, 28 Kasım 1962: 13).

Tanyol'a göre Boran, sosyalizmi bir metot olarak değil bir kalıp olarak görmektedir. Her toplumun kendine özgü bir gelişim modeli olduğunu görmezden gelmektedir. Marksçılığı sadece toplumu uygulamakla kalmıyor hayatın her alanına yaymaya çalışıyordu (Tanyol, Ekim 1993: 38).

Tanyol'a göre Atatürk devrimlerinin temelinde halkçılık yatmaktadır. Bu bizim devlet geleneğimizde var olan halk, devletin asıl öznesidir düşüncesine dayanır. (Tanyol, 23 Mayıs 1963: 5). Ona göre devleti ele geçiren parazit kadro onun bu mücadelesine engel olup devrimi yozlaştırmıştır (Tanyol, 9 Ekim 1964: 6). Tanyol Atatürk'ün halk hakimiyeti kavramını sosyalizmdeki halk kavramı ile özdeşleştirmektedir. Atatürk'ün düşüncelerinin gerisinde bir tür bize özgü tür bir sosyalizm olduğunu varsaymaktadır. Atatürk devrimlerinin diğer ayakları olan devrimcilik ve devletçiliği de buna eklemektedir. Bu devrimin tamamlanmamasının suçunu ise Osmanlı tipi parazit kadro dediği memur kadrosuna yıkmaktadır.

Tanyol, sosyalizm görüşüne Kemalizm'i de ilave ederek bir sosyo-Kemalizm yapmaya çalışmıştır. Ona göre Türk devriminin gerisinde yatan halkçılık, devrimcilik ve devletçilik ilkeleri bu devrimin bir Doğu sosyalizmi olduğunu işaret etmektedir. Daha önce devletçilik konusunda da dile getirdiğimiz gibi bu ilkeler dönemin koşulları içerisinde Türk toplumunun ihtiyaçları baz alınarak belirlenmiştir. 1923'te liberal ekonomi taraftarlığı 1929 buhranı sonrasında devletçi ve planlamacı bir ekonomiye evrilmiştir. Türk devrimindeki halkçılık ilkesini Bolşevizm'e yakınlık olarak görenler de olmuştur. Fakat bizzat Atatürk buna

set çekmiştir (Atatürk, 1997: 102.). Atatürk buradaki halk kavramının Bolşevizm'in temelindeki halk kavramını işaret etmediği, çünkü Türkiye'de sosyal sınıfların oluşmadığını belirtmiştir.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye'de bir işçi sınıfından söz etmek de pek olanaklı değildir. 1927 nüfus sayımına göre sanayide çalışan nüfusun toplam işgücüne oranı yüzde 5,5 kadardır. Çalışan nüfus 300.000 kadardır (Tunçay, 1981: 193). Bu rakamlar bize Batılı anlamda iktisadi sınıfların oluşması için gerekli altyapının bulunmadığını göstermektedir. Yani Türk devrimini halkçılık, devletçilik gibi ilkelerden yola çıkarak bir sosyalist devrime benzetmek abartılı bir tanımlama olur.

Tanyol'un Doğu Batı karşılaştırması, bu iki toplum arasındaki farklara yaptığı vurgu Doğu toplumlarının Batılı bir sınıf devrimi ile iktidara gelmelerinin olanaksız olduğunu, bu tür toplumların kendi sosyoekonomik yapılarına uygun bir çözüm geliştirmeleri gerektiğine de vurgu yapmaktadır. Tanyol'a göre Batı'da feodal mülkiyet düzeninin çözülmesi ile beraber yeni bir sınıf olan burjuvazi gelişmiş, burjuvazi elindeki sermaye ve gücü kullanarak sosyal devrimler yapmıştır. Sanayileşme ile beraber ticaret burjuvazisi yerini sanayi burjuvazisine bırakmıştır. Burjuvazi haklarını ve kârını garanti altına almak içinse Fransız devrimini gerçekleştirmiştir. Batı'nın gücünün gerisinde sömürgeciliği gören ve bunun dünya çapında büyük bir kırılmaya yol açtığını belirten Tanyol, bizde ise böyle sömürgeci bir devlet veya hâkim bir sınıf tipinin gelişmediğini, devletin toprak mülkiyetini elinde tutarak sosyal sınıfların oluşmasının önüne geçtiğini belirtmiştir. Ona göre İslamcılar Batı'nın gücünün gerisindeki sömürgeciliği görmüş, Batıcılar ve milliyetçiler ise bunu görememiştir. Fakat İslamcılar ise bunun gerisindeki ekonomik sömürüyü analiz etmek yerine din eksenli yorumlar yapmıştır (Tanyol, 19 Temmuz 1987: 16).

Tanyol'un ele aldığı konulardan biri de İslam ve sosyalizm sentezidir. Tanyol bilinen kanının aksine İslam'la sosyalizm arasında bir karşıtlık değil bilakis tam bir örtüşme olduğunu ilan etmiş, hatta "İslam'ın gerçek cennetinin sosyalizm" olduğunu söylemiştir (Tanyol, 15 Temmuz 1966). Tanyol bu ilişkiyi temellendirmek için bazı argümanlara başvurmuştur. Kullanmış olduğu argümanların temelinde İslam'ın sosyal adalete verdiği önem, halkı ve örfü yasa koymada belirleyici olarak görmesi, eşitsizliğe karşı çıkması gibi gerekçeler yatar. Ona göre İslam emeğe dayanmayan bir kazancı meşru görmemiştir. Bu da İslam'ın emeğe verdiği önemi gözler önüne serer (Tanyol, 24 Eylül 1965: 7). Ona göre İslam bir günden fazla rızık biriktirmeyi yasaklamış, İslam'ın halifeleri yamalı hırkaları ile yönetim sürdürmüştür. Bu bile İslam'ın sömürmeye değil eşitlemeye yönelik hedeflerini göz önüne sermektedir.

Tanyol, K. Marks'ın "din afyondur." sözünü çok genç bir Feurbach takipçisi iken söylediğini, Marksizm'in bir yöntem olduğunu ve bunun için de illa dine karşı olmak zorunda olmadığını belirtmiştir (Tanyol, 1970: 246). Tanyol, diyalektik materyalizme dayanan sosyalizm düşüncesini reddederek buradan sadece diyalektiği almıştır. Bu noktada alt yapı üst yapı diyalektiğini sürdürerek Doğu toplumlarında dinin sosyal hayattaki rolünü incelemiş ve İslam'ın özü itibariyle sosyalist bir din olduğu sonucuna varmıştır. Şüphesiz aynı metot takip edilerek Hristiyanlığın söylemlerinden de benzer bir sonuca gidilebilir. Yani bu noktada bir inanç sistemi ile bir dünya görüşünü temel sorunları görmezden gelerek birleştirmeye çalışmak ancak eklektik ve kısa vadeli bazı denemelere olanak sağlayabilir.

Tanyol bir adım daha ileri giderek Osmanlı devletini Anadolu evliyalarının kurduğunu, Türkiye sosyalizmini ise "sosyalist evliyaların" kuracağını belirtmiştir (Tanyol, 1969: 7). Bunun ku-

lağa nasıl geldiğini kendisi de fark etmiş olacak ki bu düşünceyi bazılarının “mistik bir sapıtma” olarak göreceğini söylemiştir. Tanyol Hz. Ömer, Osman Gazi ile Mao ve Lenin’in aynı noktada durduğunu da sözlerine eklemiştir. Tanyol’un bunları söylerken dini karakter taşıyan bazı mistik yapıların kamu mülkiyetçi yapılarını baz almıştır. Gerek Şeyh Bedrettin gerek Kalender Çelebi gibi, Osmanlı devleti tarafından sapkın (heretik) ilan edilen tekke dervişlerinde özel mülkiyet karşıtlığı göze çarpmaktadır. Ama eğer aynı yöntem izlenirse en büyük sosyalistin Platon olduğunu da belirtmek gerekir. Bu ise fazla analogik bir çözümleme olacaktır.

Tanyol başka bir yazısında ise İslam’la sosyalizm arasındaki ortak noktaları dile getirir. Ona göre İslam hukuku şu temellere dayanır:

1. *Kanunlar bir sınıf veya zümrenin çıkarına yapılamaz.*
2. *Toplumun emirleri Allah’ın emirleri mesabesinde dir.*
3. *Adaletin gerçekleşmesinde Allah toplumu hakem tutmuştur.*
4. *Genel fayda, bireysel faydanın önünde yer alır.* (Tanyol, 17 Eylül 1965: 12).

Tanyol, her topluma sosyalizmin uygulanabilir bir formu olduğunu belirttikten sonra Müslümanlığın bazı ilkelerinden yola çıkarak bir İslami sosyalizm inşa etmeye çalışmıştır. Osmanlı toplum yapısı ve mülkiyet düzeninden yola çıkarak da bunun tarihsel altyapısını temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre İslamiyet’e göre mülk Allah’ındır (Tanyol, 24 Eylül 1965: 7). Mülkiyet insanlara emanet olarak verilmiştir. İnsanın görevi bu mülkiyeti diğer insanlara karşı bir egemenlik aracı olarak kullanmak değil adaleti sağlamaktır. Bu düşünce İslam toplumlarında özel mülkiyetin yayılmasını engellemiştir. Bu sayede Batı’da olduğu gibi mülk sahipleri ile bu mülkte emekçi köleler ortaya çıkmamıştır. Bu sayede İslam toplumlarında sınıfsal bir yapı görülmemiştir.

Tanyol'un İslamiyet ile sosyalizm arasında kurmaya çalıştığı ilişki benzer biçimde İranlı sosyolog Ali Şeriatî tarafından da tesis edilmeye çalışılmıştır. Şeriatî Şii mistisizminden yola çıkarak bir aksiyon felsefesi geliştirmeye çalışmıştır. Bunun için de geleneği yeniden yorumlamış, İslami kavramları Marksist bir okumaya tabi tutmuştur. Tıpkı Tanyol gibi O da halk (nas) kavramı ile Allah'ı bir tutmuş, Kuran'ın pek çok yerinde Allah'a ait olarak ifade edilenlerin esasında halka ait olduğunu belirtmiştir (Şeriatî, 1980: 145-146). "Mülk Allah'ındır" denildiğinde kastedilen mülkiyetin halka ait olduğudur. Şeriatî, Habil Kabil kıssası gibi ezoterik söylemleri Marksist bir bakış açısıyla sınıfsız toplumu simgeleyen hayvancılıkla, sınıflı toplumu işaret eden tarımın simgeleri olarak yorumlamış ve buradan Allah'ın Habil'in kurbanını kabul etmesini sınıfsız topluma yönelik bir vurgu olarak yorumlamıştır. Şeriatî'nin Ebu Zer'i modelleştirerek Asrı Saadet döneminde geliştirmeye çalıştığı İslam sosyalisti denemesinin benzerlerini Tanyol'da da görebiliriz. O da Hz. Ömer, Hz. Ali, Ebu Hanife gibi isimleri İslam sosyalizminin önde gelen isimleri olarak göstermiştir.

Tanyol'un İslam dini ile sosyalizm arasında kurmaya çalıştığı paralellik aynı dönemde benzer bazı yaklaşımların konusu olmuştur. Özellikle 1960 sonrası İslam dünyasında yükselişe geçen Nasırcılık, Baasçılık gibi ideolojik yaklaşımlar nasyonal sosyalizmi İslami dünya görüşü ile bütünleştirmeye çalışmıştır. Böylece milliyetçi, devletçi ve İslam'a uygun bir siyasi rejim temellendirilmeye çalışılmıştır. Sosyalizm, kapitalist ve sömürgeci Batılı devletlere karşı üçüncü dünya halklarının bir direniş aracı, ideolojik meşruiyetini sağlayan doktrin olmuştur. Bu tür söylemleri Fanon, Cesaire gibi isimlerde de görmek mümkündür. Bu retorik Leninci bir Marksizm yorumudur. Üçüncü dünya halklarının sömürgeci ülkelere karşı verdikleri mücadelenin ideolojik bir aparatıdır.

Tanyol muhafazakâr Türk toplumunda sosyalizme karşı başlatılan "dinsizlik" propagandasını aşmaya çalışmış, bunun için

de İslam'la sosyalizm arasında bir çatışma olmadığı tezini ispata çalışmıştır. 1950'lerde başlayan kentleşme ile kentlerin varoşlarına yerleşen köylüler, kentlerde işçi sınıfına dönüşmüştür. Henüz kırdaki sosyal ilişkilerden kopamamış, kendi sosyoekonomik durumuna göre bir sınıf bilincine ulaşamamış kentli yeni proleter sınıflara sosyalizmin bir öcü olmadığı, onun din ve inanca yönelik bir karşıtlık göstermediği tezi üzerinden bir meşruiyet arayışına girmiştir. Türk devlet felsefesini de buna göre yorumlamış olan Tanyol, halkçı bir rejimin Doğu toplumlarında ancak sosyalizm sayesinde gerçekleşebileceğini düşünmüştür. Onun sosyalizm anlayışı Batıdaki gibi özel mülkiyet, sömürü ilişkileri, özgürlük gibi değerlere değil hakkaniyet, kamu mülkiyeti ve eşitlik ideallerine dayanır. Bunları İslam toplumlarının ve İslam'ın tesis edildiği şeriatın temel ilkeleri olarak gören Tanyol, bu ikisi arasında bir paralellik yakalamaya çalışmıştır.

Tanyol, 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılması ile başlayan süreci "Marksizm'in İflası" olarak gören söylemlere de yanıt verir. Ona göre "İnsanın insanı sömürsünü reddeden" sosyalizmin bu düşüncesi bugün çürütülmüş değildir (Tanyol, 1990: 19). Ona göre sosyalist blokun çökmesinin gerisinde Marksizm'in yanlış uygulanması yatmaktadır. Rusya'da Marksizm'in baskıcı idaresi olan Stalinizm çökmüştür. Uygulamadaki hatalar bu sistemin bütünüyle yanlış olduğunu göstermez. Ona göre sosyalizm hayatın tümünü kuşatamamıştır (Tanyol, 1994: 22). Tanyol'a göre ideolojiler dinler gibi insan gerçekliğini bütün yönleriyle kuşatamazlar. İdeolojiler çoğunlukla onu uygulayanların niyetlerine göre biçimlenir. Bu da sosyalizmin bir ideoloji olarak istediği başarıyı elde edememesine yol açmıştır.

Tanyol'un sosyalizm hakkındaki düşüncelerini değerlendiresek onun sosyalizmi Doğulu (Asyatik) toplumlara özgü bir model olarak düşündüğü söylenebilir. 1950'lerde sanayileşme, kalkınmadan söz eden Tanyol'un 1960'lardan sonra sosyalizme kaymasını dönemin koşulları çerçevesinde yorumlamak gerekir.

Tanyol, sosyalizmi Doğu-Batı karşıtlığı temelinde ele almış, Batıda bir sınıf hareketine dayanan liberalizm ve onun karşısında oluşan proleter sınıfın bizde oluşmadığını ve bu nedenle bizde bu tür hareketlerin sosyal tabanı olmadığını ifade etmiştir. Esasında onun birçok sosyal/tarihsel analizi bu tür bir retoriğe dayanır. Bunu temellendirmek içinse tarihe yönelen Tanyol, Osmanlı idaresini özel mülkiyetin oluşmadığı ve devletin toprağı ve rantı kontrol ettiği bir sistem olarak yorumlar. Tanzimat'la birlikte başlayan özel mülkiyet, ilk iktisadi teşebbüsler, cılız da olsa ortaya çıkan küçük burjuvaziye veya köylerdeki eşrafi yok sayan Tanyol, Osmanlı iktisadi yapısının devamı olarak yeni kurulan Türk devletinin de halkçılık teması ile aynı ilkeleri sürdürdüğünü belirtir. Halkçılık, devletçilik ve devrimcilik diye tanımladığı Cumhuriyet idaresini bir tür yerli sosyalizm denemesi olarak görmüştür.

İslam toplumlarında sosyalizme karşı yükselen dinsizlik iddialarını ise Marks'ın yanlış yorumlandığı tezi ile örtmeye çalışan Tanyol, İslami bazı kavramları da kullanarak bir İslam sosyalizmi yaratmaya çalışmıştır. Yaratmaya çalıştığı ülkü bir tür komün cemaatleridir. Tarikatlardaki paylaşma, eşitlik ideallerini ele alarak bunu bir komün toplumu olarak yorumlamıştır. Tıpkı Şeriatı gibi yaptığı bazı analogik çıkarımlarla İslam ile sosyalizm arasında ortak noktalar bulmaya çalışmıştır. Daha da ileri giderek Şeriat'ın Ebu Zer modelinin benzerleri olarak yamalı Hırkalı Hz. Ömer ve Hz. Ali portreleri çizmiştir. Türkiyede sosyalizmi kuracak olanların "sosyalist evliyalara" olacağını söyleyerek de anakronizmini bir adım daha ileri taşımıştır.

Tanyol'un esas amacı "İnsanın insanı sömürüsü"ne dayalı olduğunu düşündüğü sınıflı toplum, burjuva devleti, liberal girişim gibi eşitsizliğe dayalı sosyoekonomik düzenlere bir alternatif geliştirmektir. Bunu yapmaya çalışırken de yerli bir sosyalizm geliştirmeye çalışmış, Türk toplumunda dine karşı bir sosyalizmin taban

bulmasının zor olduğunu düşündüğü için de dinsel motivasyonlarla mecedilmiş bir Türk tip sosyalizm inşa etmeye çalışmıştır.

3.2.3. Demokrasi

Tanyol demokrasiden ne anladığını çeşitli yazılarında dile getirmiştir. Ona göre demokrasi “halkın halk için, halk tarafından yönetilmesidir.” (Tanyol, 13 Nisan 1962: 2). Başka bir yazısında ise demokrasiyi kanunların herhangi bir sınıf, zümre, kişi çıkarlarının üzerinde hazırlanması ve uygulanması olarak tanımlamıştır (Tanyol, Ocak 1994: 4). Demokrasi ona göre düşünce özgürlüğü demektir. Demokrasi bir amaç değil bireyin özgürlüğünü koruyan bir araçtır (Tanyol, 1970: 252). Ona göre bir ülkede demokrasinin varlığını gösteren başında basın özgürlüğüdür. Demokrasi en geniş anlamıyla siyasi hürriyettir (Tanyol, 5 Ekim 1951: 2). Demokrasinin erkler arasında bir denge rejimi olduğunu da vurgulayan Tanyol’a göre bu denge bozulursa demokrasi işlemez hale gelecektir (Tanyol, 15 Eylül 1950: 2).

Tanyol, “Bu da İkinci Cumhuriyet” başlıklı yazısında demokrasiyi bireyin kendine, topluma ve devlete karşı sorumlu olarak tanımlar. Uygur bir insanda olması gereken bu nitelikler demokrasinin de temelini oluşturur. (Tanyol, 1994: 10). Tanyol, “Batı Demokrasileri ve Biz” başlıklı yazısında ise demokrasinin Batı Avrupa’da gelişim sürecini ele almıştır (Tanyol, 15 Haziran 1962: 2). Ona göre Batı Avrupa’da önce düşüncede bir laikleşme eğilimi başlamıştır. Bunu başlatan isim Descartes’tır. Bunu siyasal ve sosyal hayatın yeniden düzenlenmesi takip etmiştir. Aristokrasinin ve kilisenin geriye itilmesi ile genel eşitlik ilkesi hayata geçmiştir. Burjuvazi bireysel girişim özgürlüğünü merkeze alarak kendi egemenliğinde bir düzenin kurulmasını sağlamıştır. Toprak mülkiyetine dayanan feodal rejimin çözülmesi ile üretime burjuvazi egemen olmuş ve eski siyasal düzeni işçi ve köylünün desteğini alarak yıkmıştır. Burjuvazi kazanmış, işçi ve köylü sınıfı kaybetmiştir. İşçi sınıfı ağır sömürü koşulları altında

kendi sınıf bilincine ulaşarak bazı demokratik haklar talep etmiştir. Böylece genel oy ilkesi gibi bazı düzenlemeler yapmıştır.

Tanyol, “Zengin ve Fakir” başlıklı yazısında da Batı demokrasilerinin başlıca iki toplumsal sınıfa dayandığını belirtmiştir. Burjuvazi ve proleter (Tanyol, 29 Haziran 1962: 2). Batı demokrasilerinin bir ucunda serbest girişim ve mülkiyet güvencesini talep eden burjuvazi ve liberal partiler, öbür yanında ise sosyal eşitliği vurgulayan sosyalist partiler yer almıştır. Tanyol, “Demokraside İki Yön” başlıklı makalesinde de Proudhon gibi anarşistlerin devletin burjuvazinin eline geçmesi sonucu, mülkiyet düzeni ve devletin yıkılmasını talep ettiklerini, bunun duygusal bir tepki olduğunu belirtmiştir (Tanyol, 22 Haziran 1962: 2). Marks ise Locke’un insanın ayırt edici özünü “emek” olarak belirlemesinden yola çıkarak emeğin ekonomi politikasını yapmış ve bu sömürü sürecini matematiksel olarak ispatlamıştır. Marks’ın “devletsiz toplum” hayalini ütopyik gören Tanyol, Marks’ın çözümü işçi sınıfı devleti ele geçirmesinde gördüğünü belirtmiştir. Yani burjuva demokrasilerinin karşısına Marks, proleter devrimini koymuştur. Böylece emeğe dayalı yeni bir yönetim biçimi inşa edilecektir.

Tanyol, Batıda demokrasinin belirli sosyal sınıf mücadelesinin bir yansıması yani alt yapıda yaşanan sınıf çatışmasının bir sonucu olduğunu belirttikten sonra bizde bu tür sosyal sınıf rekabetinin yaşanmadığını ve bu yüzden bizdeki çatışma ve demokrasi mücadelesinin bir üst yapı veya aydın sınıf mücadelesinin ötesine geçmediğini belirtmiştir (Tanyol, 1970: 263). Batıda siyasi partiler belirli bir sınıf bilinci veya sınıf çıkarlarını temsil ettiği halde bizde siyasi partiler belirli bir sınıfa dayanmadığından halk bu siyasi partiler arasındaki farkları anlayamamıştır. Bunlar sosyal tabana dayanan partiler olmak yerine belirli kişisel çıkarları temsil etmiştir. Tanyol’a göre bizde Batılı anlamda ne bir burjuvazi ne de bir proleter sınıfı olmuştur. Bu nedenle siyasal mücadeleler de belirli bir sınıf kavgasını temsil etmekten uzak kalmıştır. Yani Batıda belirli bir siyasal/sosyal gelişmenin

ürünü olan, bir sınıf kavgasının dengede durmasını sağlayan ve özgürlükleri teminat altına alan demokrasi bizde dayanması gerekli olan sosyal sınıflar olmadığı için üst yapıda belirli kişisel çıkar çatışmasının ötesine geçememiştir. Biz de asıl amaç devleti ayakta tutmak, devleti kurtarmak olmuştur. Bu nedenle bizim demokrasimizin en önemli çabası devleti yaşatmaktır.

Tanyol'un bu yazıları 1960 ve 70'li yıllarda kaleme aldığı unutulmamalıdır. Türkiye'nin 1950'lerden sonra özellikle Marshall yardımları ile başlayan sanayileşme/kentleşme süreci henüz nüve halindedir. Henüz güçlü bir işçi sınıfı oluşmamıştır. Esnaf, küçük memurlar, zanaatkar, küçük burjuva gibi sınıfların kentlerde çoğunluğu oluşturduğu bu dönemde başlayan işçi hareketleri gerçek bir işçi sınıfına dayanmadığı için bizdeki demokrasi veya siyasi partiler popülizme yaklaşmış, halk da kendi sınıf çıkarları yerine bu popülizme kurban olmuştur.

Tanyol, 1950'li yıllarda demokrasi konusunda daha müsamahakâr bir tutum izlerken, 1960 deneyiminin yarattığı sarsıntı sonucu daha sert eleştiriler yapmaya başlamıştır. 1955 yılında demokrasinin yerleşmesinin iktidar kadar muhalefetin de görevi olduğunu belirtmiştir (Tanyol, 14 Temmuz 1955: 2). 1956 yılında ise iktidar ve muhalefete seslenerek, demokrasinin iktidarla muhalefet arasında sağlanması beklenen konsensüse dayandığını söylemiştir (Tanyol, 12 Aralık 1956: 2). 1950'lerin sonuna doğru iktidarla muhalefet arasında artış gösteren rekabet, karşılıklı suçlamalar siyasal gerilimi arttırmıştır. Bu süreç askerinin siyasete ilk müdahalesi olan 27 Mayıs askeri darbesi ile sonuçlanmış, Başbakan Menderes ve iki bakanın idam edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu yara bugün de demokrasimiz açısından kara bir leke olarak durmaktadır.

Tanyol 27 Mayıs sonrasında siyasi partiler eleştirilerinin dozunu arttırmıştır. Ona göre Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini engelleyen en büyük etken, siyasi partilerdir. Siyasi partiler kendi hizip, zümre çıkarlarının ötesinde geçip, demokrasiyi taba-

na yaymaya çalışmadıkları için, demokrasi tahrip olmuş ve asker siyasal sisteme müdahale etmek zorunda kalmıştır (Tanyol, 13 Nisan 1962: 2). Tanyol'a göre siyasi partiler, halk egemenliği önündeki en büyük engeldir. Tanyol, 1970'li yıllarda da çok partili siyasete yönelik eleştirilerini sürdürmüştür. Ona göre çok partili siyaset bizim sosyal bünyemize uygun değildir (Tanyol, 1970: 22-23).

Tanyol, 1970'li yıllarda “sömürge demokrasileri” kavramını kullanmıştır. Ona göre liberal demokrasi ile sömürge demokrasisi birbirinden farklıdır (Tanyol, 28 Mart 1970: 22). Batıda demokrasi, özgürlük gibi fikirler belirli bir sosyal gelişime ve sınıf çıkarlarına dayanır. Oysa Batı dışı toplumlarda bu kavramların ortaya çıkmasını sağlayan bir sosyal gelişim süreci yaşanmamıştır. Bu yüzden de bu kavramları Batılı ülkeler sömürme amacıyla suiistimal ederler. Ona göre “hürriyet ve demokrasi Türkiye gibi devlet bilinci yüksek ülkelerde silahsız işgalin bir aracıdır.” (Tanyol, 1966c: 16).

Tanyol'un eleştirileri sadece siyasi partilerle sınırlı kalmamış, aydınları da bilinçli veya bilinçsiz bu sömürge demokrasilerini bir ayağı olmakla suçlamıştır. Tanyol'un eleştirilerinden “sosyal demokratlar” da nasibini almıştır. Ona göre sosyal demokrat partiler işçi sınıfının uyanmasını ve sınıf çıkarlarına dayalı bir siyasal devrime yönelmelerini engellemek için kurulmuş partilerdir (Tanyol, 1970: 264).

1980 sonrası Özal'la başlayan liberalleşme sürecini Tanyol, devletin çözülmesi olarak görmüş ve iktidara ağır suçlamalarda bulunmuştur. Tanyol 1984 yılında yazdığı bir yazıda halkın politize olmasının nedenini siyasi partilere yüklemiştir. Ayrıca demokrasinin hiçbir zaman “çalma özgürlüğü” olmadığını, iktidara gelen partilerin hırsızlığı kamusal hale getirdiğini belirtmiştir (Tanyol, Ekim 1984: 72-80).

Tanyol demokrasi, siyasi partiler ve aydınlara yönelik eleştirilerini sıraladıktan sonra kendi görüşünü dile getirmiştir. Ona göre bunun adı “halk iktidarı”dır. Hoca Kadri Efendi'nin parla-

mentosunda dile getirmiş olduğu görüşlere paralel olarak halk iktidarı halkın ihtiyaçlarını karşılayan, halkı takip eden ve ona hizmette bulunan bir siyasal düzendir (Tanyol, 25 Mayıs 1962: 2). Yani Tanyol'a göre bu halk iktidarı yarı sosyalist yarı Asyatik eklektik bir sentezdir. Devletin üstün iradesine dayanan, tek bir partinin olduğu, siyasi çatışma ve gerilimlerden uzak bir rejimdir. Böyle bir rejimde devletin halk üzerindeki aşırı gücünün nasıl önleneceği, bireysel özgürlüklerin devletin baskısından nasıl korunacağı gibi konularda bir açıklama yapmaktan uzak duran Tanyol, halk adına karar veren ve halkın ihtiyaçlarını kendisi tespit edip bununla iktifa etmesi gerektiğini savunan bir siyasal sistem önerir.

4. TANYOL'A GÖRE DİN, AHLAK VE LAİKLİK

Tanyol, dinin sosyal hayatta oynadığı rol, dinin doğru anlaşılması, din ve laiklik, din ve ahlak üzerine çalışmalar yapmıştır. O, Marksist bir dünya görüşüne bağlı kalmasına rağmen 19. Yüzyıl materyalizminin izinden gitmemiş, dinin sosyal, siyasal hayatta oynadığı rolün önemi üzerinde durmuştur. Marks'ın Feurbach etkisi altındayken söylemiş olduğu, “Din, kitlelerin afyonudur.” sözünün yanlışlığını vurgulamıştır. Tanyol, din hakkındaki görüşleri ile Marks'tan çok Durkheim ve Weber çizgisine yakındır. Dini, sosyal bir fenomen olarak ele almış ve özellikle devlet yapısı, ahlak sistemi ve bireysel deneyimler üzerindeki etkilerini incelemiştir.

Tanyol'a göre din; “İnsanların hareketlerini günah-sevap prensibine göre değerlendirir. İyi hareketleri mükafatlandırır, kötü hareketleri cezalandırır. İyi hareket eden, Allah'ın emirlerini dünyada yerine getiren cennete gider. Kötü hareketler için ise cehennem vardır. Kullarına peygamberler vasıtasıyla emirlerini bildirir.” (Tanyol, 1970: 99). Tanyol'un bu tanımı dinin daha çok mistik ve metafizik yönü üzerine yapılan bir değerlendirmedir. Din, dünyevi hayatın dışında ayrı bir öte dünya anlayışı vaaz ederek, insan eylemlerine yön verme amacındadır. Ona göre din, “söz değil özdür. İman, insanı yüksek bir ahlaki vafsa ulaştırma-ya çalışır.” (Tanyol, 16 Kasım 1951: 2).

Tanyol, dinin sosyal hayattan dışlanması ve dinin bir Orta Çağ kurumu olarak yok sayılmasını hatalı bulur. Bunun nedeni 18. Yüzyıl Aydınlanma düşüncesidir. Aydınlanma dinin (kilisenin) yerine akli ikame etmeye, rasyonel bir toplum kurmaya çalışmıştır. Fakat bütün bu çabalar başarısız olmuştur. Sovyetler Birliği dini geri bir kurum olarak görmüş, dinsiz bir toplum inşa etmeye çalışmıştır. Fakat bu çaba da başarılı olamamıştır (Tanyol, 1994: 239).

Tanyol'a göre geçmişten bugüne sürekli var olan bir kurum olan dinlerde bazen Tanrı fikri bazen olağanüstülük bazen de tanrısızlık egemen olmuştur. Bu farklılıklara rağmen her dinde var olan ortak esaslar şunlardır:

1. *Her dinde bir inanç sistemi vardır.*
2. *Her dinin kendine özgü bir ibadeti ve töreni vardır. Törensiz din olmaz.*
3. *Her dinin kutsal bir yeri, tapınağı vardır* (Tanyol, 1994: 33).

Tanyol'a göre dini inançlar rasyonel insan eylemleri dışında, mistik ve irrasyonel bir yapıya sahiptir. İnanıcı akılla temellendirmek, ona rasyonel bir zemin bulmaya çalışmak boşunadır. O, insanların hislerine hitap eder. *“Toplum düşünmez ki akli olsun. Toplum sadece inanır. İnanç alanında ise aklın yeri yoktur. İnanç alanına ait değerleri akıl kontrol edemez. Çünkü akıl inancı yıkar.”* (Tanyol, 1194: 30). Aynı düşüncüyü bir başka yazısında da dile getirir: *“Dinler manevi ihtiyaca cevap verirler. İnanç alanına hitap ederler. Din, aklın sınırları dışında kalır. Aklın çözebileceği sorunlar için ne bir dine ne bir peygambere ve ne de bir Tanrıya ihtiyaç yoktur.”* (Tanyol, Kasım 1993: 5).

Tanyol bu görüşleri ile dinin, insanın yanıtını bulamadığı, çaresiz kaldığı soruların bir yanıtı olarak görmüştür. Din, mistik ve metafizik bir deneyim, insanın ölüm gibi yanıtını bulamadığı sorulara verilen bir yanıtlar sistemidir. Tanyol, dini rasyonel bir yanıt arayışı, var olan duruma yönelik bir kavrayış olarak değil daha ziyade mistik bir kaçış olarak görmektedir.

Tanyol yaptığı bu din tanımını sosyal bir analiz için de kullanır. Ona göre geleneğimizde iki tür dini yaşam var olmuştur. Birisi resmi İslam, diğeri ise halk İslam'ı. Resmi dini temsil eden medresedir. Halk İslam'ını ise tekke temsil eder. İkisinin de kendine özgü bir geleneği ve ritüelleri vardır. Medresenin temsil ettiği resmi İslam, "dini dondurmuş" ve katılaştırmıştır. Halk İslam'ı ise zaman içinde halkın marifet duygusu ile zenginleşmiştir (Tanyol, 6 Nisan 1962: 2). Ona göre devletle çatışan medrese olmuş, tekke ise devlete sadık kalmıştır.

Tanyol'un bu yorumu tarihsel gerçeklerle tam olarak örtüşmez. Medrese kendi kurumsallaşmış yapısıyla çoğu kez devletin dizaynında önemli görevler almıştır. Heteredoks İslam yorumları ise gerek Osmanlı gerekse Anadolu Selçuklu devleti idaresinde heretik ayaklanmanın sebebi olmuştur. Baba İshak, Şeyh Bedrettin, Kalender Şah, Şah İsmail gibi ağırlığını Türkmenlerin oluşturduğu ayaklanmalar çoğu kez heteredoks İslam yorumuna dayanmıştır. Medresenin onaylamadığı bu isyanlar, devleti uzun süre meşgul etmiştir.

Tekke kurumu, tarikatlar da Türk İslam geleneğinde her zaman seçkin bir yere sahip olmuştur. Genellikle devlete bağlı (Nakşi, Kadiri, Mevlevi) tarikatlar desteklenmiş ve devletin manevi harcını karmaları sağlanmıştır. Yani yapılan bu resmi İslam ve halk İslam'ı ayrımı tarihte var olmuş olmakla beraber ne ikisi arasında çok keskin ayrımlar olmuş ve ne de bunlar birbirleri ile çatışmaya girmiştir. Bu iki kurumda devletin ebed müddet anlayışını desteklemiştir.

4.1.Din ve Büyü

Dinle büyü arasındaki ilişkiyi farklı biçimlerde ele alan sosyolojik ve antropolojik yaklaşımlar olmuştur. Kösemihal'e göre bu yaklaşımlar şunlardır:

1. Büyünün dinden çıktığını savunanlar (Loisy, Allier, Durkheim, Huvelin gibi.)

2. Dinin büyüden çıktığını savunanlar (İngiliz antropoloji okulu özellikle Frazer gibi.)
3. Büyü ve dinin ortak bir kökenden geldiğini savunanlar (Mauss – Hubert, Levy Bruhl gibi.)
4. Din ve büyüün birbirine indirgenmesi mümkün olmayan iki karşıt şey olduğunu savunanlar (Özellikle George Gurwitch gibi.) (Köseihal, 1989: 272).

Durkheim'e göre büyü ve dinin ortak bir kökeni vardır. Kut-sallık hem din hem de büyüünün ortak kökenidir. Totemin genelleştirilerek "mana"ya dönüşmesi ile beraber büyü ve din doğmuştur. Ona göre dinin bir cemaati varken, büyüünün yoktur. Bir başka fark ise dinin hükümlerinin çiğnenmesi toplumsal bir tepkiye neden olurken büyüünün yasaklarının çiğnenmesi günaha neden olmaz (Köseihal, 1989: 282).

Tanyol sosyolojik incelemelerinde dinle büyüünün iki ayrı olgu olduğunu savunmuştur. Tanyol, dinle büyü arasındaki farkları şöyle sıralar:

1. *Din büyüye düşmandır, onu reddeder, büyü de dine karşıdır.*
2. *Büyücünün hareketlerinde dine aykırı taraflar vardır.*
3. *Büyücü ile müşterisi arasındaki bağlar gevşektir. Müşterilerin kendi aralarında birlik ve beraberlik yoktur.*
4. *Dinin temel kurumlarından biri tapınağıdır. Fakat büyüünün bir tapınağa ihtiyacı yoktur (Tanyol, 1994: 40).*

Tanyol'a göre İslamiyet büyüü kesin bir biçimde reddetmiştir. Çünkü İslam'ın doğduğu Arap topraklarında şair söylemek ve büyü sık sık başvuru olan şeylerdi. Büyücü ve kahinler gelecekte haberler verirdi. İslam'ın mesajının da bir büyücü sözü olduğu iddia edilmişti. İslam vahyin mesajının büyü ve şair sözü ile karışmasını engellemek için Kuran'ın bir büyüünün ve şairin sözü olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca İslam peygamberi gelecekte de haber vermemiştir. Oysa kahinler sık sık bunu yaparlardı.

Tanyol, İslamiyet'in büyüye karşı olan tepkisinin gerisinde vahiy ile büyüünün birbirine karışması endişesinin yattığını savunur. Ona göre Araplar arasında melek, cin gibi varlıklara inanç yaygındı. İslam vahyini getiren melek olan Cebrail de bir melekti. İslam'ın mesajının büyüye karışma ihtimaline karşı İslam büyü konusunda katı yasaklar getirmiştir (Tanyol, 1994: 43-44).

Tanyol bu noktada Türklerin eski inancı olan Şamanizm'i konu edinir. Kökeninde büyü olduğunu iddia ettiği Şamanizm'e göre yeryüzü üç bölüme ayrılmıştır. Gök, yer ve yer altı. Yunan mitolojisindeki Tanrıların her biri bir doğa olayını temsil eder. Şamanizm'de ise tanrılarla insanlar arasındaki ilişkiyi büyü temsil eder. Şaman, doğa üstü güçlere hükmeder, gelecekte haber verir, insanların kaderini değiştirebilir (Tanyol, 1989: 56).

Tanyol'a göre Şamanizm evreni canlı bir varlık olarak görür. Toprak, dağ, taş ata ruhları ile doludur. Bunlara "Yersu" adı verilmiştir. Hepsinin ortak özelliği büyüye dayanan evren kurmalarıdır. Şamanizm'in soyut değil somut, ölü değil canlı bir evren anlayışı vardır.

Tanyol Türklerin eski inancı olan Şamanizm'in Türklerin İslamlaşması sonrasında da büsbütün ortadan kalkmadığını ve İslamiyet içerisinde yaşamaya devam ettiğini savunur. Ona göre iki din karşı karşıya geldiğinde olan şudur. Ya yeni din, eski dini inancı reddeder. İkinci olarak yeni din, eski dini kabul eder ve ortak bir uzlaşmaya gidilir. Üçüncü yol ise eski dini inanç, yeni din içerisinde kimlik değiştirerek yaşamaya devam eder (Tanyol, 1994: 42).

Tanyol'a göre Türkler Müslüman olduktan sonra eski inançlarını tamamen reddetmemişlerdir. Eski inanca ait bazı unsurlar İslam içerisinde yaşamayı sürdürmüştür. Ona göre Türklerin eski inancında önemli bir figür olan Şamanlar, İslam içerisinde Baba, Şeyh, Ata, Pir gibi kılıklara bürünmüştür. Şamanların kutsal sayılan mezarları olan "Yersu"lar "Yatır" olmuştur.

“Görülüyor ki Türk boylarının bilgesi Korkut Ata Müslüman kılığına girmiş bir Şamandır. Bu dönemlerde ordu, evliyalar, yatırlar, ermişler, Oğuz boylarıyla birlikte Horasan’dan Diyarı Rum’a akın etmektedir. Dünyada bir eşi görülmemiş, büyük olaylara gebe Anadolu, Orta Asya’da toprağın sahibi ve ruhu olan yersular Anadolu’nun dağlarını, ormanlarını, sularını kaynaklarını bekleyen bir yatıra dönüşür. Veli ve derviş kılığına girmiş Orta Asya Şamanları Anadolu’nun şehirlerinde, köylerinde ne kadar Hıristiyan evliya varsa hepsini bir bir Müslüman’a çevirdiler. Ne emir Kuteybe’nin orduları, bir ülkeyi böyle sessiz sedasız ele geçirip vatan yapmak mucizesine erişebilmişlerdi. Türkler nereye gittiyse Orta Asya Şamanlarının Müslümanlığa kattığı maya tuttu.” (Tanyol, 1994: 60-61).

Tanyol’a göre Türklerin ata inancı olan Şamanizm, eski Arap inancı ile benzerlik taşır. Şaman tıpkı Araplardaki kahinler gibi gelecekte haber verir, büyülü sözler dile getirir, insanların kararlarını etkiler. Ona göre Arap toplumundaki şair ve kahinler Türk toplumunda Şaman’dı ve Türkler Müslüman olduktan sonra bütünüyle bu eski inançlarına sırt çevirmediler. Eski inanç Türk İslam’ı içerisinde derviş kılığında yaşamayı sürdürdü. Şamanizm toprağı, taşı, dağları, nehirleri kutsal saymış ve Türklerin devlet felsefesini etkilemiştir. Vatanın ve toprağın kutsallığı kavramı gerisinde animist Şamanizm’in izleri vardır.

Tanyol buradan Türk İslam’ına ulaşmaya çalışır. Ona göre her millet yeni bir dini inanca ihtida ederken, eski alışkanlıklarını yeni dini inancın içinde yaşatmayı sürdürür. Benzer biçimde Roma Hıristiyanlaşırken, Yunan ve Roma toplumuna özgü bazı ritüeller, dini inançlar Hıristiyanlığın içerisine sinmiştir. Örneğin resim, heykel, figür gibi Yunan ve Roma alışkanlıkları Hıristiyanlık içerisinde ikon, azizlere ait resimler kilise süslemeleri ile kendini göstermiştir. Hatta daha da ileri gidilerek Yunan

tanrılarında olan Zeus'un cisimleşmiş İsa olduğunu savunanlar olmuştur.

Buna benzer örneklerin sayısı çoğaltılabilir. Pagan Cermen ve Roma toplumları Hıristiyan olunca eski alışkanlıklarının bir kısmını yeni dine taşımışlardır. Tanyol'un buradan ulaşmak istediği bir Türk Müslümanlığıdır. Madem ki İslam töreyi bir dini kaynak olarak kabul etmiş ve her toplumun kendi milli yapısını sürdürmesine olanak tanımıştır. O zaman Türk İslam'ı da bizim için Arap İslam'ına karşı bir model olabilir.

Tanyol'a göre Abbasiler dönemi ile beraber Türkler, önemli devlet görevlerinde yer bulmaya başlamış, İslam'ın keskin kılıcı olmuştur. Onlar bir "Çöl dini" olan İslam'ı bir devlet sistemi haline getirmiştir. "Türkler çölden çıkan kasırgayı çöle inen nur halinde dünyaya yaydı." (Tanyol, 1994: 70). Ona göre Türkler İslam'ın Roma'sı olmuştur.

Tanyol Türk Müslümanlığının özünün şariat ve tarikat dengesine dayandığını savunmuştur. Bu denge Yavuz Sultan Selim dönemine kadar sürmüştür. Fatih Sultan Mehmet'in bir yanında Molla Gürani (medrese), öbür yanında ise Akşemsettin (tekke) yer alır. Bu ikisini destekleyen ise tekkenin el verdiği ordudur. Fetih ve gaza aşkı ile ordu ile tekke arasında bir denge vardır. Bu orduyu muştulayan Hacı Bektaşî ve Alevi dedelerdir (Tanyol, 1989: 84). Bu dengenin bozulması ile medresenin gücü artmış ve Türk İslam'ı katılaştırmış ve donmuştur.

Tanyol tekke ile medrese arasındaki dengenin bozulmasını Yavuz'un hilafeti bir silah olarak kullanıp Safevi yayılmacılığına karşı medreseyi desteklemesinde bulur. İkinci etken ise Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıdır. Yeniçeri Ocağı aslen Bektaşî olduğu için Türk İslam'ını temsil etmektedir. Bektaşî ve Alevi tekkeleri kısıtlanarak Arap tekkeleri desteklenmiştir (Tanyol, Ocak 1992: 20-21).

Tanyol, İran Şiiliği ile Alevilik arasında da ayrım yapmıştır. İran Şiiliğinin kökeninde eski İran dini olan Zerdüştlüğün etki-

leri vardır. Aleviliğin gerisinde ise Şamanizm yatar. Şiilik din+dindir. Alevilik ise büyü + dindir. Şiilikte laiklik mümkün değildir. Ama kökeninde büyü olan Alevilikte laiklik mümkündür (Tanyol, Temmuz 1991: 8).

Tanyol Türk İslam'ının özünü Bektaşî ve Alevî tarikatlarında görür. Bu tarikatlar Şaman inancının İslam içerisinde yaşayan kısımlarıdır. Ve özü itibariyle hem Türk devlet felsefesini hem de Türklerin dünya görüşünü yansıtır. Ona göre Sünnî tarikatlar ise Türklerin sosyal yapısına uygun değildir, onlar Arap İslam'ını yansıtır. Hoşgörü ve gönül zenginliğine dayalı Bektaşî ve Alevî tarikatlarına karşılık Sünnî tarikatlar katı ve dogmatiktir. Sünnî tarikatlar içerisinde Nakşibendiliğe yer veren Tanyol, Türkler Anadolu'ya geldiklerinde eğer Nakşibendilikle karşılaşmış olsalardı Müslüman olmayacaklarını iddia eder (Tanyol, 23 Ocak 1989)

Nakşibendiliğin kendini Hz. Ali'ye değil Hz. Ebubekir'e dayandığını ve Türk İslam'ı yerine Arap İslam'ını geçirmeye çalıştığını iddia eden Tanyol'a göre bu tarikat saray mensuplarının tarikatı olmuştur. Bu tarikatın düşünceleri ise şimdi İmam Hatip Okulları ve Kuran kurslarında etkilidir. Bunların amacı Türklerin öz inancı olan Alevilik ve Bektaşîlik yerine Arap İslam'ını ihdas etmektir.

“Alevilik Arap milliyetçiliğine dayanan Emevî İslam anlayışının karşısında olan herkesin ortak mezhebi olmuştur. Türk bölgelerinde ve Anadolu'da Şamanizm ile karışarak Türklerin ve bazı Kürt aşiretlerinin ortak mezhebi haline gelmiştir. Bütün Türkmen oymakları İslamiyet'i Alevî mezhebinin manevî tabanı oluşturan tarikatlar aracılığıyla kabul ettiler. Sünnî şeriatında hukuk ön planda iken, Alevî şeriatında ahlak ön plandadır. Sünnî şeriatında ahlak mükefat ve mücazat esasına dayanırken, ahlak muhabbet (sevgi) esasına dayanır. Alevî şeriatı şu üç öğütte özetlenebilir: “Eline, beline, diline sahip ol.” (Tanyol, Ocak 1995: 5-6).

Tanyol'a göre Türk tarikatları sevgi ve muhabbet esasına dayanır. Katı ve dogmatik değildir. Oysa Arap tarikatları hukuka dayandığı için katı ve serttir. Türk Müslümanlığının kurucusu olan Türk evliyalari hem bir Şaman hem de bir din adamıdır. Onlar doğaya hükmeder, dağlar, taşlar ve çiçeklerle konuşur. Türk İslam'ı emretmeyip çağırır, insanların gönlüne hitap eder (Tanyol, Temmuz 1991: 8).

Tanyol'a göre özü gereği laik bir yaşama uygun olan Anadolu inancının dışlanması, Sünni tarikatların Bektaşî ve Aleviliğın yerini alması ile Türk İslam'ı ağır yara almış ve Arap İslam'ının bir parçası haline gelmiştir. Bu İslam anlayışı devlet kademelelerine sızmıştır. Sünni tarikatlar özü gereği böyle bir laikleşmeye uygun değildir. Bu nedenle de laikliğin önündeki en büyük engel bu Sünni tarikatlardır.

Tanyol Alevilik ve Bektaşîlik gibi tarikatların Osmanlı Devleti yanında olduğunu söylerken bile tarihi gerçeklere aykırı bazı görüşlere dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'ne karşı çıkan dini motivasyonlu ayaklanmaların çoğunda Türkmenlerin evliya ve Şaman kılığında yarı dini yarı büyü içeren etkileri olmuştur. Kalender Çelebi, Şeyh Bedrettin, Şahkulu, Babai gibi ayaklanmaların çoğu Alevi ve Bektaşî kökenlidir. Bu tarikatların zaman zaman İran güdümüne girerek Osmanlı Devleti aleyhine çalıştığı da bir sır değildir. Nakşibendilik, Kadirilik gibi tarikatlar devlet kademelerinde kendilerine yer bulmuşlar ve devletin varlığı ve bütünlüğünü desteklemişlerdir. Ayrıca Türk İslam'ı, Arap, İran İslam'ı gibi bazı ayrımlar kısmen haklı bile olsa, bu İslam anlayışları özünde dinin temel kaynakları ile karşılaştırılabilir. Açık ki Alevi ve Bektaşî yorumları içerisinde heteredoks pek çok unsur vardır. Tanyol da bunu kabul etmektedir. Bu tür yorumların kendisi din gibi algılanırsa o zaman tamamen hurafeye dayalı bir dini anlayışa teslim olunmuş olur. İslam tarihi boyunca kendini peygamber, mehdi ilan eden pek çok Alevi ve Bektaşî dedesi olmuştur.

Tanyol Türk Müslümanlığının özlerini başka bir yazısında şöyle dile getirmiştir:

“Türk milletinin anladığı ve uyguladığı Müslümanlık ve şeriat bize özgü bir birikimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Türk Müslümanlığı “hoşgörü” esasına dayanır. Türkler Şer’i hukukun ceza hukukunun bazı açık hükümlerine rağmen, bazı cezaları uygulamamıştır. Bizim Müslümanlığımız ibadetleri de ayırmış, kendisine göre önem sırasına koymuştur. Namaz da oruç da farz iken namazı sadece cumaya has kılmış fakat oruç yemeği hoş görmemiştir. Domuz eti yemek, şarap içmek de haram iken domuz eti yememiş ama şarap içmiştir. Türk Müslümanlığı mezhepler üstü, temeli sevgi ve hoşgörüye dayanan bir Müslümanlıktır.” (Tanyol, 1994: 92).

Tanyol’un istediği İslam daha çok ahlaki ritüelleri olan, sosyal hayata müdahale etmeyen, laik bir dindir. Sünni tarikatları buna uygun görmeyen Tanyol, bunun yerine Türk İslam’ı adı altında Alevi ve Bektaşî İslam’ını dile getirir. Çocukluğunda özlemini duyduğu dini inanca ilişkin bazı anılarını paylaşır:

“Her yıl İslam dünyasının kutsal ayı olan Ramazan saf ve temiz müminlerin dualarıyla sona ere. Onun her gelişi beni çocukluğuma gömülü bir Ramazan hatırasına sürükler... Mevsim bahardı. Çağla yüklü ağaçlarla kırlangıçların Ramazan’ı müjdeleyen sesleri birden dünyamı doldurmuştu. Sanki mevsime egemen olan manevi bir hava minarelerden akşamın alacakaranlığında dağılıyordu... Hiç unutmam, bütün yaşıtılarım gibi ben de ilk günü oruç tutmuş ve büyükbabamla akşam namazını kılmak için camiye gitmiştim. Cami akşamın camlara yansıyan sarı aydınlığı içinde ve ben bir nur denizinde yüzüyordum. Tatlı bir Kuran sesi, sanki bu nur denizini dalgalandırıyor. İçimden ağlamak geldi... Hayatımın daha sonraki dönemlerinde Ramazanlarda birçok defa camiye gittim, vaizler dinledim

ve her zaman bana ilk din hayatının mutluluğunu hissettiren çocukluğumdaki saf Ramazan'ı aradım... (Tanyol, 1994: 251-252).

Tanyol çocukluğunda yaşadığı yarı dini ve mistik deneyimi hayatının süren kısımlarında yaşamadığını belirtmekte ve bunun nedenini ise din adına ortaya atılan yorum ve anlayışlarda bulmaktadır. Elbette çocuklu dönemi dini deneyimlerinin insan yaşamında yeri özeldir. Fakat bu dini deneyimleri tekrar yaşayamamasını Sünni tarikatların “dogmatik” yapısına dayandırması çok da rasyonel bir tutum değildir. Tanyol benzer bir deneyimini “Hacileykeler” isimli bir yazısında dile getirir.

“Ramazan bitti, bayram sona erdi. İçimde çok acayip bir tortu kaldı. Çocukluğumdaki Ramazanları ve bayramları düşündüm. Hep hatırlarım... Mevsim bahardı. Kırlangıçlar sıcaklığı kanatlarında getirmişlerdi. Hacileykeler minarelerin tepesine tünemişti. Sanki kanatlarında Ramazan'ı uzak ve sıcak bir ülkeden taşımışlardı. Leyleklere hep hacileykeler denir bizim memlekette... Güneyden, hacıların döndüğü ülkeden gelirlerdi. Uzun gagaları sanki ateşlendi, bastıkları yerlere sanki bir kutsallık sinerdi. Onların bildiğini bilmek, onların gittiği ülkeleri görmek, içimde ulaşılması güç bir özlem yaratırdı. Hacileykelerin sesinde bir uzaklık ve çöl sıcaklığı bulurdum... Hacileykeler, minarelerin tepesindeki yuvalarında itikafa çekilmiş bir dervişi andırırdı... Onlar benim din öğretmenlerimdi... Ve sonra insanoğullarından dini öğrendim. “Tanrını cenneti ve cehennemi var.” dediler. Önüme günah listesini koydular. Kıldan ince, kılıçtan keskin sırat köprüsünden bahsettiler. Bütün bu anlatılanlar benden çocuk hayalime sinmiş olan Tanrı kavramını alıp götürdü.” (Tanyol, 1 Mart 1963: 2).

4.2. Türkçe Ezan ve Türkçe İbadet

Tanyol'un Türk İslam'ı sonrasında ele aldığı konulardan biri de ezanın Türkçe okunması ve Türkçe ibadet edilmesi konusudur. Ona göre Atatürk, devrimleri gerçekleştirirken dine müdahale etmekten kaçınmıştır. Bunun tek istisnası ise ezanın Türkçe okutulması olmuştur (Tanyol, 11 Ekim 1958: 2). Ezanın nasıl okunması gerektiğın Diyanet İşleri Başkanlığı'nın karar verebileceğı bir konu iken, devletin bir yetki aşımı ile bu konuya müdahil olması, halkta hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu yasağı kaldıran Demokrat Parti olmuştur. Tanyol'a göre ezanın Türkçe okunması veya Türkçe ibadet dinen de yanlış değildi fakat bu konuya devletin karar verici olarak müdahalesi yanlıştı. Demokrat Parti dini politikaya alet ederek bu yasağı kaldırmış, irtica çevreleri ise bunu dine yönelik müdahalelerin son bulduğuşeklinde yorumlamıştır.

Tanyol, ezanın Türkçe okutulmasının gerekçelerini ise şöyle sıralamıştır:

- a) *“Ezanın Türkçe okunması şer'an caizdi.*
- b) *Memlekette dil devrimi yapılyordu. Türk çocuklarına Tanrıyı kendi ana dillerinde duymaları, inanç ve dini heyecanı samimileştirmelerine yarayacak, riyakar din adamlarını ortadan kaldıracak, dini gönüllere işleyen samimi bir din haline getirecekti.*
- c) *Arap harfleri terk edilmişti. Türkçe seslere dayalı yeni bir alfabe kullanılmaktaydı. Böylece Türkçe özgürlüğüne kavuşmuş oldu. Millet kutsal kitabını kendi ana dilinde öğrenmek istiyordu. Bu da ancak kabul edilen Latin alfabesi ile mümkün olabilirdi.”* (Tanyol, 11 Ekim 1958: 2).

Tanyol daha sonra konunun dini boyutuna müdahil olmuş – kendi alanı olmasa da – mezheplerin Arapça dışında ibadet konusunda farklı düşünceleri olduğunu belirtmiştir. Ona göre Şafi mezhebi Kuran'ın tercümesinin Kuran olarak kabul edilemeyeceğini, mananın aynı zamanda lafızda saklı olduğunu söylemiştir. Hanefi mezhebine göre ise Kuran'ın tercümesi de Kuran'dır ve

bununla ibadet edilebilir. Türkiye'nin çoğunluğu Hanefi mezhebine tabi olduğu için Türkçe ibadet edilmesi mümkündü. Diyanet bu konuda bir fetva yayınlasaydı, sorun çözülebilirdi. Çünkü Şeri açıdan Türkçe ibadetin önünde bir engel yoktu. Diyanet sessiz kalarak irticaya prim vermiştir (Tanyol, 20 Ekim 1958).

Tanyol'a göre ibadetlerin Türkçe yapılmasına engel olmak, Türk çocuklarını, Türk milletini Kurandan uzaklaştırmak anlamına gelir. Herkes Arapça bilmek zorunda değildir. Samimi bir Müslüman Türk, Allah'a kendi ana dilinde ibadet edebilir. Arapça bilmeyi ibadetler için zorunlu kılmak halkı İslam'dan uzaklaştırır ve dinde bir ruhban sınıfı oluşmasına yol açar.

Tanyol, 1987 yılında kaleme aldığı "Ezan Türkçe mi okunmalı Arapça mı?" başlıklı yazısında düşüncelerini değiştirmiştir. Ezanın Türkçe okunmasının akla ve dine uygun olduğunu fakat dinin ruhuna uymadığını belirtir. Ona göre Türkler Müslüman olduktan sonra Arapçaya ilahi bir anlam yüklemiş, ibadetlerini Türkçe yapmayı veya ezanı Türkçe okumayı düşünmemiştir (Tanyol, 25 Ekim 1987: 7). Ona göre din salt akla dayanmaz. Din bir duygu ve his alemine dayanır. İslam, Kuran dışında bir mucizeye dayanmamıştır. Türkler Arapçaya olağanüstü anlam yüklemiş ve ibadetlerini böyle sürdürmüştür. Bu nedenle ezanı Türkçeleştirmeye çalışmak yanlıştır. Buna karşı çıkmak veya kızmak da yanlıştır. İngilizce şarkı dinleyen birine "Sen neden bunu Türkçe dinlemiyorsun" demek ne kadar saçma ise ezanı Arapça dinleyen, Arapça ibadet eden birine de "bunu neden Türkçe yapmıyorsun" demek bir o kadar saçmadır.

Tanyol, bazı eski sosyalistlerin ve bazı sözde aydınların dinin kendi alanına giren konularda hüküm vermelerini de yanlış bulur. Bu konudaki söylemler sadece irticayı meşrulaştırmaktadır. Din alanında ileri ve geri tartışması yapmak yanlıştır (Tanyol, 11 Ekim 1987). Minarelerden okunan ezanın gürültü kirliliğine neden olduğunu, müezzinlere ses eğitimi verilmesi ve merkezi bir ezan sisteminin kurulması gerektiğini de belirtmiştir.

4.3.Din ve Demokrasi

Tanyol, Avrupa deneyiminden yola çıkarak din ile demokrasi arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Tanyol'a göre bu konuda Avrupada iki farklı deneyim söz konusu olmuştur. Fransızlar dinle demokrasiyi birleştirmeyi becerememiş, dini kurumları tasfiye etmiştir. İngiltere'de ise dinle demokrasi ittifak yapmış ve ortak bir irade sergileyerek demokrasiyi inşa etmiştir. Fransa devrimci bir tutum izlemiş, dini kendine düşman olarak görmüştür. Bu tutum Fransa'da gerçek bir demokrasinin kurulmasını zorlaştırmıştır. Fransa sürekli gerginlikler üretmiştir. İngiltere'de ise Kalvinizm gibi mezhepler bireysel deneyime, özgürlüğe izin vermiş ve dinle devlet demokrasiyi inşa etme konusunda uzlaşmıştır (Tanyol, 10 Haziran 1987: 7).

Tanyol'a göre biz birçok devrimde olduğu gibi kendimizi Fransız deneyimizi iktibas ederken bulduk. Fransa'da bu çatışmayı kendi ülkemize aktararak dinle demokrasi arasında uzlaşma olmayacağı öngörüsü ile hareket ettik. Oysa Fransa Katolisizmi ile İslamiyet arasında doğrudan bir ilişki yoktu. İslam, tıpkı Protestanlıkta olduğu gibi demokrasinin inşasına destek olabilirdi. Çünkü İslam temelde bireyin seçme özgürlüğü esasına dayanıyordu.

Tanyol dini özellikle bir sosyal ahlak inşa etmek, demokrasinin yaşamasını sağlayacak bir ahlak sisteminin temeli olarak görmüştür. İslam'ın da bu görevi yerine getirebileceğini savunur.

“Demokrasinin yaşaması kendine yeni bir ahlak sistemi geliştirmesine de bağlıdır. Krallıklar yıkmak sadece demokrasi kurmak için yeterli değildir. Yeni bir ahlak sistemi yaratmak için de demokrasiye ihtiyaç vardır. Yeni bir ahlak anlayışı geliştiremeyen demokrasi, krallıklardan daha tehlikeli hale gelebilir, bir zümre diktatörlüğüne dönüşebilir.”
(Tanyol, 9 Haziran 1987: 7).

Tanyol'a göre laiklik devletin dine müdahale etmesi değil, bütün dini inançlara saygı göstermesi demektir (Tanyol, Eylül 1994: 23). Dini inançlara saygı göstermez ve dine müdahale etmeye kalkarsa laik de olamaz. Yani laiklik devletin dini hayata müdahale etmesi, onu istediği gibi biçimlendirmeye çalışması değil, din ve vicdan hürriyetini temin etme, devletin bütün dini inançların serbestçe yaşamasına olanak sağlamasıdır.

Tanyol dini hayatın Cumhuriyet sonrasında ihmale uğradığını, doğru dini eğitim verilemediğini, bazı aydınların din konusunda ileri-geri konuştuklarını ve bunun sonucunda dini hayatın yarım yamalak dini bilgisi olan bazı medrese artıklarının eline geçtiğini belirtmiştir. Bu ihmalin bedeli ağır olmuştur. Dini hayatın hatalı yollarına karşı gerçek mücadeleyi ancak aydın din adamları yapabilir (20 Ekim 1958). Ona göre irtica sorunlarının yegane çözümü, çağın değerleriyle uyumlu, kültürlü din adamlarının yetiştirilmesidir. Bu, vicdanımızın selamet bulması ve yeni kuşakların her türlü fanatizmden uzak bir nesil olarak yetişmesi için gereklidir.

Bunları söyleyen Tanyol'un düşüncelerinde ilerleyen dönemde bazı değişimler olmuştur. Tanyol hem dini hayatın ihmal edildiği, dinin medrese kalıntısı bazı tiplerin eline geçtiğinden şikayetçi olurken ilerleyen dönemlerde en büyük saldırıları İmam Hatip Okullarına yapmıştır. Bu okulların Tanyol'un şikayetçi olduğu dinin doğru anlaşılması, aydın din insanı yetiştirilmesine hizmet ettiğini unutarak eğitimde laiklikten dem vurmaya başlamıştır (Tanyol, 1989: 118). Ona göre İmam Hatip Okulları laik eğitime zarar vermektedir. Bu okulların sayısı gereğinden fazladır. Bu okullarda dini derslerin sayısı fazladır. Yani Tanyol yukarıdaki görüşleri ile burada bir çelişki içinde kalmıştır. Hem aydın din insanı yetiştirilmesini, dini konularda tek yetkili olan din insanları olduğunu söylemiş, diğer taraftan da bu okulları laik eğitimin dışında gördüğünü ve bu okulların kapatılması gerektiğini iddia etmiştir.

4.4.Din ve Laiklik

Tanyol, laikliği dinle devletin, dinle eğitimi, dinle ahlakın bir-birinde ayrılması olarak tanımlar. Ona göre laiklik ne dine karşı ne de dinle birlikteliktir (Tanyol, Ağustos 1991: 8). Başka bir yazısında ise laikliğin devlet işlerinin dinden bağımsızlaşması ve sadece akla dayalı olarak düzenlenmesi olarak tanımlamıştır (Tanyol, 1981:153). Tanyol'a göre dinle düşünce arasında asırlar boyu bir çatışma olmuş, din daima düşüncenin alanına müdahil olmuştur. Bu yönüyle laiklik düşüncenin bir "bağımsızlık savaşı"dır (Tanyol, 1981: 153).

Tanyol'a göre her çağa ait başat değerler vardır. Antik Çağ'da bilgelik, Orta Çağ'da mümin olmak geçerli değerdi. Modern dönemin başat değeri ise laikliktir. Asrımız bütün düşüncenin laik değerlere, bilim ve teknolojiye göre şekillendirildiği bir çağdır. Bu nedenle devlet işlerini, sosyal hayatımızı laik değerlere göre düzenlemek gerekir (Tanyol, 1994: 212-213). Fakat bunun dine düşmanlık olmadığına da altını çizer. Ona göre devlet ancak dini sömürüye karşı cephe alır. Devlet halkın dini yaşamına karışamaz. Devleti idare edenler kendi dinsizliklerine uygun kanun çıkarıp bunu uygulamaya kalkarlarsa büyük bir zulüm gerçekleştirmiş olurlar. Kimsenin kendi dini inançlarını başkalarına kabul ettirmeye çalışma hakkı yoktur. Bu zaten laikliğe de aykırıdır.

Tanyol'a göre Türkiye Cumhuriyeti devleti yanlış bir kanaate kapılarak laikliği geçmiş döneme karşı verilen mücadelenin bir sınır polisi haline getirdi. Laiklik adına dini karşısına aldı. Hilafet ve saltanatla dini eşitledi. Oysa Osmanlı Devleti sanılanın aksine teokratik bir devlet değildi (Tanyol, 4 Haziran 1987: 7). Osmanlı devletine karşı çıkmak adına laikliği militanca savunmak da doğru değildir.

Tanyol'a göre her devlette yaşayan yurttaşların belirli bir dini inancı vardır ve bu dini inancı serbestçe yaşama hakkına sahiptir. Devletin dine karşı bir tavır içinde olması laik olmaması

demektir. Çünkü laiklik dine müdahale etmek demek değildir (Tanyol, 1970: 183).

Yani Tanyol laikliğin bizde yanlış anlaşıldığını ve yanlış uygulandığını belirtir. Laiklik bizde dine karşı bir tavır olarak gelişmiştir. Bu ise dini ve dindarları muhalefete itmiştir. Din, insanların anlam arayışı ve kafasındaki metafizik soruların yanıtlarını bulmalarına yardım eder. Onları öte dünyaya hazırlar. Ayrıca din sosyal hayatın, ahlakın en büyük dayanağıdır. Fakat bu çağın idraki temelde laiktir. Kanun yaparken belirlenecek olan sosyal ihtiyaçlardır ve bunlar rasyonel bir biçimde düzenlenir (Tanyol, 13 Temmuz 1962: 2).

Tanyol'a göre bizim dini yaşamımızla Avrupa'nın dini yaşamı olan Hıristiyanlık arasında ve tarihsel deneyimlerimiz arasında önemli farklar vardır. Bizim Batılı anlamda bir laikliği yaşamamız mümkün değildir. Çünkü İslam dini ile Hıristiyan dini çok farklıdır (Tanyol, 4 Temmuz 1948). Hıristiyanlık Kudüs'te doğsa da teşkilatlanması ve gelişimini Roma'da sağlamıştır. Roma yöneticileri sefahate dalarak halkı unutmuş, geniş halk kitleleri yok-sullaşmıştır. Böyle bir dönemde İsa'nın sesi duyulmuştur. Hz. İsa insanlara ekmeklerini paylaşmalarını, bir yanağına tokat atılırsa ötekini çevirmelerini salık vermiştir. Bu yeni dinin merhamet ve sevgiye dayalı mesajı kısa sürede yayılmış ve bütün Avrupa'yı teslim almıştır. Kilise kurumsallaşmış ve Roma'nın yerini almıştır.

Tanyol'a göre Hıristiyanlık daha ziyade bir ahlak dinidir. Dünya hayatına yönelik müdahaleleri akıl dışıdır. Onun tarihi engizisyon ve düşünceye yönelik müdahalenin tarihidir. Oysa İslam Hıristiyanlık gibi salt bir ahlak dini değildir. Sosyal hayatı ve devleti de düzenlemeye yönelik kurallar getirmiştir. Onun hayata müdahalesi hayatı ihya etmeye yöneliktir (Tanyol, 30 Kasım 1951: 2).

Tanyol'a göre Peygamberimiz Hz. İsa gibi çarpmıha gerilmedi, bu dünyada kaldı ve dünya işlerini düzenledi. Dünya işlerini organize etti. İslam, mucizelere değil gerçeklere dayandı. İslam,

Tanrı ile kul arasındaki ilişki bakımından ilahi, insanla insan arasındaki münasebetleri düzenlemesi bakımından ise beşeriydi (Tanyol, 30 Kasım 1951: 2). Ona göre İslamiyet'in üç temel ayağı vardır. Bunlar; inanca ait olan, ibadete ait olan ve muamelat (dünyevi yaşama) ait hükümlerdir. İnanç ve ibadete ait olan hükümler sabittir. Bunlar değişmez. Oysa gündelik yaşama ait olan hükümler asrın ihtiyacına göre değişebilir. İslam bu noktada bir katılık sergilememiş ve günün koşullarını ve ihtiyaçlarına göre hüküm vermeyi desteklemiştir.

Tanyol'a göre bu yönüyle Hıristiyanlığın özünde sosyal hayata yönelik bir düzenleme yoktur. Hıristiyanlık özü gereği laik bir dindir. Kilise boşluğu doldurmak için yetkisinin sınırlarını aşmış ve sosyal ve politik yaşamı düzenlemeye çalışmıştır. Oysa İslamiyet'in özünde sosyal ve politik hayata yönelik bir müdahale yatar. Bu nedenle İslam'ın Batılı anlamda laik bir din olması olanaklı değildir.

“Avrupa’da laiklik, Hıristiyanlığın devlete el atmasını önleme hareketidir. Halbuki İslamiyet başlangıcından itibaren, dini bir devlet olarak gelişmekte ve Kuran’da dünyayı düzenleyici ayetler büyük bir yekun tutmaktadır. İslamiyet’te hukuk ve din birbirine bağlıdır. Hıristiyanlık da ise böyle bir şey yoktur. İslamiyet ilerlemeye engel bir din olmadığı için, diğer dinlerdeki katılık onda yoktur. Kuran’ın bazı hukuka ilişkin hükümleri, zaman ve mekana bağlı olarak değişmeye açık bırakılmıştır... Medeni hukukun, dinin hükümleri yerine geçmesi laikliğe aykırı görülmüştür. Çünkü hukuk, ilim ve teknik prensipler gibi, bir başka milletten aynen alınamaz. O ülkenin örf ve adetlerine göre şekillenir. Bu anlamda bizim dinimiz, değişmeye açık kalarak, hukukun zamanın şartlarına göre düzenlenmesine izin vererek, kendi içinde bir laikliğe izin vermiştir. Bizim uygulayacağımız laiklik, Avrupa’da gelişen laiklik değil, bizzat bizde olan laiklik uygulamasıdır.” (Tanyol, 18 Temmuz 1948: 3).

4.5.Şeriat ve Teokrasi

Tanyol, 1990'lı yıllarda Türkiye'de bir tabu haline gelmiş ve farklı kesimlerden tepkilerin doğmasına neden olmuş önemli bir kavram olan şeriata odaklanır. Dönemin hakim eğilimlerinden farklı olarak şeriatın bir hukuk sistemi olduğunu ve bu hukuk sisteminde Türklerin çok önemli bir katkısı olduğunu söyler. Şeriat tıpkı Roma hukuku gibi hukuk sistemidir ve Batı hukukuna alternatif olabilecek yegâne yasadır. Türkler, şeriati binlerce yıllık birikim içerisinde geliştirmiş ve onu bir devlet felsefesine dönüştürmüştür (Tanyol, 1 Haziran 1987: 7).

Tanyol'a göre İslam tarihinde İranlılar ve Türkler egemen olmuştur. Çünkü bu iki toplumun köklü bir devlet deneyimleri vardır. Araplar Müslümanlıktan kısa bir süre sonra hâkim konumlarını yitirmiş, bu konumlarını İranlı ve Türklere bırakmıştır. Tanyol'a göre İran hukuku (şeriati) eski Zerdüştlük ve İran devlet felsefesini birleştirmiş ve ruhani bir devlet uygulaması yaratmıştır. İran yönetiminde dinle devlet birdir. İran teokratik bir devlet modeline dayanır (Tanyol, 1989: 74). Türk şeriati ayrımcı ve ırkçı değildir. Bütün milletlerin katılımına açıktır. Hem Türklerin kendi devlet felsefesini hem de İslam'ın hukuk sistemini barındırır. Kapsayıcı ve kuşatıcıdır.

Tanyol, Türk şeriatına örnek olarak Ahmet Cevdet Paşa tarafından hazırlanmış olan Mecelle'yi örnek gösterir. Bu zamanın çok ötesinde bir hukuk sistemidir. Ona göre bizim şeriatımız bütün dünyevi konuları dinde arayan bir şeriat değildir. Bu yönüyle Arap ve Acem şeriatlarından ayrılır. Mecelle Avrupa hukuku karşısına çıkarılabilecek kadar sağlam bir hukuftur (Tanyol, Eylül 1995: 6). Fakat ne yazık ki bu hukuk irtica adı altında dışlanmış ve yok sayılmıştır. Tanyol bu konudaki farklı tutumları şöyle dile getirmiştir:

“Gerek laik devleti savunanlar ve gerekse İslam devlet sistemine inananların ortak yanılığları, bir takım “tabu”

*kavramların açık seçik tartışılacağı yerde düşüncece bir ür-
küntü yaratmasıdır. Örneğin her yerde en çok kullanılan ve
ürküten kavramların başında “şeriat” ve “laiklik” gelmekte-
dir. Şeriata karşı olanla onu savunanın ortak yanı yanı sıra
birleşmektir. Laiklik için de aynı yargı geçerlidir. Türkiye
Cumhuriyeti, İsviçre Medeni Kanunu’nu alırken, Mecelleyi
aşagılamadı. Çünkü Mecelle geri bir hukuk sistemi olduğu
için değil, çağın gereksinimlerine yanıt veremediği nedeni-
le kaldırıldı. Cumhuriyetin büyük talihsizliği Cevdet Paşa
gibi bir hukuk dehasından yoksun oluşuydu. Peki hiç yan-
lışlık yapılmadı mı? Elbette yapıldı. Bin beş yüz yılı aşkın bir
zaman toplum ve devlet hayatımızda etkili olan bir hukuk
sistemi irticanın çöp tenekesine atılacağına, Hukuk Fakül-
tesi’nde bir disiplin, sosyoloji kürsülerinde bir ders ve metot
olarak okutulmuş olsaydı ne Mecellenin ve ne de İslam Hu-
kukunun bir irtica kaynağı olmadığını görür ve kendimizi
şeriat hakkında birtakım öcüler üretmekten korurduk. Tür-
bancılara bakıp şeriati kötülerken bundan, onun arkasın-
da bulunan İslam Peygamberinin incineceğini hiç aklımıza
getirmedik.” (Tanyol, Eylül 1995: 12).*

Tanyol, şeriatın halkı esas alarak toplumsal sınıf ayrımcılığı-
na karşı çıktığını ve halkın maslahatını ön plana aldığını belirtir
(Tanyol, 2 Haziran 1987: 2). Ona göre şeriatın temelinde sınıfsız
bir toplum anlayışı yer alır. Toplumun çıkarı için adaletle yapılan
düzenlemeler dine de uygundur. Devlet bazen bazı dini ibadetle-
ri bile toplumun maslahatı için yasaklayabilir. Örneğin Endülüs
Emevi Devleti’nde hac ibadeti bir dönem yasaklanmıştır.

Tanyol, özetle şeriatın bir hukuk sistemi olduğu, bu hukuk
sisteminin temelinde adalet duygusu bulunduğunu ve Sünni
bir anlayışla bugünkü İslam hukuku olan şeriatın gelişmesinde
Türklerin büyük payı olduğunu belirtmiştir. O nedenle şeriata
karşı çıkmak, onu dışlamak ancak irticanın işine yarar. Son bü-
yük atılımını Mecelle ile yapan şeriat, yanlış olduğu için değil

çağın değer sistemine uymadığı, kaynağı teokratik olduğu için uygulamadan çıkarılmıştır.

Tanyol bu bağlamda “Osmanlı devleti teokratik miydi” sorusunu sormuştur. Ona göre bir devletin teokratik olup olmadığını belirleyen şu kriterlerdir:

1. *Hem devleti yönetenlerin hem de yönetim kurallarının dinsel bir kaynaktan gelip gelmediği*
2. *Hükümdarın devleti din adamı kisvesiyle yönetip yönetmediği*
3. *Yönetimin ve hukuk sisteminin dinsel esaslara dayanıp dayanmadığı*
4. *Yönetim ve erklerin bağımsız olup olmadığı* (Tanyol, 1994: 113).

Sivil yobazın yaşı belli Tanyol’a göre teokratik yönetim İslam tarihinde Hz. Peygamber ve onun dört halifesi döneminde uygulanmıştır. Emevi yönetimi ile birlikte bu teokrasi sona ermiş, Arap milliyetçiliği egemen olmuştur. Avrupada bütün Orta Çağ boyunca kilisenin dünyevi yönetim üzerinde mutlak bir kontrol gücü olmuştur. Oysa özellikle Selçuklu ve Osmanlı yönetimi Tanyol’a göre teokratik olarak değerlendirilmez. Osmanlı yönetiminde ikili bir yapı vardır. Birincisi örfi hukuktur. Örfi hukuk devlet idaresi ile ilgili konularda yetki sahibidir. Bu konuda padişah hiçbir dini makama başvurmak zorunda değildir. İnsanların birbirleri ile olan ilişkileri ise şeri hukuk tarafından belirlenir. Müslüman olmayan toplumlar da kendi dinleri ile muamele görürler. Osmanlı devletinde halife sıfatının kullanılması bizi yanıltmamalıdır. Halifelik, Şah İsmail’in gücünü dengelemeye yönelik bir siyasi enstürman olarak görülmüştür. Yani Tanyol’a göre Türk devlet idaresi teokratik değildir.

Tanyol’a göre özellikle örfi hukuk laik bir hukuktur. Türkler örfi hukukla kendi hukuku kadimlerini uygular. Bu, devletin nasıl yönetileceğini belirler. Bu hukuku uygulama yetkisi bazı durumlarda baskıyı önlemek için kadınlara bırakılmıştır. Fakat bu hukuk devletin maslahatını esas alan laik bir hukuk sistemidir (Tanyol, 4 Haziran 1987: 7).

4.6.İrtica

Tanyol'un din sosyolojisi ile ilgili anahtar kavramlarından biri irticadır. O, irticayı ne geleneklere bağlı kalmak ne dini ibadetlerini yerine getirmek olarak tanımlar. Bunların hiçbiri irtica değildir. İrtica dini politikaya alet etme, dini ibadetleri bir gösteriş aracı olarak kullanmadır (Tanyol, 1994: 151).

“Mürteci dini bir korku kaynağı haline getirir. Allah ile kul arasındaki ilişkiye müdahale eder. Dini bir gösteriş ve menfaat kaynağı haline getirir. Din sevgi ve hoşgörü aracı değil, kin ve nefret aracıdır.” (Tanyol, 1994: 155).

Tanyol dine inanmayı, dinin ibadetlerini yerine getirmeyi irtica olarak görenlere de karşıdır. Din adamı, mürteci değildir. Din, sosyal bir olgudur. İnsanlara dinin hüküm ve uygulamalarını anlatan, onların sorunlarını çözen din adamı kesinlikle yobaz değildir. Yobazlık ona göre bazen aydınlar tarafından bazen de softa tarafından dile getirilir. Dine karşı çıkmak, onu reddetmek de bir tür yobazlıktır. Ona göre yobazlık “her tür dini inanca karşı müsamahasız, katı bozulmuş bir inançtır.” (Tanyol, 3 Temmuz 1953: 2). Tanyol'a göre softayı camide aramaya gerek yoktur. O, sokaktadır. Dini bir sömürü konusu haline getirir, bundan nemalanır. Gericiliğin liderleri din adamları değil yobazlardır. Softanın dinle diyanetle işi yoktur. O, din adına dini düşünceyi savunur. “Hayatın değişmesi ile hükümler değişir” hükmünü görmezden gelir. Ona göre Cumhuriyet devrimleri dine karşı değildir. Belki kılık kıyafet konusunda biraz aşırıya kaçmıştı. Onun hedefi skolastik dini eğitimidir. Çağını doldurmuş bu eğitim alay konusu yapılmış, bu durum zaman içerisinde din adamlarının küçümsenmesine yol açmıştır (Tanyol, 8 Haziran 1987: 7).

Tanyol'a göre irticanın asıl başı “sivil yobazlar”dır. “Onu tanımak güçtür. O, bazen bir öğretmen bazen bir profesör bazen politikacı vb. kimseler olabilir. Sivil yobaz iffetsiz, hoşgörüsüz,

iftiracı ve riyakardır. Sivil yobazın yaşı belli değildir, başında sarı rığı yoktur. Dini politikaya alet eden o'dur. Dini bir ticaret metaı haline getirir. Dünyanın hiçbir yerinde müsaade edilmeyen vicdan ticareti bizde yapılır. Bizim aydınlarımız da irticayı “mızraklı ilmi haller”de ararlar.” (Tanyol, 12 Haziran 1987: 7).

Tanyol'a göre yapılan başka bir hata dini alanda ileri ve geri tartışması yapmaktır. Din ve akıl farklı iki alandır. Dini inanç alanında ileri ve geri olmaz. Bu daha çok akılla temellendirilen alanlara aittir. Ne dine inanan insanlar gerici ne de dine inmayan insanlar ileridir (Tanyol, 1970: 155). Ona göre gericilik akla ait bir alanı dinle açıklamaya çalışmaktır. Yoksa dinin kendi alanında olan bir konuyu dinle açıklamak gericilik değildir. Tanyol tıpkı Kant gibi akılla, metafiziği birbirinden ayırıp bu iki alanın birbirine müdahale etmeden sürmesini istemektedir. Dinin alanına akıl müdahale etmemeli, aklın alanına ise din müdahale etmemelidir.

Tanyol'a göre din, milli kimliğin ayrılmaz unsurlarından biridir. Geçmişte birçok millet dini inanç içerisinde milli kimliğini yitirmiştir. Oysa Türkler İslamiyet içerisinde kendi kimliklerini korumayı başarmıştır. Milli kimliğin ayrılmaz bir parçası olan din, bazen irtica ile mücadele etmek amacıyla tehlike olarak gösterilmektedir. Milli kimliğimiz İslam sayesinde kendine özgü bir sentez yaratmıştır. Bu, dilimizden edebiyatımıza, musiki ve mimarimize kadar pek çok sahayı etkilemiştir. Eğer bütün bunları reddetmeye kalkarsak yoz bir millet haline gelinir (Tanyol, 9 Haziran 1987: 7). Hazin olan ise irtica ile savaşırken milli değerlerin de bir irtica kaynağı olarak gösterilmesidir. Böylece daha büyük bir tehlike baş göstermekte, gençlik kendi milli değerlerinden uzaklaşmaktadır.

Tanyol'a göre diğer bir sorumsuzluk örneği ise din adamı olmayan kimselerin, bu konuda bilgi sahibi olmayanların din adına uluorta konuşmalarıdır. Bu aydınlar, dinde reform yapılması

gerektiğini konuşmakta, tamamen o alanın uzmanlarını ilgilendiren konularda ahkam kesmektedir. Dinde reformları ihtiyaç duyulursa din adamları yapar (Tanyol, 11 Haziran 1987: 7). Tanyol'a göre eğer irtica ile mücadele edilmek isteniyorsa bu konuda en önemli katkının aydın din adamlarından geleceğini söyler.

Tanyol, irticanın kaynağını ise Osmanlı dönemindeki medrese-tekke dengesinin bozulmasına dayandırmıştır. Ona göre Yavuz Selim ile medresenin tekke karşısında etkinliği artmış ve böylece tekkeler geri plana itilmiştir. Ona göre katı, sert ve dogmatik olan medrese karşısında sevgi, hoşgörüyü açık tekkenin geri itilmesi din adına yapılan müdahaleleri arttırmıştır (Tanyol, 1 Haziran 1987: 7). Tanyol muhtemelen burada Bektaşilik gibi bazı tekkelerin geri itilmesinden söz etmektedir. Çünkü Mevlevilik, Nakşibendilik, Kadirilik gibi tekkeler Osmanlı Devleti'nde her daim etkililiğini sürdürmüştür. Bektaşilik, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile ağır bir darbe almıştır. Muhtemelen kast ettiği Bektaşiliğin dışlanmasıdır.

Tanyol, medrese ile tekke arasındaki çatışma ve güvensizliğin Batılılaşma hamleleri ile beraber -Tanzimat sonrası- yerini yeni mektepler ile medrese arasındaki çatışmalara bıraktığını söylemiştir. Böylece ileri ve geri tartışması laik okullar, laik mahkemeler ve laik edebiyatla eski ve klasik eğitim sistemi, klasik şiir ve şeriat yanlıları arasında baş göstermiştir. Batılılaşma hamlesinin etkisi arttıkça daha çok dışlanan eski kurumlar sık sık isyan etmiş ve yeni kurumlara saldırmıştır. Bu dönemde görülen irtica olaylarının kaynağında eski gücünü kaybeden kurumların saldırıları vardır. Bunun en önemli örneklerinden biri 31 Mart Vakası'dır (Tanyol, 1 Haziran 1987: 7). Bu olayla birlikte çatışma devrim yanlıları ile eski düzen yanlıları arasında gerçekleşmeye başlamıştır. Yani muhal olan eski düzeni din adına yeniden diriltmek isteyenler mürtecidir. Tanyol'a göre önce medrese ile başlayan dengesizlik katı ve sert bir şeriatla irticaya neden olmuş sonrasında ise modernleşme hamleleri ile birlikte eski düzenin

ve eski kurumların gücünü yeniden geri almak amacıyla başlatılan hamle ve eylemleri irtica olarak tanımlamıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile irtica yeniden sahneye çıkmıştır.

“Kurtuluş Savaşı sonunda inkılaplar devam etti. Sosyal hayatın tümünü ilgilendiren büyük devrimler yapıldı. Kılık kıyafet, harf ve medeni kanun değiştirildi. Hilafet ve saltanat kaldırıldı. Cumhuriyet döneminden yapılan inkılaplar halka inen, onların sosyal yaşamlarını etkileyen devrimlerdi. Osmanlı devrimleri gibi halktan ayrı, onları etkilemeyen devrimler değildi. Atatürk, dinin tarihimiz boyunca irticaya alet edildiğini bildiği için, dini saf bir inanç olarak insanların vicdanlarına dayalı hale gelmesini istedi. İnkılaplar yapılırken İslamiyet’in toplumsal içeriği görmezden gelindi.” (Tanyol, 11 Haziran 1987: 7).

Tanyol’a göre irticayı besleyen bir görüş de dini alanın akılla açıklanabileceği düşüncesidir. Dini Kant gibi metafizik sahaya ait ve insanı aşan bir varlık olarak gören Tanyol için, dini alana akılla yaklaşmak yanlıştır. Bu yanlıştın kökeninde Gazali vardır. Gazali akıl-inanç çatışmasına inancı üstün görerek dinin alanını genişletmiş oldu. Böylece bütün sorunların akılla değil inançla çözülebileceği düşüncesi güçlenmiş oldu (Tanyol, 11 Haziran 1987: 7). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında güç kazanan İslamcılık hareketinin “bize Kuran ve sünnet yeter” prensibini Tanyol, bu tarihsel temele dayandırmıştır.

Tanyol Atatürk devrimlerinden üçüne özellikle dikkat çekmiştir. Bunlar; Hilafet ve Şer’iye Vekaletinin kaldırılması, Erkan-ı Harbiye Vekaletinin Kaldırılması ve Tevhidi Tedrisat Kanunu’dur (Tanyol, 7 Haziran 1987: 7). Ona göre bu devrimlerle Atatürk, dinsel otoritenin devlet idaresinden uzak tutulacağı yani laik bir yönetim, siyasetin sivillere bırakılacağı yani askerinin siyasetten uzak tutulacağı ve ayrıca eğitimin Osmanlı eğitiminden farklı olarak laik biçimde yapılacağını vurgulamıştır. Ona göre Atatürk sonrasında bazı kesimler laikliği ve devrimleri bir

tabu haline getirmiş, dini ve inancı muhalefete itmiştir. Kemalizm'i donuk bir kalıp olarak gören bu kimseler, onun temellerine inememiş ve onun bir inanç akidesi gibi halka dayatmaya çalışmıştır.

Tanyol'a göre Menderes döneminde irticaya prim verildi. Şer'an caizken ezan yeniden Arapçaya çevrildi. Said Nursi'nin Anadolu'yu dolaşip tebliğ yapmasına izin verildi. Menderes millet meclisine "Siz hilafeti bile getirebilirsiniz." diye seslenerek sinmiş olan irticanın güçlenmesine neden oldu (Tanyol, 5 Haziran 1987: 7). Tanyol'a göre sayısı abartılarak İmam Hatip Okulları açılmış, din dersi müfredata zorunlu olarak eklenmiş ve böylece laik eğitim yara almıştır (Tanyol, 8 Şubat 1992: 14). Diyanet İşleri'nin bütçesi Milli Eğitimin bütçesi ile yarışır hale gelmiştir. Tanyol'un burada şikâyet ettiği şey dinin "sağlıklı" (devlet kontrolünde) kaynaklardan öğrenilmesi mi yoksa din eğitimi alan insanların sayısının artması mıdır? Tanyol daha önce dini doğru kaynaklardan öğrenmenin irticaya karşı en büyük güvence olduğunu söylemiş ayrıca dinin her çağda insanları bağlayan temel bir bağ olduğunu vurgulamıştı. O zaman dini eğitime olan talebin artması, dindarlığın gelişmesi Tanyol'u niçin rahatsız etmiştir. Bu okullar devlet denetiminde, müfredatı devlet tarafından belirlenmişken camilerde dini doğru kaynaklardan öğrenen ve öğreten imamların bulunması neden sakıncalıdır? Camilere kendi dini yorumunu aktaran bazı cemaat ve tarikatların egemen olması daha tehlikeli değil midir? Tanyol'un bu noktada kendi düşünceleri arasında da bazı tutarsızlıklar görülmektedir.

4.7. Türban Bir Simge mi?

Tanyol, din sosyolojisinin bir alt başlığı olarak kılık kıyafet, türban ve bunu temellendirmeye çalıştığı irtica kavramını ele almıştır. Türban 1990 ve 2000'li yıllarda Türk siyasetini esir almış konulardan biridir. 28 Şubat postmodern darbesi ve 2007 askeri muhtırasının en önemli gerekçesi kamusal alanda türbanın ser-

best olmasını savunmak ve bunu hayata geçirmeye çalışmaktır. 27 Nisan 2007 muhtırasında başı türbanlı bir Cumhurbaşkanı eşinin kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır. Anayasa Mahkemesinin Refah Partisi ve Fazilet Partisi'ni kapatırken öne sürdüğü gerekçelerden biri de budur. Yani Türk sağ siyaseti türbanın nerede durduğu sorununu müesses nizamla bir bilek güreşi içerisinde çözmeye çalışmıştır.

Tanyol'un bu konudaki görüşleri dönemin başsavcıları tarafından gerekçe olarak kullanılmıştır. Tanyol'un bu konudaki tezleri türbanın temelde dini alana girmediği, bunun dünyevi bir alan olan giyim kuşama bağlı olması gerektiğidir. Ona göre dinin iki alanı olan inanç ve ibadet değişmez fakat muamelata (gündelik yaşam) giren konular asrın koşullarına göre değerlendirilir (Tanyol, 2 Haziran 1987: 7). Giyim kuşam modernleşme ile bütün dünyada ortak bir biçim kazanmış bir birbirine yaklaşmıştır. Modaya bağlı olan giyim kuşamın yaptırımı rüküşlüktür.

Tanyol ilk olarak giyim kuşamın dini bir hüküm oluşturmayacağını ve bu konudaki hükümlerin her asırda kendiliğinden değişeceğini belirtmiştir. İkinci olarak Tanyol her resmi kurumun (kamusal alanın) kendine göre bazı kuralları olduğunu ve bu kuralları din adına esnetmeye çalışmanın irtica olduğunu belirtir (Tanyol, 7 Mart 1992: 14). Tanyol'a göre bu alanda özgürlükleri genişletip laik bir devletin inanca saygı göstermesi değil toplumun inancını boş vererek devletin yasaklarına uyması gerekir. Çünkü ona göre türban sadece bir öneridir (Tanyol, 31 Aralık 2003: 9). Bu bir öneri bile olsa bunu yerine getirmeye çalışmanın niçin irtica olduğu sorusuna Tanyol, cevap vermez. Devletçi bir refleks gösteren Tanyol, devletin hükümlerini uyulması gerekli bir tabu olarak görür. Ona göre askerin kışlada ne giyeceğini belirleyen devletin halkın da kamusal alanda ne giyeceğini belirleme hakkı vardır. Buna karşı gelmek, din adına türbanda ısrar etmek ona göre laik devletin temellerini sarsmaya çalışmaktır.

Tanyol sivil yaşamda insanların dini inançlarını yaşamakta serbest olduklarını da vurgular (Tanyol, 1 Ocak 2004: 6). Fakat bu konuda da bir çifte standarda bürünür. Tapu dairesine işini yaptırmak için gelen türbanlı ya da çarşafı bir kadının istediği kıyafeti giyebileceğini söyledikten sonra üniversiteden hizmet alan bir öğrencinin bu hükümde değerlendirilemeyeceğini belirtir. Çünkü üniversite öğrencileri konusundaki düzenleme yetkisi YÖK'e aittir. Bu konuda üniversitelere baskı yapmak doğru değildir. Tanyol'a göre dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer eşleri baş örtülü olan milletvekillerine eşsiz davetiye göndererek "Çankaya'nın haysiyetini kurtarmış"tır (Tanyol, 30 Haziran 2003: 6). Sezer, Atatürk devrimlerine sahip çıkmış, türbanı Çankaya'ya sokmamıştır.

Tanyol, Fazilet Partisi'nden milletvekili seçilen Merve Kavakçı'nın meclise yemin etmek üzere başörtüsü ile gelmesini ise 31 Mart ve Menemen Vakası ile karşılaştırıp, bu kalkışmanın onlardan bile daha tehlikeli bir girişim olduğunu belirtir:

"Yakın tarihimizde iki önemli gericilik (irtica) olayına rastlıyoruz: 31 Mart Ayaklanması ve Menemen olayı. Fakat suçun derinliği ve geleceğe uzanan yıkıcılığı bakımından, 2 Mayıs 1999 Pazar günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tanık olduğumuz Merve Kavakçı olayının yanında gerek Derviş Vahdeti ve gerekse Kubilay'ı şehit eden birkaç Nakşibedi softasının eylemi hiç mi hiç kalır. Hainliğin böylesini de gördük... İster 31 Mart olsun, ister Menemen Olayı her ikisi de sokak eylemi niteliğindedir. Oysa Fazilet Partisi'nin önderliğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde patlak veren "irtica" devletin beynini hedef almış bulunuyor. Kapatılan Refah Partisi'nin tıpkıbasımı ama ondan daha saldırgan, sinsisi ve tehlikeli. Bu, Fazilet adlı Refah Partisinin kendisini bu adla yenilediği tarihten beri izlemiş olduğu politika,

Cumhuriyetin laik temellerini yıkmak amacını güdüyordu. Son olarak tehlikeli ve korkunç dış kaynaklı bir gericiliğin taşıyıcılığını yapan bir kadını Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin içine salanların beslemiş oldukları gizli ve kirli niyet, anlam bakımında, Apo'nun cinayetlerinden bile daha ağır bir suçtur. Apo'nun ki geçicidir sadece devleti yorar. Fazilet Partisinin TBMM'de gerçekleştirmek istediği bu eylem devleti çürütür. Buna kimsenin gücü yetmez.” (Tanyol, 15 Mayıs 1999: 2).

Tanyol'a göre bu parti bize ait olmayan bir dini yorumu mecliste egemen kılmaya çalışmakta, böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin laik temellerine dinamit koymaktadır. Ona göre devletin sosyal hayatı ve giyim kuşamı düzenleme hakkı vardır. Buna karşı çıkmak dinen de doğru değildir. Çünkü “Ulu'l Emr'e (Emir sahibi) itaat vaciptir. Tanyol, dine ait bir konuda dini de suiistimal ederek kendi iddialarına destek aramaktadır.

Özetle Tanyol, türbanı bir siyasal simge olarak görmüş, kılık kıyafetin özel alanı ilgilendirmesine rağmen özellikle kamusal yaşamda devletin özel yaşama müdahale hakkı olduğunu savunmuştur. Bir taraftan Avrupa laisizminin bizde yeri olmadığını savunurken öbür yandan Avrupa'dan daha katı bir laiklik yorumu yapmaktadır.

4.8.Örf, Adet ve Ahlak

Tanyol'un inceleme konusu yaptığı konulardan biri de örf ve adetlerdir. Kendisi bu alanı örf ve adetler sosyolojisi olarak isimlendirir. Bu alanın yıllarca ihmal edilmiş olduğunu vurgular.

“Bugüne kadar sentetik bir örf ve adetler sosyolojisi dahi yazılmamıştır. Örf ve adetlere ait sayısı malzeme seyyahların, etnologların indi mütalaalarına terk edilmiştir. Örf ve adetler uzun zaman sosyoloji içinde gerektiğince başvuru-

lan bir malzeme ve delil kaynağı olmuştur. Halbuki içtimai kıymetlerin değişme ve gelişmesi örf ve adetlerle sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır. Bilhassa hukuk, ahlak, din, sanat kıymetlerini sosyolojik bir görüşle incelemek bahis konusu olduğu zaman, örf ve adetlerin önemi kesin olarak ortaya çıkar.” (Tanyol, 1954: 6).

Tanyol’a göre örf ve adetlerin sosyolojideki önemi bizde yeterince anlaşılamamıştır. Halbuki Avrupada etnoloji ve antropoloji sosyoloji için sayısız malzeme toplamaktadır. Hatta sosyologlar bile antropolog ve etnologlarla beraber örf ve adetler üzerine araştırmalar yapmaktadır. Özellikle Amerikan sosyoloji okulu çeşitli milletlerin aralarındaki ilişkileri incelemek, dini, hukuki, iktisadi, siyasi ve estetik değerlerin gelişme zincirini takip etmek amacıyla etnolojik araştırmaları ön plana çıkarmıştır. Bugün bütün bir sosyal değerleri inceleyen bir örf ve adetler sosyolojisi doğmuştur. Dini, hukuki, iktisadi değerlerin örf ve adetlerle ilişkisi, teknik değerlerin değişmesindeki kanunlar, kültür ve medeniyet değişimleri gibi konular, örf ve adetler sosyolojisinin inceleme alanına girer (Tanyol, 10 Temmuz 1952: 2).

Tanyol’a göre bizde ise örf ve adetler Modernite ve Aydınlanmanın bir sonucu olarak geri kalmış, eskiyi temsil eden boş inançlar olarak görülmüştür. Gazeteci ve politikacılar geri kalmamızın nedenlerini örf ve adetlere bağlamaktadır. Tanyol’a göre örf ve adetleri geri kalmamızın nedenleri olarak suçlamak doğru değildir. Örf ve adetler milletlerin düşünce dünyasını temsil eder. Donuk değildir, toplum değiştikçe onlar da değişir. Örf ve adetleri reddederek çağdaş bir ülke olacağımız iddiası bazı materyalistlerin hatasıdır. Böyle bir görüşün toplumsal realite ile ilgisi çok azdır.

Tanyol örf ve adetler sosyolojisini kuran isim olarak Lévy-Bruhl’ün adını zikretmiştir. Ona göre Bruhl örf ve adetler sosyolojisini “olması gerekenle olanı birleştiren bir ilim olarak”

gördüğünü dile getirir. Tanyol, Bruhl'ü eleştirerek olanla olması gereken arasındaki münasebet, sadece ilkel topluluklarda görülür. Orada da birey kolektif vicdanı zayıflatıp birey olmaya başlayınca bu farklılıklar keskinleşir. Sanat da bireyin cemaatin kolektif yapısını kırıp kendi bilincine vardığı süreç içerisinde oluşur (Tanyol, 1954: 56-57).

Tanyol'a göre bireyin hareketlerini belirleyen, onu cemiyet yaşamı içinde belirli biçimde davranmaya iten hareket kuralları örf ve adetlerdir. Ona göre örf ve adetlerin birkaç önemli özelliği vardır. Bunlar; devamlılık, irrasyonelite ve otoritedir. Örf ve adetler geçmişten gelen ve devamlılığı olan kurallardır. Çoğu kez rasyonel bir temele dayanmaz ve insanı belirli biçimde davranmaya iten bir otoriteye sahiptir (Tanyol, 1954: 12). Tanyol'a göre bir değerın adet olabilmesi için "geçmiş kuşaklardan gelmiş olması, yaygın olması ve bir otoritenin yani baskının olması" gerekir (Tanyol, 1970:40). Tanyol'a göre adetler içerisinde hukuka kaynak oluşturanlara örf adı verilir. Adetlerin tümü örf niteliğini taşımaz. Bunlardan ahlaka kaynak oluşturanlara ise töre denir. Törenin bazı toplumlarda hukukun bile önüne geçerek bireysel vicdana baskı yapabileceğini ise şöyle dile getirir:

"Bir insan hukuk kurallarından kaçabilir, dinin emirlerini yerine getirmeyebilir. Bundan ötürü o, kanuna veya dine karşı sorumlu olur. Fakat belli bir töre ve adeti bozdunuz mu, toplum ve onun değerlerini temsil eden fertler bütünüyle size karşı gelir. Din ve hukuk baskılarını vasıtalı olarak yaparlar. Halbuki töreler vasıtasız olarak insanı kuşatır. Gerçi töre ve adetlerin polisi ve jandarması yoktur. Onun polisi ve jandarması ferdin kendi içindedir. Ayıplamaları, utandırıcı hareketlerin üzüntüsünü fert beraberrinde taşır. İnsanlar dinin emirlerinden kaçabilir. Ve fakat toplumun yaygın baskısından, toplumun ona vurduğu kötü damgadan kaçamaz." (Tanyol, 1970: 102).

Tanyol toplumda adetlerin insan ilişkilerine belirli bir düzen getirdiğini, bu kuralların ortadan kalkmasının hukukun ortadan kalkmasından daha tehlikeli olduğunu söylemiştir. Adetlerin de diğer toplumsal kurallar gibi zamanla değişeceğini, bunun bir çözümlenme olarak görülemeyeceğini belirtmiştir. Ona göre asrın ihtiyaçlarına göre adetler değişime uğrar. Bu, doğal bir durumdur. Toplumsal çözümü belirleyen şey, adetlerin yerine yenilerinin konulmamasıdır. Yani eğer toplumsal değişim zaman içerisinde yeni adetlerin oluşmasını sağlıyorsa sorun yoktur. Ama yıkılan eski adetlerin yerine yenileri konulamazsa bunun sonucu toplumsal çözümlenmez (Tanyol, 1970: 104).

Tanyol örf ve adetler içerisinde milletin kendi milli şuurunu belirleyen, o milletin bütün bir hayat, tarih ve düşünce macerasının özünü teşkil eden, ona kendi kavmi şahsiyetinin damgasını vuran bir öz olduğunu belirtir. Ona göre bunun adı anane (tradition)dir. Ananeleri dejenere olan bir milletin tarih sahnesinde yeri yoktur (Tanyol, 1954: 27).

Tanyol din ile örf ve adetler arasındaki ilişkiyi incelerken İslamiyet'in örf ve adetleri dini bir hüküm kaynağı olarak gördüğünü, bunun İslamiyet'in dinamizm kazanmasını sağladığını söylemiştir. Bu sayede hem farklı milletler kendi milli özelliklerini korumuşlar hem de İslami hükümler farklı sosyal realiteye göre yorumlanabilmiştir. Farklı toplumlarda farklı bazı uygulamalar ortaya çıkmıştır (Tanyol, 18 Temmuz 1948: 3).

Tanyol'un inceleme konusu yaptığı kavramlardan biri de ahlakıdır. Ahlak bireyin davranışların çeki düzen verir. Ahlak bir tür sosyal fren dir. Ahlakın mahkemesi, cezası yoktur. Müeyyidesi yaygındır ve bireyi dışarıdan kuşatır. Dinde riyakarlık Tanrı'ya karşıdır. Ahlak ise toplumu hedef alır ve dindeki yasakların çığnemesinden daha tehlikelidir (Tanyol, 1994: 209-210). Ahlakı diğer sosyal fren mekanizmalarından ayıran başka bir özelliği ise onun ayrıcalık kabul etmeyişidir. Kimse namus, şeref, iffet gibi

ahlaki değerlerin kendine özel muamele yapmasını bekleyemez. Ahlak kimseye ayrıcalık göstermez.

Tanyol'a Cumhuriyet sonrasında dini kurumların tasfiye edilmesinden en büyük darbeyi ahlaki değerler yemiştir. Bir "şahsiyet terbiyesi" olan ahlakın en büyük dayanağı dindir. Bunun yerine laik bir ahlak da inşa edilememiştir. Halbuki bir medeniyeti inşa eden şey ahlaktır. "Batı medeniyetini, Batı zihniyetini yapan unsurlar içinde şüphesiz ki üzerinde durulacak en önemli mesele şahsiyet terbiyesidir. Çünkü bir medeniyeti yaratan ve ona yön veren şahsiyetin özelliğidir. Ziya Gökalp ahlakı milli kültür içinde bir değer olarak düşünür. Fakat biz o kanaatteyiz ki değiştirilmesi gereken değerlerin başında ahlakımızı gelmektedir." (Tanyol, 1954: x1).

Tanyol, ahlakın önemine değindikten sonra liberal ve medeni bir ahlak tanımı yapmaktadır. Ona göre ahlaki belirleyen ilkeler şunlardır:

1. Medeni cesaret
2. İnsanın kendi kendisini hareketlerinden sorumlu kılması
3. Kendi kendisiyle tutarlık olmak ve bunu gerek ferdi ve gerekse devlet hayatında gerçekleştirmek
4. Sosyal faydayı ferdi faydadandan üstün tutmak. (Tanyol, 1964: ix).

Tanyol'un belirlemiş olduğu ilkelerden ilk ikisi bireyin kendi eylemlerini belirlemesi ve bu eylemlerden sorumlu olmasını, üçüncü ilke bu eylemleri bir ahlaki değer etrafında, tutarlılık içinde gerçekleştirmesine dayanır. Son ilke ise ahlakın temelinde yatan başkalarını hesaba katma, toplumsal duyarlılık ilkesini ifade eder. Eylemlerinde başkasını hesaba katma aynı zamanda bir toplum içinde yaşamanın da gereğidir. Her ahlak aynı zamanda ötekini de hesaba katmayı gerektirir. Onun ahlak sistemi hem kendi eylemlerini inşa eden hem de başkalarının eylemlerini organize eden sorumlu bir bireyi ortaya çıkarmayı amaçlar.

Tanyol'a göre ahlakın temelinde yaşanmışlık vardır. Yani ahlak bir teori olmaktan ziyade pratiktir. "Bütün peygamberler, manevi liderler, evliyalar ve ahlak kahramanların ahlak nazariyesi (teori) kurmaktan ziyade, ahlak idealini yaşayan ve şahıslarında muzaffer kılan ve onun sosyal bir değer haline getiren büyük örneklerdir... ahlak bir bilgi sahası değil bir inanç sahasıdır." (Tanyol, 1954: 9). Ahlak konusunda büyük bir filozofun değil bazen bir derviş, bir post sahibinin yol gösterici olması, halkı peşinden sürüklemesi bu yüzdendir. Ahlak eyleme dönüktür. Özü ve sözü bir insanlar ister. Adanmışlık bekler.

Tanyol'a göre ahlak kuralları her toplumda değişkendir. Her toplumun kendine özgü bir ahlak sistemi vardır. Ayrıca ahklaki değerlerin gerisinde rasyonel bir sistem de yoktur. "Toplum düşünmez ki akılı olsun. Toplum sadece inanır. İnanç alanında ise aklın yeri yoktur. İnanç alanına ait değerleri akıl kontrol edemez. Çünkü akıl inancı yıkar." (Tanyol, 1970: 35). Burada daha önce dini ele alırken de savunmuş olduğu düşünceleri tekrar eder. Ona göre inancın alanı ile bilimin, aklın alanı birbirinden farklıdır. Bu konuda Kant'ı izler. Metafiziği aklın konusu olmaktan çıkarır. Örf ve adetler, din ve ahlak ona göre akılla açıklanamaz. Bunun kaynağında irrasyonel unsurlar yer alır.

Tanyol, ahlakın kaynağının toplum olduğunu ve bunun bireyler tarafından doğuştan hazır olarak bulunduğunu belirtir. Ona göre ahklaki eylemlerin onanması veya reddedilmesini belirleyen belirli ilkeler vardır. Öncelikle bu ilkeler insan eylemlerini düzenlemeye yöneliktir. Onama veya kınama toplum tarafından bize telkin edilir. Toplumun bunu bize telkin etmesi için bu ilkenin bütün toplum tarafından ortak bir biçimde kabul edilmiş olması gerekir. Bu ilkeler bireye kendini dışarıdan dikte eder ve ondan bireysel bir bilinç ve özgür bir irade ister (Tanyol, 1970: 16).

Tanyol, yeni çağa ve yeni değerlere uygun olarak dini ahlakın yerine laik bir ahlak önerisinde de bulunur. Bir tarafta ahklaki

akıl dışı bir alan ilan ederken öbür taraftan da bu asrın rasyonel ve bilimsel değerlerine uygun yeni bir ahlaka ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bir taraftan ahlakın her toplumun kendine özgü olduğunu dile getirirken öbür taraftan bizim de Batı'da olduğu gibi laik bir ahlaka ihtiyacımız olduğunu söyler. Bunlar bir bakıma Tanyol'un kendi içinde yaşadığı çelişkilerin bir yansımasıdır. Ona göre bir peygamber ile bir ahlak kahramanı karşılaştırılırsa ahlak kahramanı daha büyük bir kişidir. Çünkü onun bir kitabı yoktur. Onun amacı ahlaki normlar inşa etmektir. İnsanları belirli türde eylemlerde bulunmaya iter fakat bunu bir karşılık beklemeden yapar. Yani Tanyol'a göre peygamberler veya dini ahlakı savunanlar bunu bir karşılık bekleyerek yapar. Bu noktada da Tanyol, Kant'ın "ödev ve sorumluluk ahlakı" teorisini dile getirir. Bu ahlaka ancak Türk İslam anlayışında bazı pir, dervişlerin ulaştığını, onların herhangi bir karşılık beklemeden iyi olanı seçerek bu değerlere uygun davrandığını belirtir.

Tanyol, laik ahlakı şöyle tanımlar: *"Laik ahlak dine dayanmayan, emir ve otoritesini dinden almayan ahiretsiz ahlak demektir. Teorik olarak kurulamaz; aksiyon olarak kurulur. Kökü felsefi doktrinlerde değil, cemiyetin içindedir ve ferdi aksiyonda gerçekleşir. Laik ahlak, ferdin cemiyette mevcut töreleri bir malzeme olarak kullanması ve onları aşması suretiyle, objektif değerlerden başlayarak sübjektif bir tavırda devam eden bir aksiyon zinciridir."* (Tanyol, 1954: 104). Ona göre laik ahlakı inşa edecek olan da okullardır: *"O halde laik ahlakın da din gibi bir teşkilata ihtiyacı vardır. Bu teşkilat çağımızda mektep olabilir. Sokrates'in efsaneye muhtaç olmayan şahsiyeti, bu yeni ahlak dinini yaratmaya, yaşatmaya ve yaymaya yeter. Dünkü, bugünkü ve yarınki ahlakın susuzluğu nedir? Bu, kendi kendisiyle tutarlı olmak ve medeni cesarettir. Öyle ise iş eğitime kalıyor."* (Tanyol, 1954: 208).

Tanyol, laik ahlakın en büyük kahramanı olarak Sokrates'i örnek göstermiştir. Onun bir filozof olmanın ötesinde yıkılan ahlaki değerlerin yeniden inşasına çalıştığını ve fikirlerini yaşatma uğruna ölümü göze alarak bir ahlak abidesine dönüştüğünü belirtir. O, herhangi bir çıkar gözetmeden, medeni cesaret göstererek, insanları iyi olana çağırmıştır. Fikirleri için ölmüş ve ölümsüzleşmiştir.

Özetle Tanyol yeni çağda yeni değerlere dayalı laik bir ahlaka ihtiyaç duyulduğunu sürekli dile getirir. Bunun hangi değerlere dayanacağı sorusunu ise medeni cesaret, ahlaki tutarlılık ve başkalarını düşünme gibi değerlere dayandırır. Yani hem bireysel özgürlüğü garanti altına alan hem de başkalarını hesaba katan bir ahlak sistemi planlar. Bu ahlak sistemi herhangi bir dine dayanmaz. Bunun tamamen materyalist bir ahlak olmayacağını dile getirmiş olsa da temelinde dini bir değer bulunmaz. Onun ahlaki Kant'ın ödev ahlakının bir yansımasıdır. Çıkarlılık, karşılık beklememe, iyi niyet ve iyiyi isteme ilkeleri ile büyük ölçüde uyumludur. Bu ahlakın bazı yönleri ile Türk İslam ahlakında da yaşamış olduğunu da Tanyol dile getirir.

5. TANYOL'UN SAHA ÇALIŞMALARI³

Bu bölümde Tanyol'un başlıca saha çalışmaları olan Karataş Köyü monografisi, Elifoğlu Köyü Monografisi, Peşke Binamlısı Köyü monografisi ve Eylen Köyü monografisi inceleme konusu yapılmıştır. Ayrıca Tanyol'un Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü başlıklı monografisi ele alınmıştır.

5.1. Karataş Köyü Monografisi (1948)

Karataş Köyü monografisi Tanyol'un Hilmi Ziya Ülken ve Nurettin Şazi Kösemihal'le birlikte katıldığı bir araştırma çalışmasıdır. Tanyol, bu araştırmaya asistan olarak katılmıştır. Araştırma 1948 senesi Eylül ayında yapılmıştır. Monografik çalışma, Maurice Bures ile Ph. Robert'in Köy monografileri için hazırladıkları plana göre yapılmıştır. Karataş köyü Antalya ilinin Döşemealtı nahiyesine bağlı bir köydür.

Monografik çalışmanın ilk bölümünde köyün beşerî ve coğrafi yapısı anlatılmıştır. Köyün iklimi, bitki örtüsü, köyde tarım ve hayvancılık çalışmaları incelenmiş ikinci bölümde ise köyün geçim kaynağı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise toprağın nasıl işletildiği ve köyün temel özellikleri anlatılmıştır (Ülken, 1948, s. 88). Araştırmanın son bölümlerinde ekilen araziler, yardım-

² Bu alt bölüm 18-21 Ocak 2017 tarihlerinde II. INES kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

cı işler, satılan mahsul ve köyün ulaşım imkânları ele alınmıştır. Köyün civar köy ve kasabalarla olan ticari münasebetleri incelenmiştir. Köylülerin mallarını sattıkları pazarın işlevleri üzerinde durulmuştur. Bunlar arasında pazarların fikri alışverişi merkezleri olarak çalışması, medeni hayatın bazı hususiyetlerinin öğrenilmesi gibi etkileri olduğu belirtilmiştir (Ülken, 1948: 91) .

5.2.Elifoğlu Köyü Monografisi (1951-1964)

Tanyol, Elifoğlu köyü monografisini 1951 Temmuz ayında gerçekleştirmiştir. Aynı araştırma Tanyol tarafından kontrol edilmek ve ortaya çıkan değişimleri gözlemlemek amacıyla 1964 Nisan ayında tekrar edilmiştir. Araştırma iki ayrı dönemi ilişkin sosyal, ekonomik, politik değişimleri de saptama amacı taşımıştır. Elifoğlu Köyü Gaziantep'in Nizip ilçesine bağlı, Fırat nehri kenarında bir ova köyüdür. Köyün nüfusu 400 kişidir. Köy bir “halk köyü”dür. Köyde yaşayanlar Barak Türkmenleridir (Tanyol, 1963: 172).

Tanyol, Elifoğlu köyündeki evler, yerleşim yerleri, yaşam koşulları ve geçim kaynaklarından söz etmiştir. Ona göre köyde evler genellikle kerpiçten yapılmıştır. Köy verimli bir arazi çevresinde kuruludur. Köylü sadece tarımla uğraşır. Köyde en çok buğday, arpa, mısır ve kenevir ekimi yapılır. Köylüler uzun süredir burada yaşamaktadır. Aslen göçebe olan Türkmen oymakları bu toprakları uzun süredir ekip biçmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaylalar Suriye tarafında kaldığı için köy halkı tamamen yerleşik yaşama geçmiştir. Bu süre içerisinde Türkmen oymaklarının toprağa bağlılıklarının zayıflığından istifade etmeye çalışan bazı küçük kasaba memurları bu toprakları çeşitli yollarla kendi üzerlerine geçirmiş ve böylece buralarda “efendi köyleri” ortaya çıkmıştır (Tanyol, 1963: 174) .

Tanyol'a göre Elifoğlu köyünde yaşayan insanlar Barak Türkmenlerinin beş oymağından biri olan Abdürrezzaklı'nın Çay-

razlı ve Yağmurlu kolları tarafından kurulmuştur. Köyün aşağı yukarı 3000-5000 dönüm arazisi vardır. Bu arazileri 2/5'i tek bir kişiye ait, diğerleri ise köylülere aittir. Toprağı olmayan köylüler rençperlikle geçimini sağlar. Köyde genellikle buğday, arpa, mercimek ve mısır ekimi yapılmaktadır. Köyde hayvancılık ise geçim kaynakları içerisinde ciddi bir yekûn tutmamaktadır. Tanyol'a göre köyde hemen hemen hiçbir zanaat yoktur. Sadece iki marangoz bulunur. İki kişi de ev yapımı ustasıdır. Köyde berber yoktur. Alışveriş için iki-üç günde bir köye çerçi gelir ve köylüler buradan iğne, iplik, ayna, attariye malzemeleri, elma, armut, nar gibi meyveleri alırlar. Köylü ürünlerini Nizip, Birecik, Karkamış ve Gaziantep'teki pazarlarda satar. Köyde kız, erkek ilişkilerinde herhangi bir taassup yoktur. Kızların satılması ile geleneksel bir kuraldır. Parasız kız vermek ayıp kabul edilir (Tanyol, 1963: 199).

Köyün inanç bakımından analizini de yapan Tanyol'a göre köyde cami yoktur. Namaz kılan birkaç kişiyi geçmez. Bayram namazları için kasabaya inilir, eşrafla bayramlaşılır. Köyde adli vakalara pek rastlanmaz. Bazı sürtüşme ve sorunları köyün ileri gelenleri çözer. Ancak cinayet gibi durumlarda köye jandarma gelir.

Tanyol, 1964 Nisan ayında köydeki sosyal değişimleri incelemek amacıyla yeniden Elifoğlu köyüne gelir. Ona göre bu süre boyunca köyün sosyal ve ekonomik yapısında önemli değişimler olmuştur. Fırat nehri üzerine kurulan köprü, doğu illerimizle batı illerimizi birleştirmiştir. Yeni yapılan tren yolu da Elifoğlu köyünden geçmektedir. Köyün önemli ulaşım yolları üzerinde olması köylünün ufkunu açmış, çeşitli yörelerden gelen insanlarla tanışmasını sağlamıştır. Köyde önemli bir gelir kaynağı olarak zeytin, fıstık, bağcılık gibi ürünlerin yetiştirilmesinde artış meydana gelmiştir. Bu süre içerisinde köye dışarıdan gelip yerleşenler de olmuş, köylünün refah düzeyi artmıştır (Tanyol, 1963: 208).

Tanyol'a göre köyde önemli değişimlerden biri de köyün inanç düzeyinde görülmüştür. Köye bir cami yapılmıştır. Köylü

oruç tutmaya başlamıştır. Köyün yarısı namaz kılmaktadır. Köyde tarikata dâhil olanların sayıları artmıştır. Tanyol'a göre köyün dindarlaşmasında kasaba ve kent merkezi ile yakınlaşmanın önemli etkisi olmuştur (Tanyol, 1963: 221). Tanyol bu durumun köyde taassubu da artırdığı görüşündedir. Köyde etki gücü olan köy öğretmeni değil şeyh efendidir. Tanyol'a göre bu durumdan halka ulaşamayan aydınlar da sorumludur.

5.3. Peşke Binamlısı Köyü Monografisi (1956)

Tanyol'un diğer bir monografik çalışması Gaziantep'in Nizip ilçesine bağlı Peşke Binamlısı köyü incelemesidir. Köy, bir dağ köyüdür. Tanyol, köyün beşerî ve coğrafi özelliklerini incelemiştir. Köyün sınırları, su kaynakları, yolu incelediği konular arasındadır. Köy, bir Kürt köyüdür Köylüler Rişvan oymağına mensuptur. Köylüler burayı daha önce yayla olarak kullanırken zaman içerisinde mecburi iskânla beraber buraya yerleşmişlerdir. Köy bir Kürt köyü olmasına rağmen bütün köylü çok iyi Türkçe konuşur. Köyün bir Kürt köyü olduğunu tahmin etmek neredeyse imkânsızdır. Köy, büyük ölçüde Türkleşmiştir (Tanyol, 1961: 15).

Tanyol, daha sonra köyün teknik araç ve gereçleri, ekonomik kaynakları ve geçim koşullarını ele almıştır. Köyün geçimini sağlayan tarım faaliyetleridir. Göçebelik döneminde hayvancılık en önemli gelir kaynağı iken yerleşik yaşama geçişle beraber tarım öne çıkmıştır. Tanyol'a göre Peşke Binamlısı köyü fakir bir köydür. Kendi kendine yetmeye çalışır. Dışarıdan ancak sabun, gaz, soğan, domates, erik, zerdali gibi şeyler alınır. Çay ve şeker çok az evde bulunur. Evlerin çoğu kerpiçten yapılmıştır. Köyde bir lüks tabir edilen tüplü lamba ve bir tane de radyo bulunur (Tanyol, 1961: 23).

Tanyol daha sonra köyün örf ve adetlerinden söz etmiştir. Köyde genellikle akraba evliliği (endogami) yaygın olarak görülür. Köyde kız kaçırma olayına hemen hiç rastlanmaz. Kız kaçır-

manın cezası çok katıdır. Köyde bu türden 3 cinayet vakası görülmüştür. Oymağın şerefi için kız kaçırılanlar öldürülür. Kadının aile içinde söz hakkı vardır. Otorite babaya aittir. Kadın da erkek gibi mirastan pay alır. Köyde adli vakaya hemen hiç rastlanmaz. Hırsızlık ayıp olarak görülür. Konukseverlik büyük bir meziyet olarak görülür (Tanyol, 1961: 36).

Köyün dini hayatını da inceleyen Tanyol'a göre köyde bir cami bulunmamaktadır. Önceleri köyde namaz kılan, oruç tutan azken zamanla artmaya başlamıştır. Köyde namazları Gaziantep savunmasında önemli bir rol üstlenmiş eşkiya Mamato kıldırır. Köyde teravih namazları kıldırması için dışarıdan hoca gelmektedir. Çocuklara Kuran ve dini bilgi öğretilir. Köyün sağlık koşulları çok kötüdür. Köyde hiçbir evde müstakil tuvalet yoktur. Temiz su bulmak zordur. Köylü sadece gusletmek için banyo yapar. Temizlik ciddi bir sorundur. Köyde içki içen yoktur. Okuma yazma bilen ise sadece 6 kişidir (Tanyol, 1961: 39).

Tanyol Peşke Binamlısı köyü monografisi sonunda bu köyün incelemesini yaparken kullandığı metodun ilk defa kullanıldığından söz etmiştir. Çalışmanın yapılış amacını ise şöyle anlatmıştır: “Esasa geyemiz göçebelikten son zamanlarda çıkmış ve bir takım mecburi sebeplerle köy kurmaya mecbur olmuş bir sosyal topluluğun intikal devresinde, maruz bulunduğu maddi ve manevi kazançlarını kontrol etmek; iktisadi yapı ile töre, adet ve ahlakın bağlantılarını araştırmaktı. İktisadi hayatın birden bire değişmesi karşısında, göçebe ahlakın çözüldüğünü ve geride sadece zümreye bağlılıktan başka bir şey kalmadığını görüyoruz.” (Tanyol, 1961: 54).

5.4.Eylen Köyü Monografisi (1965)

Tanyol'un Kilis'in Eylen köyündeki monografik çalışması 31 Ocak 1965 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya Tanyol ile beraber Gaziantep Toplum Kalkınması Başkanı Abdullah Özer,

Gaziantep Enformasyon Uzmanı Kemal Özışık, Köy öğretmeni Güler Soydiç, asistan olarak da Fügen Berktaş katılmıştır (Tanyol, 1966b: 36-37). Köyün nüfusu 255 kişidir. Köyün coğrafi ve beşeri kaynaklarını bakıldığında ise bir dağ köyü olan Eylen köyü Türkleşmiş bir Kürt köyüdür. Köyde evler kara taştan yapılmıştır. Köy tarıma elverişli değildir. Zeytin, üzüm, buğday, arpa, mercimek başlıca yetiştirilen tarım ürünleridir.

Köyün sosyal münasebetlerini inceleyen Tanyol'a göre köyde hemen hiç içki içilmez. Tütün içen çoktur. Kumar gibi zararlı alışkanlıklar yoktur. Aile içerisinde otorite babaya aittir. Köyde kız kaçırma olayına hemen hiç rastlanmaz. Çocuk tek ise ailesinin yanına yerleşir. Babanın gücü varsa oğluna tarla, hayvan vermeye çalışır. Köyde ilkokul 1956 yılında öğretime açılmıştır. Okul, tek sınıflı olup bir müdür odası ve salondan oluşmaktadır. Bugüne kadar köy ilkokuluna 169 öğrenci kaydolmuş ve 55 kişi diploma almıştır. Diploma alanlardan dokuzu eğitim hayatına devam etmiş, üç kişi ilkokul öğretmeni, biri ortaokul öğretmeni olmuştur (Tanyol, 1966b: 55).

Köyün dini hayatını da inceleyen Tanyol'a göre köyde bir cami bulunmaz. Namaz, evlerde kılınır. Ramazan ayında bütün köylü oruç tutmaktadır. Köyde namaz kılan 45 kişidir. Köyde 5 kişi de tarikatlara mensuptur. Köyün 50m. doğusunda bir yatır bulunur. Köyde büyü yapan veya fal bakana rastlanmaz (Tanyol, 1966b: 57). Tanyol, köylünün devlette beklentileri olarak; köye bir cami ve köy odası yapılması, su borularının büyütülmesi, köy yolunun yapılması, bölgede bir zeytinyağı işletmesinin kurulması, köye telefon ve elektrik gelmesi sayılabilir (Tanyol, 1966b: 70).

Tanyol'a göre Eylen köyünü farklı kılan özelliklerden birisi uzun süredir toprağa yerleşmiş bir dağ köyü olmasıdır. Köylü üzerinde diğer köylerden farklı olarak aşiret dönemi etkileri çok azalmıştır. Köylüler kendi öz dilleri olan Kürtçeyi unutup, Türkçe konuşur hale gelmiştir. Köy halis bir Türk köyü manzarası göstermektedir (Tanyol, 1966b: 71).

5.5.Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişimlerin Kontrolü (1950-1955)

Tanyol'un önemli saha çalışmalarından biri de Gaziantep'in Nizip ilçesi köylerinde yaptığı, üretim araçlarının değişmesi ile köylünün sosyal, kültürel ve ekonomik hayatlarındaki değişimleri ele aldığı monografik incelemesidir. Tanyol'un temel iddiası; istihsal (üretim) aletlerinin değişmesi ile bu bölgede muazzam bir sosyal değişimin gerçekleştiğidir. Tanyol, özellikle traktörün ve tarım makinelerinin tarımsal üretimde kullanılması ile, bölgenin sosyal hayatında ne gibi değişimler yaşandığını ölçmek istemiştir (Tanyol, 1959: 207).

Tanyol bu araştırmayı 1950-55 yılları arasında beş yıllık bir sürede gerçekleştirmiştir. 1950-55 yılları arasında ise köyde traktör, biçerdöver sayısında önemli artışlar görülmüştür.1950-55 yılları arasında 114 köyden 50'sinde 108 traktör, 8 biçerdöver bulunmaktadır. Toplam traktör sayısı Nizip ve Birecik'le beraber 120 tanedir. Tanyol bu rakamlar şöyle yorumlamıştır:

- a) Bazı köylere traktör girdiği halde, nüfus çoğalmasına şahit olmuştuk.
- b) Bazı köylerde traktörün girmesi ile nüfusun azaldığını görmekteyiz.
- c) Bazı köylerde ise traktör olmadığı halde nüfus azalmakta veya sabit kalmaktadır. Bazı köylerde ise bunun aksi görülmektedir.
- d) Traktörün girmesi ile beraber efendi köylerinde nüfus azalmıştır (Tanyol, 1959: 213).

Tanyol'a göre köylerde traktörün kullanılması ile beklenen üretim artışı olmamıştır. Bunun nedenlerini olarak traktörlerin randımanlı çalışmaması, yedek parça sıkıntısı, köylünün traktörden yeterince yararlanmayı bilmemesi önemli faktörlerdir (Tanyol, 1959, s. 213). Tanyol'a göre köy yollarını yapılması ile, şehir ve kasabalarla temas artmıştır. Kapalı iktisadi yaşam yerini kasaba ve şehirle irtibatlı bir üretime bırakmaya başlamıştır.

Köyde ihtiyaçlarını temin edemeyen insanlar kasaba ve şehirlere göç etmeye başlamıştır. Bunu endüstrileşme olarak görmek hatalı bir çıkarım olur diyen Tanyol'a göre şehir merkezlerine göç eden insanlar burada niteliksiz iş gücü olarak inşaat işlerinde çalışmaktadır. Köylü fabrika işçiliğine değil inşaat ameleliğine geçmektedir.

Tanyol'a göre köylerde örf ve adetlere dayalı ahlak insan ilişkilerini düzenleyip, sosyal etkileşime düzen sağlarken kentte bunu sağlayacak yeni normlar ortaya çıkmamıştır. Bu durum kentlerde yeni sorunlara yol açabilir. Kentlerde suç oranlarının artması beklenmelidir. Tanyol çözüm olarak liberal bir piyasa modeli salık verir. Özel girişimin desteklenmesi, fabrika açılması bölgenin sorunlarına çözüm olarak görülmüştür.

6.SONUÇ

Türk sosyolojisi ile yaşıt olan, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne tanıklık etmiş, dönemin çeşitli sosyolojik gelişmelerini tecrübe etmiş bir toplumbilimci olan Cahit Tanyol, Türk sosyolojisinin sıra dışı isimlerinden biridir. O, bir araya gelmesi düşünülemeyecek fikirleri sentezlemiş, kendine yeni bir yol bulmaya çalışmıştır. Tarihsel yöntemini diyalektiğe dayandırmış, sınıf analizlerini Türk tarihine uygulamaya çalışmıştır. Kemal Tahir'in açtığı yoldan bir Türk İslam sosyalizmi inşa etmeye çalışmıştır.

Onun düşüncelerinin temelinde yerli ve milli bir duruş yatar. Başka ülkeler için üretilen çözümlere daima şüphe ile yaklaşmıştır. Tabuları yıkmaya çalışmış, geçmişi ne bir nostaljik rüya durağı ne de utanılması gereken bir hurafe yatağı olarak görmüştür. Sosyalist metodolojiyi Türk tarihine uygulamış ve oradan sosyolojik tahliller yapmıştır. Sosyalizm ile İslam'ı birleştirmeye çalışmış, materyalizme hiçbir zaman yakınlık göstermemiştir. Marks'ın gençlik dönemi hatalarından biri olarak gördüğü materyalizm yerine dine yönelmiş, İslam'ı kendi sosyalizmine bir kaynak olarak düşünmüştür. İslam'ı tıpkı İranlı sosyolog Ali Şerriati gibi halk ve hak sentezinde yorumlamıştır. Halka dayalı bir sistem olarak gördüğü İslam'la, sosyalizmin eşitlik düşüncesini meczetmeye çalışmıştır.

Tanyol, hiçbir kampın veya sloganın uzantısı olmamayı kendi kulesinde bir derviş olmayı seçmiştir. Hiçbir düşüncüyü tabu

olarak görmemiştir. Atatürkçü'dür ama en çok Atatürk istismarına karşı çıkmıştır. Atatürk'ün partisi olarak gördüğü Cumhuriyet Halk Partisi'ne en ağır eleştirileri kendisi yapmıştır. CHP'yi halktan uzaklaşmakla suçlamış, Atatürk'ün halkçılık, devletçilik ve devrimcilik düşüncesinin kısa bir süre içerisinde yozlaştığını belirtmiştir. Batı ile Doğu'yu özellikle de Türk İslam toplumunu tahlil etmiş, aradaki farklara vurgu yapmıştır. Batı'da sınıf çatışmaları ve uzlaşmalarına dayalı siyasal sistemin, sosyal bir tabanı olduğunu, bizde ise siyasi partiler arasında fark kalmadığı için siyasi popülizmin tek yöntem olarak görüldüğünü söylemiştir. Alternatif olarak da Hoca Kadri Efendi'nin partisiz parlamentosunu önermiştir. Hatta Atatürk'ün düşüncelerinin gerisinde de bu fikrin olduğunu söylemiştir.

Tanyol'a göre Türk siyaseti ve sosyolojisinin temel özelliği hazır kalıp çözüm önerilerinin, ülkemizin sosyolojik ve tarihsel bağlamından kopuk düşüncelerin bu topraklarda bir reçete olarak sunulmasının eleştirisidir. Demokrasi, laiklik, siyasi partiler, sosyoloji gibi pek çok kavrama bu muvaceheden yaklaşmıştır. Türk devlet felsefesine vurgu yapmış, bizim bin yıllık devlet deneyimimizden ilhamını alan alternatif bir yol bulmaya çalışmıştır. Bu yol devletin güçlü olması ve halka nizam vermesine dayanır. Osmanlı devletinin "nizamı alem" ve "ebet müddet devlet" ülküsüne vurgu yapmıştır. Halka adaletle hükmetme, onun ihtiyaçlarını karşılama devletin ödevidir. Devlet, halka karşı merhametle yaklaşmalıdır.

Tanyol, tabuları yıkmıştır. Şeriata küfredenleri şiddetle eleştirmiş, onun bin yıllık bir hukuk sistemi olduğunu belirtmiştir. Roma hukukuna karşı tek alternatif İslam hukuku olan şeriattır. Bunun da en müstesna halini Ahmet Cevdet Paşa kaleme almıştır. Mecelle bunun en son örneğidir. Kendisi dindar olmasa bile dindarlara saldırılmasına, ibadetlere müdahale edilmesine karşı çıkmıştır. Bu tür davranışları "laik yobazlar" olarak isimlendirmiştir. Laikliğin de anlamının dini yaşamın serbestliği olduğunu

vurgulamıştır. Fakat özellikle 1980 sonrası dini hayatın ve özellikle de cemaat ve tarikatların görünümünün artmasını tehlikeli bulmuştur. Türkiye'nin bu dönemde geçirmiş olduğu liberal dönüşümleri yeterince analiz edememiş, bunu devleti dinamitleyen bir çıkış olarak görmüştür. Özellikle türbanla ilgili görüşlerinin fazlasıyla "sert" olduğunu ve onun görüşlerindeki hoşgörüyü ile uyumadığını belirtmek gerekir. Bunu Tanyol'un umutlarını yitirmesine bağlayabiliriz. Yaşlandıkça fikirleri katılaştı ve onu keskin eleştiriler yöneltmiştir.

Tanyol, Türk İslam'ı düşüncesiyle de yeni bir din yorumu önermiştir. Yarı şaman yarı pir olan bu arkaik din yorumu, ona göre Arap İslam'ına alternatiftir. Türkmenlerin sosyal hayatına uygun ve onların zengin hoşgörü anlayışlarını yansıtan Bektaşî, Alevî İslam'ını Türk İslam'ı olarak formüle etmeyi amaçlayan Tanyol, bunun aksi olan tarikatları Arap İslam'ının ajanları olarak görmüştür. Türk İslam'ının dinin dogmatik hale gelmesini engelleyeceğini de vurgulamıştır. Tanyol, dini aklın ve bilimin alanı dışında "numen"e ait bir alan olarak görmüştür. Dini akılla açıklamaya karşı çıkmış, onun metafiziğin alanına girdiğini belirtmiştir. Dini bir tür moral motivasyon olarak görmeye çalışmıştır.

Tanyol sadece masa başı çalışan bir toplumbilimci de olmamıştır. Gaziantep ve civarında yaşayan Türkmenleri incelemiş, burada önemli monografiler gerçekleştirmiştir. Eylen Köyü, Peşke Binamlısı, Elifoğlu Köyü monografileri bu bölgenin sosyolojik analizleri için çok zengin bilgiler vermektedir. Tanyol, traktör girmesi ile bölgenin sosyal hayatında yaşanan değişimleri de araştırmıştır. Ekonomik hayatta yaşanan bir gelişmenin sosyal hayata etkilerini gözlemlemiştir.

Tanyol çok yönlü bir düşünürdür. O hem bir şair hem bir yazar hem bir felsefecidir. Kalemını bir şair ustalığında kullanır. Kelimelere büyümlü bir biçim kazandırır. Sosyolojik görüşlerinin gerisinde bir felsefe, derin bir düşünce vardır. En önemli ama-

cı bu topraklarda kimsenin kimseyi ezmediği bir sosyal nizam kurmaktır. Sömürü ve baskıdan nefret eder. Batılı bir sosyalizmin veya demokrasinin bu toprakların sosyal yapısına uymadığını, bunun yerine Doğu'ya özgü bir devlet sosyalizminin çare olabileceğini düşünür. Önerdiği bir tür Leninizm'dir. Elbette bu düşünceleri 1990'lardan sonra çekiciliğini yitirmiş, yeni yetişen kuşaklar için ideolojiler bütün meta anlatılar gibi buharlaşmıştır. Bunun sonucunda ise Tanyol'un ümitleri yıkılmış, bilime olan güveni sarsılmıştır. Son dönemde ise kendisi de kalıplara hapsolmuş, sessizliğe gömülmüştür.

EK-1

CAHİT TANYOLLA TÜRKİYENİN SORUNLARI VE
TÜRK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE 1 HAZİRAN 2006 TARİHİN-
DE KADIKÖY MODA'DAKİ EVİNDE YAPILAN GÖRÜŞME

Ü.E.: *Sosyolojinin Türkiye'ye gelmesinde hangi faktörlerin etkisi oldu?*

TANYOL: Osmanlı İmparatorluğu çöküş dönemini yaşarken aydınlar, devlet adamları tek bir soruya yanıt arıyorlardı: Devlet nasıl kurtulur? Tanzimat ve tüm yenilik hareketlerinin gerisinde hep devleti kurtarma çabaları vardır. Ama reçeteyi yabancılar verdiği için bu reçeteler hiçbir zaman dev eti kurtaramadı. Bizim devlet yapımıza uymayan birtakım kalıplar getirildi. Bu, devletin çözülmesine ve yıkılmasına neden oldu. Türkiye'de sosyoloji de aynı amaç için ortaya çıkmıştır. Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp'in çalışmalarının gerisinde hep, devleti kurtarmak fikri vardır. Prens Sabahattin bir şeyin farkındadır. Bizdeki toplum yapısıyla Batı'daki sosyal yapının bir olmadığını gördü. Bizdeki toplumun *komünüter* olduğunu gördü. Parlamentolu bir demokrasinin burjuvazi olmayan bir ülkede uygulanmayacağını gördü. Bunun için özel girişime önem verilerek bir burjuvazi sınıfı ortaya çıkarılmasına önem verdi. Mustafa Kemal da aynı soruyu sordu. Sonunda, devleti halkla kurtarırız fikrine ulaştı.

Ü.E.: *1950'lerden sonra Türkiye'ye Amerikan sosyolojisi girdi. Sizin bu sosyoloji metodu hakkındaki görüşleriniz nelerdir?*

TANYOL: Rahmetli hocam Hilmi Ziya Ülken mikro sosyoloji demezdi, mikrop sosyoloji derdi. Mikrop sosyolojisinin arkasında bu sosyolojinin bir sömürge sosyolojisi olduğu, girdiği sömürgecilik anlayışını devam ettiriyor. Tarihi bütünlüğüne bakarak değil keserek ve istatistikle anlamaya çalışıyor. Benim Marksist sosyolojiye geçişim de böyle olmuştur.

Ü.E.: *1950'lerde Prens Sabahattin iken 1960'lardan sonra Marksist bir sosyoloji anlayışını benimsemenize neden olan sebepler nelerdir?*

TANYOL: Ben 1950'lerde Sabahattin Beyciydim. Ama hala Sabahattin Bey'le ilgili görüşlerimde herhangi bir değişiklik olmadı. Marksizm'de ve özellikle Leninizm'de devletin birinci planda olması ve sömürüye karşı çıkması beni Marksizm'e yönlendirdi. Bizim toplumumuz Batı toplumları gibi bireyci değildir. Biz de cemaat esastır. Bu yüzden bizim sosyal yapımıza en uygun rejim Marksizm'dir.

Ü.E.: *Sosyalizm dine karşı bir rejim midir? Kar Marks'ın, "Din afyondur" sözünden ne anlamalıyız.*

TANYOL: O, 1945'lardedir. O sözü Marks, daha Marksist olmadan önce, Alman materyalistlerinden Feurbach'ın etkisi altında söylemiştir. Din ile sosyalizm arasında bir karşıtlık yoktur. Bugün İslamiyet, Marksizm'in yerini alıyor. Dünyadaki terör ve direniş hareketlerinin dayanağı oluyor. Kimse inkar etmesin. İslamiyet yapısı gereği terörist bir dindir.

Ü.E.: *Marksizm'le ilgili görüşlerinizde herhangi bir değişme oldu mu? Marksizm sizce bazı konularda hatalı mıydı? Sosyalist cephenin çöküşünü neye bağlıyorsunuz?*

TANYOL: Ekonomide üç boyut vardır. Üretim, tüketim ve mübadele (değiş tokuş). Fakat asıl olan aynı mübadeledir. Ma-

lın malla mübadelesi. Fakat endüstri çağında insanın ihtiyaçları çeşitlenmiştir. Artık malın malla mübadelesi imkânsız hale gelmiştir. Marksizm, bu mübadeleyi devlet tekeline almak istemiştir. Fakat sonunda korkunç bir bürokratik aygıt yaratmış, devlet işlemez hale gelmiştir. Ben bugüne kadar ki fikirlerimde bir devlet sosyalizmini savunmuş olduğumu gördüm. Biz, sosyalist bir ekonomi olduğuna inanmıştık. Sosyalist bir ekonomi yoktur. Rusya'nın yıkılmasından sonra bir şeyi fark ettim. Bizim tek reddettiğimiz şey pazar. Ama pazarın ön planda olması gerektiğini anlayamadık.

Ü.E.: Sizce İslamiyet'in önerdiği ekonomi görüşü nasıldır?

TANYOL: İslamiyet pazarı öne alıyor. Pazarı denetlemek için narh koyuyor. Faizi yasaklıyor. Devletin görevi pazarı kontrol etmektir. O zaman yepyeni bir sosyalist ekonomi çıkıyor ortaya. İslamiyet murabahayı (karaborsa) en büyük suç saymaktadır. İslamiyet, sosyal bir dindir. İslamiyet'te mübadele ön plana çıkıyor. İslamiyet ticareti destekliyor.

Ü.E.: Batı'da ve bizde devlet hangi sınıflara dayanır, açıklar mısınız?

TANYOL: Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu itibariyle bütün devlet birikimi Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplamış. Bunun demokrasi ile alakası yoktur. Batı'da bizdeki bu özellik yoktur. Örneğin İngiltere'de devlet kraliçenin devletidir ve muhalefet de kraliçenin muhalefetidir. Kraliçe ise devlettir. Bizde soylu sınıf yoktur, soylu olan devlettir. Bizde yönetim, soylu bir sınıf arasında el değiştirmiyor. Padişah öldüğü zaman yerine oğlu geçiyor, kardeşi geçiyor. Daima onlar devleti temsil ediyor. Bizde devlet hiçbir zaman soylu sınıfa dayanmaz. Bizim toplumumuz cemaatçidir. Cemaat yapısında olan bir topluma cemiyet yapısındaki kalıplar getiriliyor. En tehlikeli olan taraf budur.

Ü.E.: Hocam, sizce demokrasi, Türk toplum yapısına uygun mudur?

TANYOL: Demokrasinin bir tanımı vardır. Halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesidir. Mustafa Kemal 'in getirdiği devlet anlayışında ise halka rağmen halk için görüşü vardır. Yakayı hiçbir zaman halka kaptırmayacaksınız. Biz daima her şeyi devletten beklemiş bir toplumuzdur. Bizde devlet çürürse halk da çürür. Türkiye'de yıllardır yapılanlar devleti çürütmüştür. Bu gidişle Anadolu'yu parçalarlar. Savaşla alamadıklarını, Avrupa Birliği kapısında barışla kendimiz veriyoruz.

Ü.E.: *Mustafa Kemal'in kurduğu meclisin gerisinde bir demokrasi fikri mi yatmaktadır? Atatürk'ün; "Egemenlik kayıtsız şartsız mi etindir" sözünden ne anlamalıyız?*

TANYOL: 1924'te Bolşevikler Anadolu'nun nasıl parçalanacağına hesaplarını yapmaktadırlar. Batılı devletler, Anadolu'yu Türk vatani olarak kabul etmiyorlar. İngiliz ve Fransız devletinin, Rus Çarlığının gizli belgelerinde bu akıl almaz planlar görülmektedir. Anadolu'da Türkler dışında herkes devlet kurabilir, denmektedir. Mustafa Kemal, Anadolu'ya çıktığı zaman, "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" diyor. Çünkü üç imparatorluk yıkıldı. Osmanlı imparatorluğu, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı. Rus Çarlığı, bir sosyalist ihtilalle yıkıldı. Avusturya Macaristan imparatorluğu yıkıldığı zaman, arkasında bir halk olmadığı, bir kadro devleti olduğu görüldü. Avrupalılar, Anadolu'yu bir Osmanlı Hanedanlığı olarak görüyordu. Onun da bir kadro devleti olduğu, arkasında bir halk olmadığı iddia ediliyordu. Mustafa Kemal bu sözü bilinçli olarak kullanmıştı. Bu sözün gerisinde, Avrupa devletlerine, Anadolu'da Türk milleti diye bir halk vardır, iddiası vardır. Bu yüzden Mustafa Kemal, halk meclisini kurdu. Mustafa Kemal 'in bu sözünü bazıları onun parlamenter bir sistemi savunduğu fikrine kanıt olarak kullandılar. Mustafa Kemal'in hiç böyle bir amacı yoktur. Onun maksadı, buranın Türk vatani olduğunu ispatlamaktır, parlamenter bir demokrasi değil. Onun kurduğu meclis, burjuvanın krallara zorla kabul ettirdiği meclis değildir. Onun devlet anlayışının ge-

risinde, Hoca Kadri Efendi'nin savunduğu, partisiz parlamento fikri vardır.

Mustafa Kemal 'in "Yurtta barış, dünyada barış" sözünün gerisinde de bizim Anadolu'da kalmamıza izin verilsin, isteği vardı. Yoksa bizi Anadolu'da barındırmayacaklarını biliyordu. O, Sevr'in tekrar gelebileceğini gördü. Anadolu'da 24 tane medeniyet var. Bizim bunların hiçbirine katkımız yok. Türkler gelip şehir kurmamışlar, şehirlere yerleşmişler. Mustafa Kemal, Anadolu medeniyetleri üzerinde çalışma yapan bilim adamlarını Türkiye'ye getirerek, Anadolu'daki bu medeniyetlerin, Turani bir ırk olduğunu, onlara söyletti. Böylece biz 24 asırdır buradayız, demek istedi. Onun kurdurduğu iki bölüm bir Türk Tarih Kurumu biri Türk Dil Kurumu'dur. Bizim Anadolu'da kalabilmemiz için dilimize ve tarihimize sahip çıkmamız gerekmektedir. Mustafa Kemal bunu görmüştür.

Ü.E.: Bugünün gençliğinden ümidiniz var mı hocam?

TANYOL: Benim bugünün gençliğinden hiçbir ümidim yoktur. Bugünün devlet anlayışında Hoca Kadri'nin etkisi ne katarsa, onların da devleti idare edebileceklerine olan inancım o kadardır. Bugünün gençliğinde ideal eksikliği vardır. Bugünün gençliği içerisinde pırıl pırıl insanlar var. Ama bugünün gençliği karşısında öyle bir düşman var ki, onun adı televizyon. Bu televizyonlar, Türkçeyi yiyip bitirir.

Çağımızda ön planda olan değer, tekniktir. Tekniğin lider bir değer olduğu günümüzde laiklik öne çıkmaktadır. Çünkü teknik, özü itibariyle laiktir. Orta çağda lider değer dindi. Ticareti, sanatı, hukuku din tayin ediyordu. Tekniğin en önemli yönü laiktir.

Ü.E.: Türkiye'de bu tekniğin laik anlayışına uygun bir ahlak sistemi kurulabildi mi?

TANYOL: Hayır. Laik ahlak şöyle dursun, tam bir orta çağa doğru gidiş söz konusudur.

Ü.E.: *Türkiye’de siyasete ordunun sürekli müdahalelerde bulunması doğru mudur?*

TANYOL: Ordu gereksiz zamanlarda müdahale etti. Asıl şimdi müdahale edilmesi gerekiyor. Çünkü şu anda vatan tehlikede. Ötekilerde demokrasi tehlikedeydi. Şu anda ordunun siyasete müdahale etmesi gerekiyor. Anayasa çiğnendi diye adam asıldı. Gereksiz yere müdahalelerde bulunuldu. Ben askerin hazırladığı iki anayasaya da oy vermedim. Evren Paşa, Özal’ın bu ülkenin başına gelmesine neden olan adamdır. Dernekleri, sivil toplum örgütlerini kapattı ama İmam Hatip Okullarını kapatmadı. İmam Hatip Okullarında öğretilen İslam bizim Anadolu’daki tarikat arın İslam’ı değildir. Onların savunduğu İslam, Suudi Arabistan Müslümanlığı, İran’ın Şii Müslümanlığıdır. Türkiye’de çözüm tekrar 1924 Anayasa’sına dönülmesidir.

Ü.E.: *Sizce bugün devletin kurtarılması için çözüm nedir?*

TANYOL: Saltanatın geri getirilmesi imkânı yok. Hoca Kadri Efendi’nin partisiz parlamentosunu da getirmek mümkün değil. O zaman, bu Cumhurbaşkanlığı makamını siyasilerin elinden kurtarmak gerekir. Çözüm, Cumhurbaşkanlığı makamına, Yargıtay, Danıştay, Anayasa Mahkemesi gibi kurumlardan birini seçmektir. Böylece bu makam, siyasilerin eline geçmemiş olur. Ve devlet geleneği, bu bürokratların eliyle savunulur. İktidarların devlete zarar verecek istekleri engellenmiş olur. Bu da tabi göle maya çalmaya benzer. Hiçbir ümidim yoktur.

Ü.E.: *Hocam Türkiye’deki laiklik anlayışını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

TANYOL: Atatürk, koca bir imparatorluğu tasfiye edip, Hilafeti ve Şeriatı kaldırdıktan sonra halkın tepkisinden çekinerek Diyanet İşleri Başkanlığı’nı kurdu. Osmanlı Devleti döneminde din işleri ile devlet işleri zaten ayırdı. İrtica, Osmanlı Devleti’nde hiçbir zaman devlet görevlerine gelememişti. Tarihimizde irtica ilk kez Cumhuriyet döneminde iktidar oldu. Din devleti, Şeriat

devleti olsa, canım kurban. Bunların ki şeriat değil. Şeriatın kötü bir tarafı yok, eksik tarafı var. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken terk edilenler ile reddedilenleri karıştırmamak gerekir. Mecelle terk edildi, reddedilmedi. Ama İmam Hatip Okulları reddedildi. Terk edilen öcü, reddedilen hâkim oldu.

Ü.E.: *Dinine inanan saf bir mümin ile mürteci arasında ne fark vardır?*

TANYOL: İnsanları ibadet etmesi, dinin gereklerini yerine getirmesine kimse engel olamaz. İbadete, inanca kimse karışmaz. Mürteci, dini kendi menfaat eri için kullanan kişidir. Dini sömürür, politikaya alet eder. İslamiyet'te laiklik esastır. İslam dininin dayandığı dört temel vardır. Kuran, Sünnet, kıyas ve icma. Kuran ile sünnet dinse, kıyasla icma sosyaldır. Kuran ve Sünnet değişmiyor. Ama bir şartla: "Zamanın değişmesi ile hükümler değişir". Türban ne inanca ne ibadete ait bir gerekliliktir. Muamelat (dünya işleri)a ait bir hükümdür. Bunun dini inançla alakası yoktur. Mecellede birçok hüküm vardır. Bunun hepsi laiktir. Türbanın içerisinde, Cumhuriyetin bütün yeniliklerine karşı olmak vardır. Türbanın arkasında gericilik vardır.

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislam, doğrudan padişaha bağlıydı. Padişah, bunu kendisi atardı. Şeyhülislam, iktidara değil, devlete bağlıydı. Şimdi ise Diyanet İşleri Başkanlığı, iktidara bağlıdır. Çözümü, Cumhurbaşkanı'na bağlı olmasıdır.

Ü.E.: *Hocam, sizce PKK terörünün, Kürt ayrılıkçılık hareketlerinin çözümü nedir?*

TANYOL: Her gün iki, üç askerimiz, sınırlarımız içerisinde öldürülüyor. Aynen Ermeni isyanında olduğu gibi. Ama şimdi, çocuk, çocuk demeden isyan ediyorlar. Mustafa Kemal olsaydı, asıl tehciri şimdi yapardı. Bir çözüm olarak referanduma gidilebilir. Eğer bağımsızlık çıkarsa, o zaman Türkiye'nin neresinde olursa olsun, tümü Doğu'ya gitmek zorunda bırakılacak. Ama bunu benim kafam almaz. Ben Kuvayı Milliye çocuğuyum. Ama,

en son seçenek budur. Eğer Kürtleri tehcir etmek istersek göreceğiz ki, ipler bizim elimizde değil. Türkiye'nin tapusu hala bizim elimizde değil.

Bugün Kürtler her makama gelebiliyorlar. Cumhurbaşkanı olabiliyorlar, hiçbir ayrımcılık yapılmıyor. Biz, sen bizdensin diyoruz, onlar hayır, diyorlar. İşsiz kalan Kürtler niye Kuzey Irak'a değil de ülkenin batısına gidiyor. Demek ki bunlar burayı vatan olarak görüyorlar.

Ü.E.: *Tarihteki Kürt isyanlarının gerisinde ne vardır? Bugün durum farklı mı?*

TANYOL: Yavuz Su tan Selim'den beri Osmanlı devleti, Kürt ere özerklik vermiştir. Sadece Kürtlere vermiştir. Bugüne kadar ki Kürt ayaklanmalarının gerisinde aşiret çekişmeleri, devletten makam isteği vardır. Bunların hiçbirisi halka dayanmıyordu. Bugün terör örgütü sözde lideri Öcalan, bu ayaklanmayı tabana yaymıştır.

Ü.E.: *Kürt sorununun artmasında devletin yaptığı hatalar var mıdır?*

TANYOL: Devlet, geçmişte bu tür isyancılara makam vermiştir. Daha sonra da hâl etmiştir. Devlette Öcalan'ı getirince bakanlık vermeliydi. Daha sonra ise ortalık yatışınca hâl ederdi. Devletin bu bölgeyi ihmal etmiş olması, yatırım ve eğitim eksikliği de bu bölgenin geri kalmasına neden olmuştur. Yıllarca devlet denince insanların aklına Jandarma gelmiştir. Devletin yaptığı baskılar, jandarma zoru da bu insanları devlete küstürmüştür.

Ordu, bu işe karışmamalıdır. Kürt halkı, askere gider, okuma yazma öğrenir. Kışlaya saygılıdır. Kışlayı karakol haline getirmek gerekir. Ordu ile Kürt halkı karşı karşıya getirilmemelidir.

Ü.E.: *Türkiye'de bir düşünce adamı, bir aydın olarak, hep geriplanda kalmanızın, öne çıkarılmamanızın gerisinde ne var?*

TANYOL: Şimdi bir kısım insanlar eserlerime bakıyor ve bu Komünist, diyorlar. Bir kısmı Faşist, bir kısmı dinci diyor. Türki-

ye'de düşünce'nin dumura uğramasının ana sebeplerinden birisi, insanların kamplara bölünmesidir. İnsanların kamplara göre değerlendirilmesidir. Ben hiçbir kampın adamı olmadığım için, öne çıkarılmadım.

Ü.E.: *Şu anda üzerinde çalıştığınız herhangi bir kitap var mı?*

TANYOL: Şu anda Çankaya Dramı'nın ikinci cildi çıkacak. Baskıya verildi. Orada, devlet felsefemiz, devlet anlayışımızla ilgili konuları ifade ettim. Eski dağınık olan yazılarımı toparladım. Bir de romanım çıkacak. Onun da adı: "O zaten yoktu".

7.KAYNAKLAR

Kitaplar

- Ahmad, Feroz (1996). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980). Ahmet Fethi (Çev.). 2. Baskı, İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, Feroz (1999). İttihatçılıktan Kemalizm'e. Fatmagül Berktaş (Çev.). 4. Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, Feroz (2002). Modern Türkiye'nin Oluşumu. Yavuz Alogan (Çev.). 2. Baskı İstanbul: Doruk Yayınları.
- Ahmad, Feroz (2004). İttihat ve Terakki (1908-1914). Nuran Yavuz (Çev.). 6. Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aron, R. (2010). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri. Korkmaz Alemdar (Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Atatürk, M. Kemal (1997). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, II, III. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.
- Bottomore Tom & Nisbet, Robert (1990) Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. Ankara: V Yayınları.
- Berkes, Niyazi (1973). Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Birinci, Ali (2003). Üniversitede İlim ve Ahlak, Cahit Tanyol ve Sosyoloji. Ankara: Vadi Yayınları.
- Çav, Erkan & Kovanlıkaya Çağlayan (2010). Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Demolins, Edmond (2017). Anglosaksonların Üstünlüğün Sebepleri Nelerdir? A. Fuad, A. Naci (Çev.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Durkheim, Emile (1994). Sosyolojik Yöntemin Kuralları. Enver Aytakin (Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Erkan, Ümmet (2018). Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu: Türk Yurdu Dergisi, Ankara: Akademisyen Yayınları.
- Erkan, Ümmet (2020). "Siyasetin Bağımlılığı ve Özerkliği: Ortodoks/Neo/Post-Marxizm". Siyaset Sosyolojisi İçinde, Musa Yavuz Alptekin (Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Fesch, Paul (1999). Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul. Erol Üyepazarcı (Çev.). İstanbul: Pera Yayınları.

Türk Sosyolojisinin Tanığı: Cahit TANYOL

- Gökalp, Ziya (2005). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Akvaryum Yayınları.
- İnan, Afet (1989). *İzmir İktisat Kongresi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram (1999). *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Birey Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram (2000). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, 2. Baskı, İstanbul: Birey Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram (2001). *Türk Sosyoloji Tarihine Giriş*, 1. Baskı, İstanbul: Birey Yayınları.
- Kaynar, Reşit (1991). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kösemihal, N. Şazi (1989). *Sosyoloji Tarihi*, 4. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kümbetoğlu, Belkıs (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 1. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lewis, Bernard (2007). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Dr. Metin Kıratlı (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mardin, Şerif (1990). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (1995). *Türkiye'de Din ve Siyaset*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2003). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 10. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (2009). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. Mümtaz'er Türköne-Fahri Unan-İrfan Erdoğan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2016). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Schroeder, Ralph (1996). *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, Mehmet Küçük (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sezal, İhsan (2002). *Sosyolojiye Giriş*. İstanbul: Martı Kitap Yayınevi.
- Şeriati, Ali (1980). *İslam Sosyolojisi Üzerine*. Kâmil Can (Çev.). İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Swingewood, Alan (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Osman Akınhay (Çev.). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Tanyol, Cahit (1954). *Sanat ve Ahlak*. İ.Ü.E.F. Yayınları. No:577,
- Tanyol, Cahit (1960). *Sosyal Ahlak: Laik Ahlak Giriş*. İ.Ü.E.F. Yayınları No: 848. İstanbul.
- Tanyol, Cahit (1969). *Kurtuluş ve Fetih Destanı*. İstanbul: Gün Matbaası.
- Tanyol, Cahit (1970). *Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*. İstanbul: Okat Yayınevi.
- Tanyol, Cahit (1981). *Atatürk ve Halkçılık*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tanyol, Cahit (1985). *Türk Edebiyatında Yahya Kemal*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tanyol, Cahit (1989). *Neden Türban (Şeriat ve İrtica)*, 2. Baskı, İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Tanyol, Cahit (1990). *Çankaya Dramı*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Tanyol, Cahit (1994). *Laiklik ve İrtica*, 2. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Tanyol, Cahit (1998). *Schopenhaur'da Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Tanyol, Cahit (1999). *Türkler ve Kürtler*. İstanbul: Gendaş Yayınları.

- Tanyol, Cahit (2003). Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu. İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Tanyol, Cahit (2007). O Zaten Yoktu. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Tanyol, Cahit (2012). Mamato: Bir Mücadele Öyküsü. Eşkıyalıktan Çete Reisliğine: Mahmut Karayılan. İstanbul: Piya Art Yayınları.
- Tevfik, Ebuzziya (2006) Genç Osmanlılar. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Thompson, Ian (2004). Odaktaki Sosyoloji. Bekir Zakir Çoban (Çev.). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Thompson, Paul (1999). Geçmişin Sesi- Sözlü Tarih. Şehnaz Layıke (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tiryakian, Edward A. (1990) "Emile Durkheim". Ceylan Tokluoğlu (Çev.). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. Tom Bottomore & Robert Nisbet (Ed.). Ankara: V Yayınları.
- Tunaya, T. Zafer (2001). Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunçay, Mete (1981). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931). Ankara: Yurt Yayınları.
- Turner, Bryan (2014). Klasik Sosyoloji, İdil Çetin (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünsaldı, Levent & Geçgin, Ercan (2003). Sosyoloji Tarihi Dünyada ve Türkiye'de. İstanbul: Heretik Yayınları.
- Ülken, H. Ziya (1994). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. 4. Baskı. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Wach, Joachim (1995). Din Sosyolojisi. Ünver Günay. 1. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Uygun, Hamza (1996). "Cahit Tanyol". Emre Kongar (Haz.). Türk Toplum Bilimcileri. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Yörükkan, Turhan & Ayda (2003). Üniversite'de İlim ve Ahlak. Ali Birinci (Haz.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Zürcher, E. Jan (2004). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. Yasemin Saner Gönen (Çev.). 17. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

2.1. Makaleler

- Berkes, Niyazi (1940). "Bir Araştırma İlmi Olarak Sosyoloji". Siyasi İlimler Mecmuası. 107, 547,548.
- Boran, Behice (1943). "Sosyolojide Bocalamalar". İnsan Mecmuası. 21-22, 10.
- Boran, Behice (1962). "Marksist Metot Nedir?". Yön Dergisi. 50, Kasım: 13.
- Comte, Auguste (1966). "Pozitif Felsefe Dersleri". Ü. Meriç (Çev.). Sosyoloji Dergisi, Sayı: 19-20. s: 213-258.
- Erkan, Ümmet (2016). "Şarkiyatçılığın Tarihsel, Felsefi Temelleri ve Garbiyatçılık". Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 1 (1). 51-76.
- Erkan, Ümmet (2017) "İbn Haldun Sosyolojisinde Tasavvuf". Academic Platform Journal of Academic Research, 1(1). 85-93.
- Erkan, Ümmet (2019). "Pozitivist ve Liberal Sosyoloji Görüşleri: Ahmet Rıza ve Sabahattin Bey'in Görüşlerinin Karşılaştırmalı Analizi", Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. (VI): 11.

Türk Sosyolojisinin Tanığı: Cahit TANYOL

- Faik, Bedii (4 Nisan 1963). “Üniversite Bu Adamın Çiftliği midir?”, Dünya Gazetesi.
- Gökalp, Ziya (1913). “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak I”. Türk Yurdu, 2 (35). 7 Mart 1329 (20 Mart 1913).
- Kılıçzâde Hakkı (1328). “Pek Uyanık Bir Uyku”, İctihat. No:55, (21 Şubat 1328)
- Köseihal, Nurettin Şazi (1966). “Kürsümüzün 50. Yıl dönümü Münasebetiyle Ziya Gökalp”, Sosyoloji Dergisi. 19-20. 260-263.
- Solmaz, Mehmet (1962). “Cahit Tanyol ile Bir Söyleşi”, Gaziantep Kültür Dergisi, 5. Ekim: 231-233.
- Tanyol, Cahit (4 Temmuz 1948). “ İslamiyet’te Laiklik Mümkün müdür?”. Son Telgraf Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (18 Temmuz 1948). “ İslamiyet’te Laiklik Nasıl Düşünülmelidir?», Son Telgraf Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1949). “Prens Sabahattin’in İctimai Monografisi”. Sosyoloji Dergisi, 4-5, 145-175.
- Tanyol, Cahit (15 Eylül 1950). “ Eğitim Davamız II”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (29 Eylül 1950). “Milli Terbiye ve Aşağılık Duygusu”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (4 Temmuz 1951). “Sabahattin Bey ve Demokrasi”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (27 Temmuz 1951). “Nizip Müftüsü”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (5 Ekim 1951). “Demokrasi ve Basın”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (16 Kasım 1951). “Din Bezirganları”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (30 Kasım 1951). “Hayat ve Laiklik Karşısında İslamiyet”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (28 Aralık 1951). “Yiğitler Burcu Gaziantep”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1952). “Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları”. Sosyoloji Dergisi, 7, 71-108.
- Tanyol, Cahit (10 Temmuz 1952). “Örfe ve Adet Değişmeleri”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1953). “Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları”. Sosyoloji Dergisi, 8, 126-136.
- Tanyol, Cahit (10 Nisan 1953). “Organize Kuvvetler”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (17 Nisan 1953). “Modern Organize Kuvvetler”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (3 Temmuz 1953). “Softalık Nedir?”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (18 Eylül 1953). “Türkmenler ve Bir Araştırmacı”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (30 Ekim 1953). “Atatürk ve Eseri”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (10 Kasım 1953), “Atatürk Şuuru”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (7 Mayıs 1954). “Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi”. Yeni Sabah Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1954). “Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları”. Sosyoloji Dergisi, 9, 67-97.
- Tanyol, Cahit (18 Mayıs 1955). “Cemiyet ve Cemaat”. Yeni Sabah Gazetesi.

Türk Sosyolojisinin Tanığı: Cahit TANYOL

- Tanyol, Cahit (1955). "Türk Milliyetçiliğinin Gerçekleri ve Türkçülük". Türk Yurdu, 245, Haziran: 903-906.
- Tanyol, Cahit (14 Temmuz 1955). "Muhalefetin Vazifeleri ve Demokrasi". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1955). «İnkılap, Teknik, Hürriyet». Türk Yurdu, 250, Kasım:339.
- Tanyol, Cahit (20 Eylül 1956). «Üniversite Tazminatı». Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (12 Aralık 1956). « İktidara Müsamaha». Havadis Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (11 Ekim 1958). "Kuran ve İbadet". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (20 Ekim 1958). "Din Eğitimi". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1 Mart 1959). "Hoca Kadri Efendi Kimdir I". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (2 Mart 1959). "Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu II". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (3 Mart 1959). "Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu III". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (4 Mart 1959). "Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu IV". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (5 Mart 1959). "Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu V". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1959). "Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareket erinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü». Sosyoloji Dergisi, 13-14, 198-218.
- Tanyol, Cahit (13 Haziran 1960). "Uyanık Olalım". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (25 Haziran 1960). "Ordu Gençlik ve Üniversite". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (13 Mart 1961). "Üniversite Özerkliği ve Anayasa", Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (13 Nisan 1961). "Demokrasi Kalıbı". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (17 Nisan 1961). «Üniversite Özerkliği Hakkında Bir Demeç». Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1961). "Peşke Binamlısı Köyü Monografisi", Sosyoloji Dergisi. 16, 17-57.
- Tanyol, Cahit (6 Nisan 1962). "Din Gerçeği". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (13 Nisan 1962). "Demokrasi Kalıbı». Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (11 Mayıs 1962). "Ekmek". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (25 Mayıs 1962). "Halka Doğru". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (15 Haziran 1962). "Batı Demokrasileri ve Biz". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (22 Haziran 1962). "Demokraside ki Yön". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (29 Haziran 1962). "Zengin – Fakir". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (13 Temmuz 1962). "Batı Medeniyetinde Kişilik Laik Tavrı – Dini Tavrı". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (17 Ağustos 1962). "Şahsi Teşebbüs İmkânı". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (15 Eylül 1962). "Sosyal Araştırma Merkezleri ve Gaziantep". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1962). "Mustafa Küllük". Gaziantep Kültür Dergisi. II, 40, 16.

Türk Sosyolojisinin Tanığı: Cahit TANYOL

- Tanyol, Cahit (1962). "Türkiye'de Mülkiyet Meselesi". Yön Dergisi. 46, Eylül: 7,8.
- Tanyol, Cahit (1962). "Türkiye'de Burjuva Meselesi". Yön Dergisi. II, 44, Ekim: 6.
- Tanyol, Cahit (1962). "Gerçekçi ve Osmanlı Mustafa Kemal". Yön Dergisi. 47, Kasım: 8,9.
- Tanyol, Cahit (11 Mart 1963). "Hacı Leylekler". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1963). "Elifoglu Köyü Monografisi". Sosyoloji Dergisi. 17-18, 171-222.
- Tanyol, Cahit (1963). "19 Mayıs'tan 27 Mayıs'a". Yön Dergisi. 75, Mayıs: 5.
- Tanyol, Cahit (1963). "Bir Yıldönümü», Gaziantep Kültür Dergisi, VI, Ocak: 10.
- Tanyol, Cahit (1964). "İçimizdeki Düşman I: Parazit Kadro". Yön Dergisi. 80, Ekim: 6.
- Tanyol, Cahit (1965). "Tehlike Çanı I". Yön Dergisi. 118, Temmuz: 16.
- Tanyol, Cahit (1965). "Tehlike Çanı II" Yön Dergisi. 122, Temmuz: 7.
- Tanyol, Cahit (1965). "Tehlike Çanı III: Çıkar Yol Niçin Sosyalizm". Yön Dergisi. 124, Ağustos: 16.
- Tanyol, Cahit (1965). "Tehlike Çanı IV: Çıkar Yol Niçin Sosyalizmdir". Yön Dergisi, 129, Eylül:12.
- Tanyol, Cahit (1965). "Tehlike Çanı V: İslam'ın Cenneti Sosyalizmdir". Yön Dergisi. 130, Eylül: 7.
- Tanyol, Cahit (1965), "Türkiye'de Mülkiyet Yapısı ve Sosyalizmi Zorunlu Kılan Nedenler". Yön Dergisi. 134, Ekim: 12.
- Tanyol, Cahit (1965a). "Site Ruhu ve Gaziantep". Gaziantep Kültür Dergisi. V, 277, Aralık: 14.
- Tanyol, Cahit (1966b). "Görünmeyen İşgal". Yön Dergisi. 172, Temmuz: 14.
- Tanyol, Cahit (1966c). "Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri". Yön Dergisi. 74, Temmuz: 29.
- Tanyol, Cahit (1966d). "Ziya Gökalp'in Kişiliği, Ülkücülüğü, Bilim Adamlığı", Sosyoloji Dergisi. 19-20, 264-270.
- Tanyol, Cahit (1966). "Eylen Köyü Monografisi". Sosyoloji Dergisi. 19-20, 38- 98.
- Tanyol, Cahit (1970). "Ah Şu Komünistler". Tutum. 164, Mart: 22.
- Tanyol, Cahit (13 Eylül 1971). "Şinasi Efendi ve Tanzimat". Akşam Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (05 Ocak 1973a). "Türkiye ve Sosyal Görünüşü 1972'den 1973'e". Milliyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1973b). "Türk Sosyolojisinin Bazı Sorunları", Cumhuriyetin 50. Yılında Armağan. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 429-432.
- Tanyol, Cahit (1976). "Hocamız Fındıkoğlu". Sosyoloji Dergisi. 3-4, Ocak: 523-529.
- Tanyol, Cahit (1977). "Kemal Tahir Üstüne". Özgür İnsan Dergisi. VI, 45, Temmuz: 75.
- Tanyol, Cahit (29 Ekim 1980). "Atatürk'ün Egemenlik An ayışı ve Cumhuriyet". Milliyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1982). "Tanzimat ve Getirdikleri". Cavit Orhan Tütengil'e Armağan. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları. 163-171.
- Tanyol, Cahit (1994). "Yanıtlar". Aydın, Yazko Ortak Kitap 10, Ekim: 72-80.
- Tanyol, Cahit (1985), "İçimizdeki Çelişki: Kültür", Yazko-Edebiyat, 52, Nisan:7.
- Tanyol, Cahit (1 Haziran 1987), "Din ve Laiklik I". Güneş Gazetesi.

Türk Sosyolojisinin Tanığı: Cahit TANYOL

- Tanyol, Cahit (2 Haziran 1987). "Din ve Laiklik II". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (3 Haziran 1987). "Din ve Laiklik III". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (4 Haziran 1987). "Din ve Laiklik IV". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (5 Haziran 1987). "Din ve Laiklik V". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (6 Haziran 1987). "Din ve Laiklik VI". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (7 Haziran 1987). "Din ve Laiklik VII". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (8 Haziran 1987). "Din ve Laiklik VIII". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (9 Haziran 1987). "Din ve Laiklik IX". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (10 Haziran 1987). "Din ve Laiklik X". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (19 Temmuz 1987). "Türk İslam Sentezcileri". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (11 Ekim 1987). "Minare ve Ezan". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (25 Ekim 1987). "Ezan Türkçe mi Okunmalı, Arapça mı?". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (28 Şubat 1988). "Örtülü Kadın ve Moda", Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (4 Eylül 1988). "Aklı Evvel Bir Kitap". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (23 Ocak 1989). "Nakşibendilik ve Ötesi". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1989), "Türk Toplumunda Devlet Felsefesi". Felsefe ve Sosyal Bilimler Kongresi, 7-14 Mayıs 1984, 438-452.
- Tanyol, Cahit (18 Mayıs 1989). "Atatürk Mucizesi Laiklik". Güneş Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1990). "Marksizm ve Leninizm İflas Etti mi?". Türk Henkel Dergisi. 69, Ekim: 19-21.
- Tanyol, Cahit (1991). "Türk Müslümanlığı ve Alevilik". Cem Dergisi. 2, Temmuz: 8.
- Tanyol, Cahit (1991). "Demokrasinin Yitik Halkası Laiklik". Cem Dergisi. 3, Ağustos: 8.
- Tanyol, Cahit (1992). "Anadolu'nun Türkleşmesi ve Alevilik". Cem Dergisi. 8, Ocak: 20,21.
- Tanyol, Cahit (8 Şubat 1992). "Diyanet İşleri Başkanlığına Bir Öneri". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (7 Mart 1992). "Türban ve Moda Babında". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1993). "Boran'ın Ahlaki Kişiliği ve Berkes". Toplum Bilim Dergisi, Türk Toplum Bilimcileri Özel Sayısı. 2, Ekim: 37-39.
- Tanyol, Cahit (1993). "İslamiyet'in Çıkmazları". Cem Dergisi. 30, Kasım: 5.
- Tanyol, Cahit (1994a). "Ve İşte Devlet". Cem Dergisi. 32, Ocak: 4-5.
- Tanyol, Cahit (1994b). "Devletin Olmadığı Yerde Demokrasi Olmaz". Türk Henkel Dergisi, 108, Ocak: 16-24.
- Tanyol, Cahit (1994c). "Bu da İkinci Cumhuriyet". Cem Dergisi, 33, Şubat: 10.
- Tanyol, Cahit (1994d). "Din Sömürüsü ve Politika". Cem Dergisi, 40, Eylül: 23.
- Tanyol, Cahit (1994e). "Bilgi Toplumunun Temeli Laik Düşüncedir". Türk Henkel Dergisi, 119, Aralık: 1-24.
- Tanyol, Cahit (1995). "Alevi Şeriatı". Cem Dergisi, 44, Ocak: 5-6.
- Tanyol, Cahit (15 Nisan 1995). "Kıyak Emekliler Arpalığı". Pazar Postası.
- Tanyol, Cahit (1995). "Alevi Katliamının Altında Yatan Gerçek". Cem Dergisi, 47, Nisan: 8-9.
- Tanyol, Cahit (1995). «Şeriat Ama Hangi Şeriat». Cem Dergisi, 52, Eylül: 6.
- Tanyol, Cahit (4 Eylül 1998). "Aklı Evvel Bir Kitap". Güneş Gazetesi.

Türk Sosyolojisinin Tanığı: Cahit TANYOL

- Tanyol, Cahit (15 Mayıs 1999). "Hayırlığın Böylesi". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (1999). "Nisruaz Şair Buluşmaları". E Dergisi. 5, Ağustos: 2.
- Tanyol, Cahit (2001). "Kıyak Emekliler Saltanatı: Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e Bir Mektup". Aydınlik Dergisi.
- Tanyol, Cahit (30 Aralık 2003). "Türban Amaç mı Araç mı I". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit (31 Aralık 2003). "Türban Amaç mı Araç mı? II". Cumhuriyet Gazetesi.
- Tanyol, Cahit. (01 Ocak 2004). "Türban Amaç mı Araç mı III". Cumhuriyet Gazetesi.
- Turhan, Mümtaz (1957), "Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metotlar Hakkında Bazı Düşünceler". Sosyoloji Dergisi. 12, 99.
- Tütengil, Cavit Orhan (1966). "İstanbul Üniversitesinde Sosyoloji Öğretimi ve Ziya Gökalp". Sosyoloji Dergisi. 19-20, 274-279.
- Ülken, Hilmi Ziya (1942). "Sosyolojinin Mevzuu ve Usulü". Sosyoloji Dergisi, 1, 13-18.
- Ülken, Hilmi Ziya & Tanyol, Cahit, vd. (1950). "Karataş Köyü Monografisi". Sosyoloji Dergisi, 6, 82-103.